

Trollhätte-Gillet

Historia
och
Historier
om
"STRANNA"

Trollhätte-Gillet's skriftserie

4

Publiceringskostnaden bestrides av Werner Johnssons donationsfond

Tryck efter silhuettklipparen Johan Leksells s.k. "luffarealbum", som trycktes 1917 och bestod av en mapp med försätsblad samt 8 st planscher. Här avporträtterades Gustaf Larsson i skilda situationer.

Johan Leksell (1874—1932) var en gammal vän och kollega till Gustaf Larsson.

(Se även artikel om Gustaf Larsson i "Stranna" nr 1 sid 35—49)

PATRON LARSSON FRÅN TROLLHÄTTAN

FÖRETAL

av patron Larsson från Trollhättan.

Jag är möjligen en större tredje klassens passagerare än ni andra, men här saknas ingen bildning. — Nu sitter vi här i lugn och ro och talar om könsta. Men denna häringa könsta har jag gjort, å den första jag klyppte va kärringa mi i sänga. Då va en kväll för fyrtio år sedan. Nu är jag sextiosju år gammel, å barna ha blitt stora, så nu har jag bara mina nöjen att sköta

Jag har lovat ge Leksell ett klypp av min berömda raphönsjakt. — Karare å raphönsa klypper jag själv, men gräse får han klyppa, för det finns ingen i hela lutherska läran som kan klyppa det mer än han. Är det nå'n som säjer någe annat blir han utkörd. — Förty jag är utkastare på detta häringa stället, så nu kan ni vara lugna.

Och inte är det värt, att tösera kommer och exera med herra innan klöcka är slagen, för nu är jag med herrskap. Och nu är jag den simplaste bland herrskapera, så nu vet I, att herrskape duger, Och vill ni gå in i firman så vassego.

Nu är jag gammel, så nu får Leksell ta ve. Nu dör inte denna häringa könsta me mej, det vet jag.

Det dröjde länge, innan jag blev herrskap, men nu är det gjort. — Det finns mycke högmod ibland folk, men ta vara på husnumret.

En angenäm skilsmässa —

PATRON GUSTAF LARSSON
från Trollhättan.

Adress: Fru Gladys Fjäderholm,
Marketenteriet.



N:o 1. Patron Larssons monolog: »Jag aktar inte vänskap och inga penga. Jag har vänner på olika orter. — Men jag har något inre, jag har hjärtat. Och det är inte truten, fast det är av purpur. — Nog går det an för rallare och busar att vara utan penga, men för herrskap är det värre. Det dröjde länge, innan jag blev herrskap, men nu är det gjort.» —



N:o 2. Patron Larsson och hans gode vän, hovkalligrafen Fyllstenius, söka natthärbärge i gravkapellet i Marifred. — »Nu ä' vi bärgade», sa Lasse.



N:o 3. Två »landsmän» låta klippa sig av patron Larsson. — »D'ä dekorativa saker», sa Lasse klippte skägget.



N:o 4. Patron Larsson kritiseras, vänder ryggen till och utbrister: »Nu ligger di fyllehundara där och skäller på könsta.» —



N:o 5. Lasse med sina tre trallande jäntor.



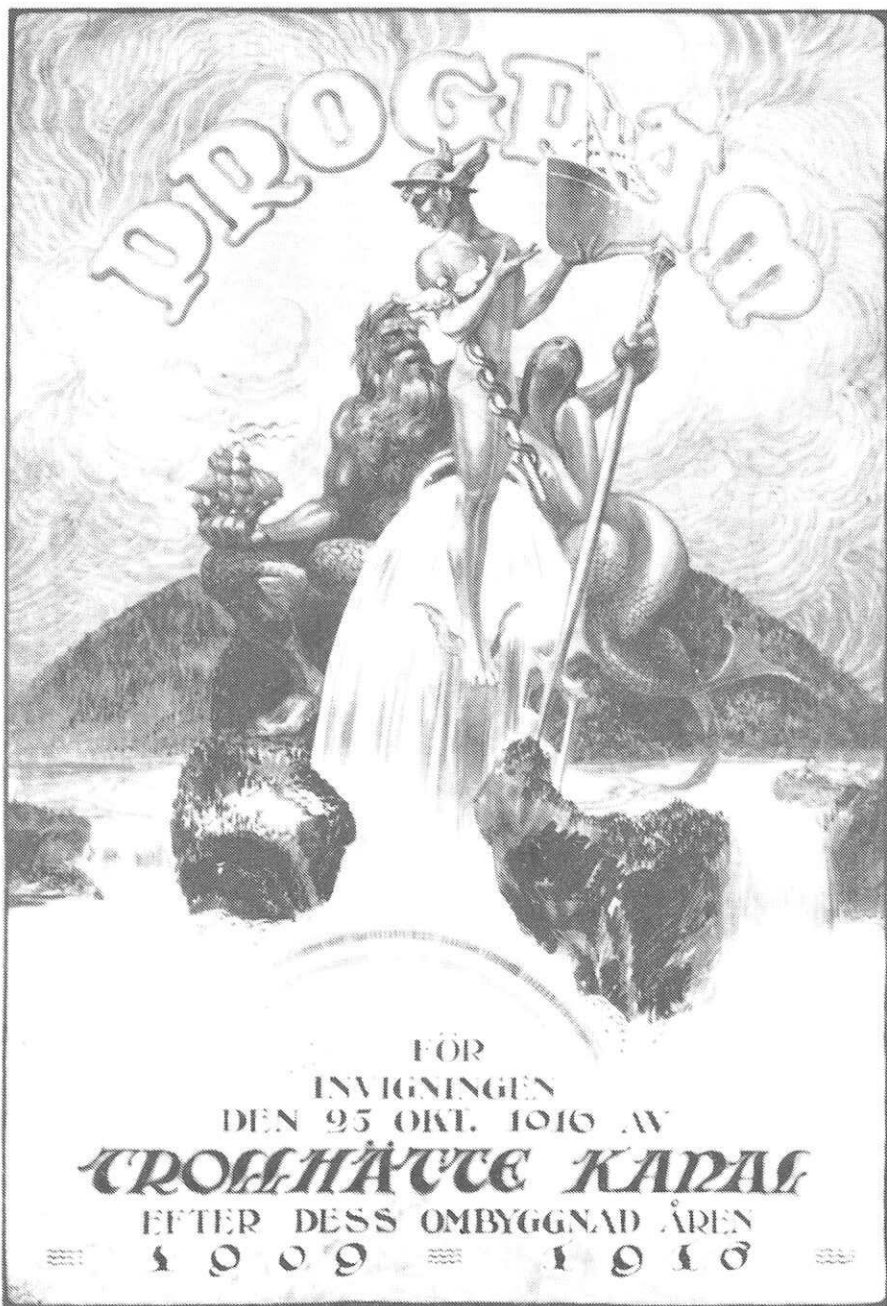
N:o 6. »Di säger, flickor, att jola ä en jämmerdal, men dä ä en förbannad lögn. Nu är jag gammel så jag har bara mina nöjen å sköta.» —



N:o 7. Lasse till skurmadamerna på Fjäderholmarna, när han klippt färdigt: »Här kärringa ska ni se en som kan klyppa — lediga!»



N:o 8. Leksell och patron Larsson och Leksells »Kurre». Leksell klipper Lasse, som utbrister: »Nu sir jag, att inte denna häringa könsta dör mä mej — nu får du ta ve.» —



24 oktober.

För deltagare från Stockholm.

- Kl. 8,55 em. *Avfärd från Stockholms Central med extratåg, som medför I och II kl. sovvagnar.*

25 oktober.

- Kl. 6,40 fm. *Ankomst till Göteborg S. J. station. Kaffefrukost anordnas å Palace hotell.*
- » 7,40 » *Avfärd från S. J. station med extratåget, som utökats med nödigt antal sittvagnar, till Lilla Edet.*
- » 8,45 » *Ankomst till Lilla Edet. Uppvaktning av kommunens representanter. Promenad genom samhället och över regleringsdammen, där de pågående arbetena beses, till Ströms nya sluss. Uppvaktning av representanter för Hjärtums kommun. Kustångaren »Rhea», som nedom slussen inväntar deltagarnas ankomst, ingår i slussen och slussningsmanövrerna åses från land. Färddeltagarna embarkera på ångarna »Rhea», »Ceres» och »Trollhätte kanal».*
- » 9,30 » *Avfärd från Ström.*
- » 10,45 » *Ankomst till Trollhättans nedersta sluss vid Holmen.*
Slussningen påbörjas omedelbart, varvid deltagarna antingen kunna kvarbliva å fartygen eller från slussplanen åse slussningen.
- » 11,15 » *Fartygen beräknas anlända till Åkerssjö. Inviigningshögtidlighet.*
- » 12,15 em. *Avfärd med »Rhea», »Ceres», »Trollhätte kanal» och »J. G. Schwan» genom Bergkanalen till Trollhätte stads kaj. Uppvaktning av stadens representanter.*
- » 12,45 em. *Lunch å stadshotellet samt event. å »Rhea» och »Ceres».*

- Kl. 1,45 em. *Avfärd* med samma fartyg från stadskajen förbi industriområdet vid *Stallbacka* och genom *Brinkebergskulles nya sluss*.
- » 3,00 » *Ankomst till Vänersborg*, varvid flottiljen passerar de nya broarna och gör en kort tur ut i hamnen. Fartygen återvända därefter samma väg in till Vänersborg. Uppvakning av stadens representanter.
- » 3,45 » *Återfärd* med extratåg från *Vänersborg* (samma tåg, som lämnats i Lilla Edet på morgonen).
- » 4,15 » *Ankomst till Trollhättan*.
(Anslutning med ordinarie tåg från Trollhättan kl. 4,45 till Göteborg kl. 5,54 em.)
Kraftverket, vattenfallen och event. kommunala anläggningar beses. Automobileer och vagnar stå till förfogande i mån av tillgång. Nattextratågets passagerare kunna vila sig och kläda om sig i sina vagnar.
- » 7,00 » *Middag* å Trollhättans stadshotell, till vilken, av utrymmesskäl, endast ett begränsat antal gäster kan inbjudas. Till middagen utfärdas särskilda inbjudningskort.
Efter middagen är tillfälle berett även för andra än de till middagen inbjudna att delta i ett enkelt samkväm.
- » 10,10 » *Avfärd* med nattextratåget (via *Öxnered* och *Herrljunga*) för de deltagare, vilka omedelbart återvända till Stockholm.

26 oktober.

För deltagare från Stockholm.

- » 8,05 fm. *Ankomst till Stockholms Central*.



TROLLHÄTTAN

Stadsrättigheter beviljade 1911.

Hotell: *Stadshotellet* vid Stora torget, fullt tidsenligt och modernt (öppnas våren 1916); *Järnvägshotellet* (vid järnvägsstationen); mindre hotell: Göta, Drott och Savoy.

Kaféer: Järnvägshotellet, schweizeri vid Akersvass, Restaurang Göta vid Storgatan. Dessutom finnas vattenbutiker vid järnvägsstationen och vid änden av kung Oscars bro.

Skjuts möter vid ångbåtarnas ankomst (såväl som vid tågens ankomst), ävensom hotellvagnarna med betjning.

Utdrag ur åkartaxan.

Akturer, beräknade i varje riktning fram och tillbaka	Ensam person	Två personer	Tre eller flera personer
Från järnvägen till Stadshuset och tvärtom	—50	1.—	1.50
Från järnvägen till Akersvass, resp. Slussarna och tvärtom	1.—	1.50	1.80
Från stadshuset Trollhättan till Akersvass resp. Slussarna och tvärtom	—75	1.20	1.50

Vägvisare. Den här medföljande kartan utgör en tillräcklig vägledning samt gör en ciceron överflödig, särskilt om nedanstående orienteringsvandring följes.

Ångbåtar. Dessa lägga i allmänhet till vid kajen norr om stadshuset samt Akersvass. Av brovakten kan man erhålla upplysning om tillfälle att med ångare göra den egendomliga och intressanta färden genom bergkanalen.

Järnvägsstation	} Se kartan!
Postkontor	
Telegraf och telefon	
Läkare och apotek	
Banker m. m.	
Bokhandel; ångbåtskontor.	

Bad: Kallbad i närheten av järnvägsbron; varmbad mitt emot folkskolan.

Svenska Turistföreningens ombud: Bokhandlare Ed. Petersson.

Besöksordning.

Obs! Resande, som passera Trollhättan med Göta-kanalbåtarna, hinna visserligen att få en totalöversikt av det storartade naturskådespel, vattenfallen erbjuda, om de företaga en vandring runt platsen under den tid av 2 tim-

mar, som åtgår för ångarnas slussning. Men då man på grund av den under dylika förhållanden knappt tillmätta tiden ej hinner med ett ingående studium av fallen samt övriga sevärdheter, är ett besök i turisthänseende över ett helt dygn att rekommendera, särskilt som redan en promenad runt fallen och de övriga sevärdheterna i alla händelser tager 3-4 timmar i anspråk.

Vid ett besök i Trollhättan en hel dag är det lämpligast att indela turen i tvenne hälfter, så att den östra älvstranden beses på f. m. och den västra på e. m. Utsikten från Kopparklinten bör beskådas i den tidiga morgonbelysningen! Kommer man med kanalångarna från Göteborg och ej har tid att stanna längre än slussningen varar, så företages turen i nedanstående ordning. Försiktigast är, att då man lämnar ångbåten förvissa sig hos styrmannen eller kaptenen om båtens avgång från övre ångbåtsbryggan vid stadshuset.

A. *Turer med skjuts.*

Från Åkersvass ångbåtsbrygga utefter slusslinjen till Åkersbergs slussaltan (skjutsen håller på landsvägen, så länge man från den 2 min. därifrån liggande slussaltanen beser den gamla slusslinjen), sedan förbi maskinistbostäderna ned till Olidehålan och förbi statens nya kraftstation. Om åkaren icke särskilt tillsäges, kör densamme i enlighet med »taxan» från maskinistbostäderna *övre* vägen till ställverksbyggnaden m. m. I så fall får resanden icke tillfälle att se fallens vackraste partier. Körsvennen bör därför före turens början särskilt tillsägas, att åkturen skall göras *nedre* vägen, förbi Olidehålan och kraftstationen, så att resanden i förväg kan komma överens med honom om det tillägg till taxan, som den något längre vägen betingar.

Från V gaveln på kraftstationens byggnad har allmänheten genom en å gavelns N ände befintlig dörr tillträde till en läktare, varifrån de storartade turbin- och generatoranläggningarna kunna beskådas. Skjutsen fortsätter över rännen för avloppsvatten från kraftstationen och kommer på övre platån förbi den elektriska ställverksbyggnaden till kraftkanalen och längs denna förbi kyrkan till Polhemsstenen. Här får skjutsen avskedas eller stanna.

Resande, som äro mycket bekväma av sig, kunna härifrån med skjuts åka till ångbåtsbryggan. Det är dock mycket mera att rekommendera att avskeda skjutsen här vid Kung Oscars bro och gå följande mycket lönande och ej tröttsamma promenad, vilken man mycket väl hinner med till ångbåtens avgång.

Polhemsstenen restes år 1912 med genom frivilliga bidrag samlade medel vid firandet av 250-års minnet av *Christopher Polhems* födelse. Polhem var en av Sveriges mest framstående uppfinnare och ingenjörer på byggnadskonstens, gruvdriftens och andra tekniska områden. Stenen, som bär Polhems bild, står vid den sluss, som är benämnd efter denne byggmästare.

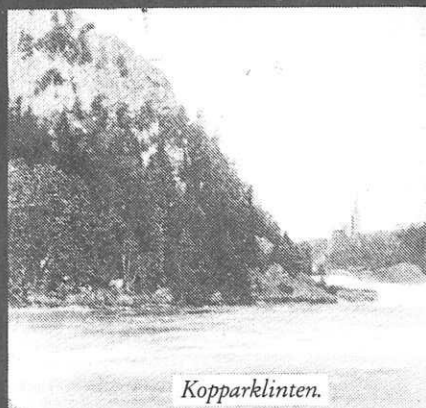
Från Polhemsstenen går man förbi den gamla slussbyggnaden, trappan ned till *Stampeströms altan* resp. ned till vattenfallet, där en vacker *utsiktshalkong* är anordnad och därifrån å slussens västra sida upp till *Kungsgrottan*, en nischformig jättegyta av cirka 2 meters bredd och 3 meters höjd vid bakväggen. Namnet har uppkommit därigenom att alla Sveriges konungar, som besökt Trollhättan ända från Adolf Fredrik till Oscar II, låtit inrista sina namn i grytan, som sålunda tjänstgör såsom minnestavla. Man läser bl. a. under en kunglig krona, att Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika »med egen hög hand tecknade sina namn på detta berg» den 9 augusti 1754 m. m. Ovanför jättegytan står en meterlång värja i klippan, av Götiska förbundet placerad därstädes till minne av dess besök i Trollhättan. Härefter fortsätter man till den högt över Stampeströms fall liggande *Kung Oscars bro*. Från bron har man den bästa överblicken över de olika grupperna av Trollhättefallen. Åt norr delar den stora Gullön älven i två delar, det västra Nolfallet och det östra Gullöfallet. Åt söder utmynnar Helvetesfallet i Olidehålan. Vid bron västra landfäste föra trappor förbi vattenkiosken ned till den utomordentligt vackra *Neckens Lust*. Därifrån vänder man tillbaka till bron och går ned till *Önan* på en gångstig, som ligger snett emot Kungsgrottevägen. Från *Önan* för en smäcker hängbro över Toppöfallet till *Toppön*. (Tillträde 25 öre.) Endast två personer få beträda bron på en gång. Utsikten från *Toppön* på de brusande vattenmassorna är en av Trollhättans förnämsta. Från hängbrons



Östra Toppösfallet.



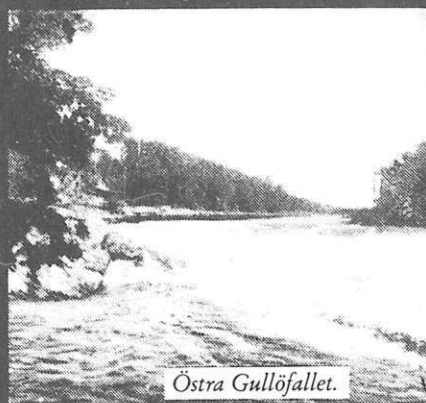
Turistvägen till Kopparklinten.



Kopparklinten.



Helvetesfallen.



Östra Gullöfallet.



Västra Gullöfallet.

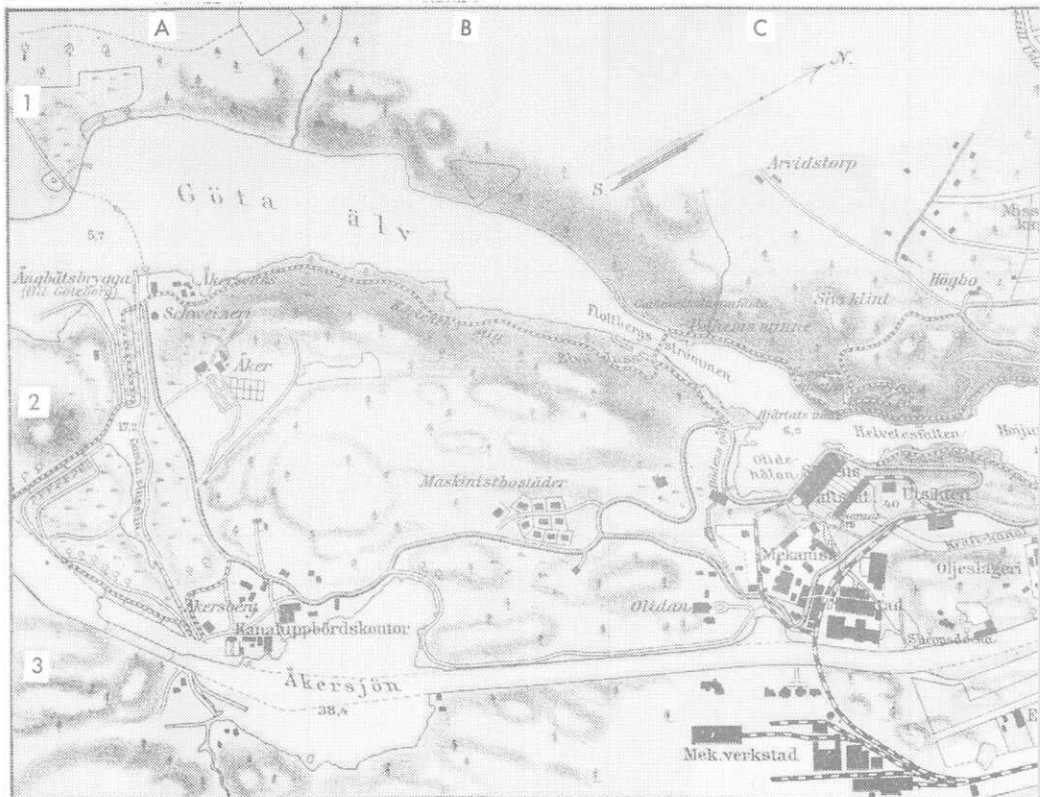
östra sida fortsätter promenaden över Gullön och genom det massiva »vindverkshuset» till regleringsdammen. Promenaden kan ännu fortsättas till den norr om dammen liggande Kraftkanalens inlopp och därifrån över den nya klaffbron till stadshuset, i vars närhet ångbåtsbryggan ligger. Bron är en dubbelarmad klaffbro, d. v. s. den består av tvenne klaffar, som manövreras medelst elektrisk kraft. Bron, som överspänner en kanalsektion av 35 m samt tvenne dragvägar i 2.5 bredd, har en sammanlagd fri bredd av 40 m.

För resande från Stockholm ställer sig turen i *omvänd* ordning.

B. *Turer till fots.*

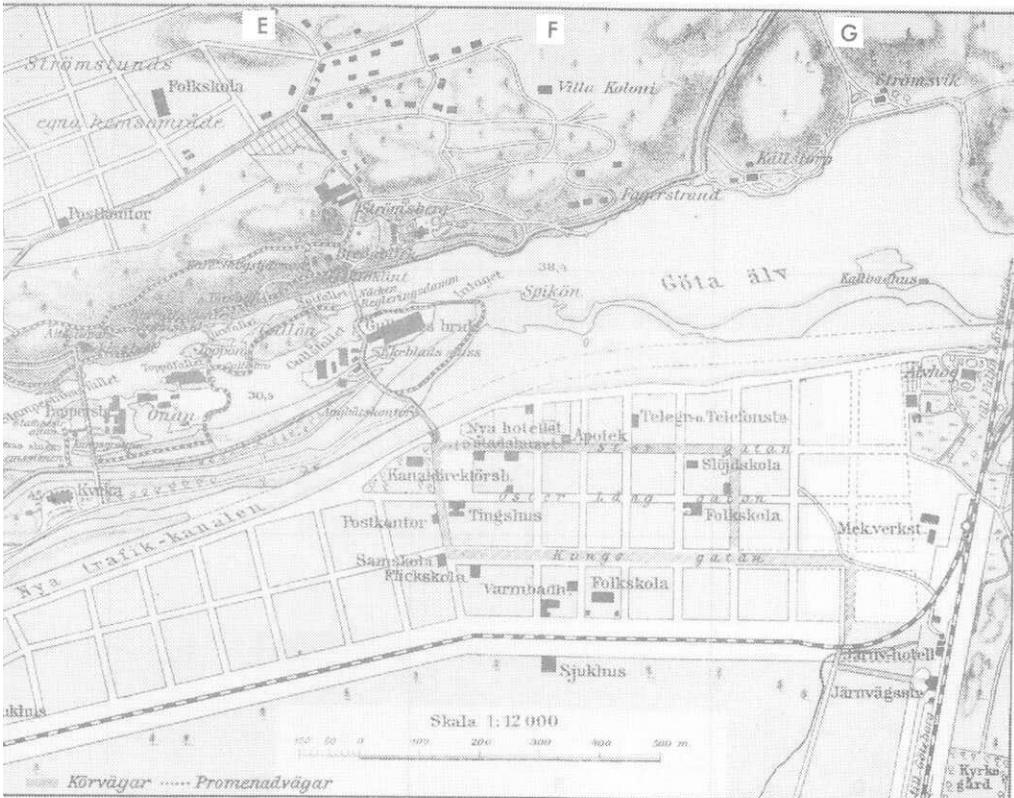
Från Åkersvass ångbåtsbrygga följer man gångstigen västligt från schweizeriet, den s. k. »*Kärlekens stig*».

Norr om Elviisluss för vid fallens början en hängbro över *Flottbergsströmmen* till västra stranden. De resande, som äro mera intresserade att se statens nya kraftanläggning, fortsätta på östra stranden till Olidehålan, varifrån promenaden följes i enlighet med den under a) för »skjuts» angivna. De turister däremot, som sätta mera värde på naturscenerier, fortsätta från Elviisluss över hängbron till västra stranden och följa strandvägen. Mitt emot kraftstationen avgrenar sig en promenadväg först uppför trappor, sedan förbi vackra utsiktspunkter till Trollhättans mest dominerande berg, »*Kopparklinten*», 50 meter över Olidehålans bassäng. Utsikten härifrån är enastående vacker och sträcker sig ända ned till Bohusläns blånande kullar. Endast yngre och mycket raska resande kunna dock hinna med att göra denna avstickare. I allmänhet fortsättes strandvägen till Neckens Lust, varifrån de förut under a) omnämnda trapporna förbi vattenkiosken leda till Kung Oscars bro. Sedan man besökt Polhemsstenen, Polhems sluss och Kungsgrottan, Stampeströms altan och balkong, kan man då antingen över Önan fortsätta den något bekvämare promenaden, som under a) turen (med skjuts) angivits eller fortsätter man på V stranden uppför trapporna och längs gångvägen på strandens högplatå, förbi de vackra utsiktspunkterna Ättestupan, Strömsbergs klint och Tjuvhålsklinten förbi det lilla inbjudande kaféet »*Skogsstjärnan*»



Apotek F 2.	Flottbergsströmmen C 2.	Helvetesfallen C 2.	Kanaluppboräskonator	Mekaniska verkstäd
Arvidstorp C 1.	Folkskolor E 1, F 3, G 2.	Hjärtats udde C 2.	A 3.	C 3.
Bredablick E 1.		Höljums varp D 2.	Kopparklinten C 2.	Mekanisk verkstad C
Dödens gäng C 2.	Gamla slusslinjen A 2.	Högbo D 2.	Kraftkanal D 3.	Missionskapell D 1.
Ekeblads sluss E 2.	Gammalt dammfäste C 2.	Intaget F 2.	Kungsgatan F 3.	No'fallet E 2.
Elvii sluss B 2.	Gullö bro E 2.	Järnvägshotell G 3.	Kungsgrottan D 2.	Nya hotellet F 2.
Epidemisjukhus D 3.	Gullöfallet E 2.	Järnvägsstation G 3.	Kyrkogården G 3.	Näckens lust D 2.
Fagerstrand F 1.	Gullöfors bruk E 2.	Kafé Skogstjärnan E 1.	Källstorp G 1.	
Flickskoia F 3.	Gullöklint E 2.	Källbadhus G 2.	Kärlekens stig B 2.	
	Gullön E 2.	Kanaldirektörsb. F 2.	Maskinistbostäder B 2.	Ovidan C 3.
	Göta älv A 1, F 2.			

(E 1) till Breidablick (E 1). Från Breidablick går man antingen några steg förbi S sidan av Strömsbergs ekonomibyggnad eller över »Skogstjärnans» trädgård ned till den ovanför Gullön liggande regleringsdammen (E 2) och antingen över »Intaget» (F 2) eller direkt förbi stadshuset till ångbåtsbryggan.



Idehålan C 2.
 Jesiageri D 8.
 Uppersbruk D 2.
 Hems minne C 2.
 Hems sluss D 2.
 Hemsstenen D 2.
 Postkontor D 1, F 2.
 Sjukeringsdamm E 2.
 Skolor F 3.

Schwanvägen D 2.
 Schweizeri A 2.
 Sivs klint C 2.
 Sjukhus F 8.
 Slöjdskola G 2.
 Spikön F 2.
 Stadshuset F 2.
 Stampeströms altan D 2.
 Stampeströmsfallet D 2.
 Statens kraftstation C 2.
 Storgatan F 2.

Strömsberg E 1.
 Strömsbergsklinten E 2.
 Strömslunds egnahems-
 område D 1, E 1.
 Strömsvik G 1.
 Suckarnas bro C 2.
 Telegraf- och Telefon-
 station F 2.
 Tingshus F 2.
 Tjuvfallet E 2.

Tjuvhälsklinten E 2.
 Toppöfallet E 2.
 Toppön E 2.
 Torsbad E 2.
 Utsikten D 2.
 Varnbadhus F 3.
 Villa Koloni F 1.
 Åker A 2.
 Åkersberg A 3.

GEN. STAB. LIT. ANST.

Åkersjön B 3.
 Åkersvass A 2.
 Ångbåtsbrygga (till Gö-
 teborg) A 2.
 Ångbåtskontor E 2.
 Älvhöj G 2.
 Ättestupan D 2.
 Önän E 2.
 Öster Långgatan F 2.

Av förestående vägledning framgår, att de turister, som resa genom Trollhättan, d. v. s. uppehålla sig endast under den tid i Trollhättan, som ångbåten behöver för att gå genom slussarna och från den ena ångbåtsbryggan till den andra, icke hinner med att få ett fullständigt intryck av Trollhättans omgivning, och det är därför att rekomen-

dera, som redan förut nämnts, att anslå minst en hel dag för Trollhättan. Själva staden Trollhättan bjuder intet av intresse för den resande.

<i>Avstånd.</i> (Se kartan.)	Antalet minuter i vagn till fots	
Från järnvägsstationen till stadshuset	7	14
„ stadshuset till Åkersbergs slussaltan	16	32
„ Åkersbergs slussaltan till Åkersvass schweizeri	4	12
„ Schweizeriet följande Kärlekens väg till Elvie sluss.....	—	18
„ Elvie sluss över Hängbron till Helvetes- fallet	—	10
„ Helvetesfallet till Kopparklinten.....	—	2
Uppför Kopparklinten	—	6
Tillbaka samma väg	—	4
Till Balders udde vid Håjums varp	—	3
Från Balders udde till Näckens Lust.....	—	8
„ Näckens Lust till Vattenkiosken ..	—	3
„ Vattenkiosken uppför trapporna, eller följande Strömsbergs skogsväg till Breadablick	—	14
„ Breadablick till Torsbad	—	5
„ Torsbad följande Torsvägen till Tjuv- hålsklinten	—	2
„ Tjuvhålsklinten följande Torsvägen till Strömsbergs klint	—	2
„ Strömsbergs klint följande Torsvägen till Ättestupan	—	2
„ Ättestupan följande trapporna till Kung Oscars bro	—	3
„ Kung Oscars bro till Kungsgrotta, Stampeströms balkong och tillbaka till bron	—	10
Över Kung Oscars bro till Toppön	—	8
Från Toppön till Regleringsdammen	—	12
„ Regleringsdammen till stadshuset	—	3
„ „ „ »Utsikten»	—	20

I ovanstående tabell äro uppehållen på de resp. utsiktsplatserna ej inräknade.

Väne härad

væna hæra (vindhæra Vinhärad)

Häradet utgjorde enligt äldre västgötalagen jämte Flundre hd hälften av "Holäsio bo" (jfr nuvarande byn Hullsjö i Gärdhems sn). Det hade då 10 kyrkor och under unionstiden 10 socknar. Av dessa hade redan vid reformationstiden 3 försvunnit, nämligen "Holasio" (nu ingående i Gärdhems sn), Malöga (nu i V. Tunhems sn) och Rånnum (nu i V. Tunhems sn). Av de återstående socknarna ha under nyare tid två sammanslagits (Vassända och Naglum), varemot tillkommit Trollhättan (förr till Gärdhems sn) och Vänersborgs stad.

Ordet *Väne* är urspr. gen. pl. *vinia* av fsv. *vin* 'betesmark, ängsmark'. Vokalförändringen från *i* till *ä* före *n* är densamma som i subst. *vän* av fsv. *vin*. Den urspr. *i*-vokalen anträffas ännu stundom i dial.uttalet *Vinhärad*.

Trollhättan

trólta, trølæta, trølæta, trøhæta, trølhæta

Socknen är avsöndrad från Gärdhems socken i V. Tunhems pastorat enligt kungl. brev den 7 augusti 1857.

Sockennamnet är givet efter samhället *Trollhättan*. Detta, som från medeltiden till senare tid varit en plats för kvarnanläggningar, består numera av industriella verk samt lägenheter, indelade i kvarter. De i jb upptagna verken äro nu nedlagda. Hemman och lägenheter inom socknen (med undantag av Stavered), vilka förut innehafva av Trollhätte nya kanalbolag, äro numera statens egendom.

Ortens äldsta namn är det i fno. från en mycket tidig period nämnda *Eiðar*, som är pl. av *eið* 'trång passage, särskilt längs efter vatten', tydligen syftande på vägen förbi vattenfallen (jfr Lignell, Dal Stu). 1656 anges *Stora Edet* närmast såsom det nuvarande Akerström nedanför vattenfallen. Jfr för övrigt *Lilla Edet* längre ned vid Götaälv (i Flundre hd) samt *Edsvägen* (Vassända-Naglums sn, naturnamnen). Det nuvarande namnet, som tidigast finnes angivet 1413, är sammansatt av *troll* (jfr no. *Trolldinderne*) och *hätta* i detta ords användning för att beteckna ett bergs 'topp' eller 'klint', ss. i no. *Snöhättan* (jfr samma användning av ordet *hatt* i *Kungshatt*, *Hattåsen* m. m.). Namnet syftar säkerligen på den höga och tvärbranta stranden å älvens västra sida utmed fallen. S. led. *-hättan* har först under 1600-talet erhållit best. form. I genitiv-ställning användes sedan äldre tid vanligen formen *Trollhätte* (som är gen. av *Trollhätta*), t. e. *Trollhätte strömmar* (1700-talet), *Trollhätte kanal*, *Kungl. Trollhätte kanal- och vattenverk* (officiellt), däremot *Trollhättans samhälle*, *Trollhättans socken* (officiellt). Samhället kallas i dagligt tal ofta *Stranden*, *stråna*, särskilt i motsättning till "förstaden" Strömslund (i Vassända-Naglums sn), som benämnes *Bergen*, (*i*) *bærja*. Bland namnen på kvarteren inom samhället (till ett antal av mellan 40 och 50) förekomma bl. a. *Rödjan*, *Gullön*, *Toppön* samt *Staveredsmosse* (om vilka tre sistnämnda se naturnamnen).

Namnformer före 1550: Eiðar b.1200t. hkr Trollhetta quarn 1413 Brs Trålhätte 1548 reg.
Jordeboksformer fr. o. m. 1550: Trollhättan 1877.

Övriga former: Trollhetta 1561 Brs Trollhetta Brk 1706 Ll Trolette 1613 Als Trollhätta 1623 sjh 1680 kb 1692 gkg 1755 Vft Lg Trullhätta 1654 1656 gkg Trullhette m.1600t. gkg Trullhättan 1600t. gkg Trollhättan 1694 sl 1755 Vft Kvg Lvg Lg Td Trällhättan 1701 kb (öfver) Eedhe 1578 Sbg Stora Edet 1656 gkg.

Allmänskvarn en kvarn första g. jb 1724, kronokvarn (1719 i V. Tunhems sn); hade jb 1725 nr 6, 1726—44 nr 27, 1745—1825 nr 26, erhöjld jb 1877 nr 1. Kvarnen borttagen; var belägen på det område (till Lilla Håjum), där nu Önans fabriker finnas. Jbs namn är en missuppfattning av *Allemans kvarn*, *alömåns kvån*, vilket var kvarnens namn, medan den ännu fanns till, och som finnes bevarat i lfb (jfr *Önan*, nedan).

Grevsågen, Lilla, och Malöga en såg. a) *Lilla Grevsågen* första g. jb 1724, kronokvarn; hade jb 1725 nr 8, 1726—44 nr 16, 1745—1825 nr 5. Hette *Grevsågen* efter belägenheten på *Grevön* (se *Spikön*, naturnamnen, och jfr *Grevön* en såg). b) *Malöga sågkvarn* första g. jb 1724, kronokvarn; hade jb 1725 nr 7, 1726—44 nr 20, 1745—1825 nr 1. *Malöga* är egentligen namnet på den intill *Grevön* (*Spikön*) belägna *Malgön* el. *Malga* (se naturnamnen). — I jb 1877 hava Lilla Grevsågen och Malöga sågkvarn, vilka blivit hopbyggda, sammanförts till en lägenhet med nr 1. Sågen borttagen; var belägen på det område (till Lilla Håjum), där nu Gullöfors bruk finnes. Lfb: "Lilla Grevsågen på Greföna nr 5", "Malöga sågkvarn vid första fallet nr 1". Kallades även, jämte "Millomsta Landtsågen nr 20", *sågverket nr 4*.

Grevön en såg. a) *En såg på Grevön* första g. jb 1724; kronokvarn; hade jb 1725 nr 19, 1726—44 nr 17, 1745—1825 nr 3. Rörande namnet *Grevön* se föreg. b) *En såg på Prästskedet* första g. jb 1724; hade jb 1725 nr 10, 1726—44 nr 11, 1745—1825 nr 9. Om *Prästskedet* se naturnamnen. c) *Lilla Prästskedssågen* första g. jb 1724; hade jb 1725 nr 12, 1726—44 nr 10, 1745—1825 nr 11. Kallades även på *Fransedammen* (jb 1825 felaktigt *Transedammen*, varav sedan *Trandammen*). — I jb 1877 hava "Greföna, Presteskedets och Presteskedets eller Trandammens" sågar, vilka blivit hopbyggda, sammanförts till en lägenhet med nr 1 under benämningen *Greföna*, 1906 ändrat till *Grevön*. Sågen borttagen; var belägen på det område (till Lilla Håjum), där nu Gullöfors bruk finnes. Lfb: "en såg på Greföna nr 3, en såg på Presteskedet nr 9, en såg på Presteskedet el. Fransdammen Lilla Prestskedssågen kallad nr 11". Kallades även *sågverket nr 3*.

Hjulkvarn första g. jb 1675, frälseh. $\frac{1}{4}$ mtl; förr med kvarn. Upptages jb 1675—1715 i V. Tunhems sn.

Håjum. Sedan 1550 upptagas 2 gårdar, varjämte i ä. jbr upptages ännu en gård (skatteh. $\frac{1}{2}$ mtl). — F. led. är antingen subst. *håg* (fsv. *hagher* i Hälsingelagen), den gamla biform till *hög* som bevarats i t. e. ortnamnet *Håga* invid Uppsala (se Almgren, Kung Björns hög s. 48 f.), eller ock den vanligare adj. formen *hå*, som uppträder i *Håtuna* m. fl. ortnamn. S. led. är urspr. *hem* (se *Gårdhem* i Gårdhems sn), vars *h* såsom ofta bortfallit inuti ordet (jfr t. e. *Ragnild för-hild*), varefter ett *j* utvecklats av *g* före len vokal, vare sig namnet redan urspr. varit *Håg-(h)em* eller först senare därtill utvecklats ur ett urspr. *Hå-(h)em* på samma sätt som t. e. *trojen* (i vgt.dial. *trojen*) av fsv. *troin*, *mogen* (vgt. *möjen*) av fsv. *mojn* osv. (se Noreen, Aschw. gr. § 273, 1). Gårdarna ha legat vid en med fornminnen täckt höjd, där ännu finnas kvar två bautastenar samt flera gravhögar, i vilka man hittat aska och kol samt bitar av lerkärl. Enligt Hgn ha här även gjorts fynd från stå.

Nr 1 Lilla Håjum ä. jbr frälseh. 1 mtl. Gården, som är obebyggd, nämnes ej särskilt i dagligt tal. En del av området är indelat i kvarter, varå största delen av Trollhättans samhälle är byggt.

Nr 2 **Stora Håjum** ä. jbr skatteh. 1 mtl. Kallas *Stora H.* endast till skillnad från föreg. gård. En del av området är indelat i kvarter.

Kavle och Stora Håjum en kvarn. a) *Kavle kvarnar* första g. jb 1724, kronokvarn (1719 i V. Tunhems sn); hade jb 1725 nr 3, 1726—44 nr 24, 1745—1825 nr 23. F. led. i namnet är släktnamnet *Kafle* (jfr *Kavelströmmen*, naturnamnen). b) *Stora Håjums kvarn* första g. jb 1745, kronokvarn (utan nr). Se *Stora Håjum*. — I jb 1877 hava kvarnarna, som blivit hopbyggda, sammanförts till en lägenhet under benämningen *Kafle och Stora Håjum* med nr 1. Kvarnen borttagen; var belägen på ägora till Lilla Håjum. Kvarnen har även kallats *Bolagskvarn* (emedan den ägdes av Kanalbolaget) samt *Trollhätte kvarn*. Lfb: "11/16 mtl Stora Håjum med Håjums och Kafles qvarnar".

Larsson, Anders och Måns en kvarn. a) *Anders Larssons el. Fotkvarnen* första g. jb 1724, kronokvarn (1719 i V. Tunhems sn); hade jb 1725 nr 4, 1726—44 nr 28, 1745—1825 nr 27. b) *Måns Larssons kvarn* första g. jb 1725, kronokvarn; hade jb 1725 nr 1, 1726—44 nr 29, 1745—1825 nr 28. — I jb 1877 hava kvarnarna, som blivit hopbyggda, sammanförts till en lägenhet under benämningen *Larsson, Anders och Måns* med nr 1. Kvarnen borttagen; var belägen på det område (till Lilla Håjum), där nu Önans fabriker finnas. Har kallats *Tröskeln*, ett namn som ännu stundom användes. Jfr lägenheten *Tröskeln* (Nya Pappersbruket) under Lilla Håjum.

Mellomsta en såg första g. 1724, kronosåg; hade jb 1725 nr 16, 1726—44 nr 3, 1745—1825 nr 20, erhöill 1877 nr 1. Borttagen; var belägen på det område (till Lilla Håjum), där nu Gullöfors bruk finnes. Hette urspr. *Mellom (Millum) landsågen* el. *Mellomsta (Millomsta) landsågen*, dvs. *Mellan-lantsågen* el. *Mellersta lantsågen*. Jbs namn är en missuppfattning av den senare benämningen. Jfr *Grevsågen, Lilla, och Malöga*.

Olidan. Omfattar 2 senare tillkomna gårdar, som icke erhållit särskilda namn. En del av området är indelat i kvarter. Ägora äro sammanförda med gården Åker. — F. led. är möjligen ordet *odel*, som utom den gamla betyd. 'odaljord' och den yngre 'odlad jord' även i äldre vgt.dial. haft bet. 'gammal rågång, gärdesgård' (se Hof, Dial.). S. led. är antingen best. form av *lid* 'skogklädd backslutning' i den blandform *lidan*, som uppstått genom kompromiss mellan riksspråkets *liden* och dialektens *lia*, eller kanske snarare best. form av *ida* 'bakvatten, vattenvirvel'. I senare fallet har gården sitt namn efter strömmen *Olidehålan* (se naturnamnen). Jfr det försvunna namnet *Ammesidan* (se *Håjumsvarp*, naturnamnen).

Nr 1 första g. jb 1583, urspr. kronotorp, tidigt överfört till hmn (1/8 mtl).

Nr 2 första g. jb 1616, frälseh. 1/4 mtl (1/8 oförm.).

Stavered ä. jbr skatteh. 1 mtl. En del av området (den s. k. *Staveredsmosse, stavværmøse* eller *Mossen, møsen*, jfr *Staveredsmosse*, naturnamnen) är indelat i kvarter (omfattande norra delen av bostadslägenheterna i Trollhättan). — F. led. är väl ett fsv. mansn. *Stavi*, kanske kortnamn av *Gustav*. Om *-red* för *-ryd* 'röjning' se inl.

Trollhätte bolags sågar första g. jb 1825, krono, bestående av sågarna nr 6, 7, 8, 10, 13, 17, 18, 19 och 21. Borttagna 1876. Voro belägna på Lilla Håjums ägor (säkerligen på Malgön). Kallades *Dicksonska sågverket*, emedan de arrenderades av Dickson & C:o i Göteborg.

Åker första g. jb 1566, frälseh. 1 mtl, tidigt upptaget ss. 1/2 mtl (1/2 oförm.). Å ägora finnes *Trollhätte gamla och nya slussverk* (se naturnamnen).

Önan en kvarn. a) *Anders Gutters kvarn* första g. jb 1724 (1719 i V. Tunhems sn), kronokvarn; hade jb 1725 nr 5, 1726—44 nr 25, 1745—1825 nr 24. b) *Stavereds kvarn* första g. jb 1724 (1719 i V. Tunhems sn), kronokvarn; hade jb 1725 nr 2, 1726—44 nr 26, 1745—1825 nr 25. c) *Önan* första g. jb 1825, skattekvarn. —

Önan var sammanbyggd med Anders Gutters kvarn och Stavereds kvarn jämte den såsom särskild lägenhet upptagna Allmänskvarn, och hava de tre förstnämnda kvarnarna upptagits i jb 1877 sasom en lägenhet (en såg) under benämningen *Önan* med nr 1. Kvarnen borttagen; var belägen på det område (till Lilla Håjum), där nu Önans fabriker finnas. Lfb: "Önan en qvarn eller förut Anders Gutters qvarn nr 24, Stafvereds qvarn nr 25 och Allemans qvarn nr 26 jämte en såg vid Öna." — Namnet är urspr. best. form av ordet *ö*. Denna heter i dialekten *öna*, till vilken form man vid försöket att framställa riksspråksform lagt ytterligare en artikel *-n*, i det man oriktigt jämfört formen med t. e. dialektens *böna* för *bönan*, *höna* för *hönan* i stället för med t. e. *tåna* för *tån*, *vråna* för *vrån* o. d. Ehuru således den riktiga namnformen vore *Ön*, har likväl, på grund av att fabrikerna äro allmänt bekanta under namnet *Önan*, detta blivit här bibehållet. Jfr *Önan*, naturnamnen.

Malöga. Sedan 1550 upptagas 4 gårdar, som sent fått särskilda namn. *Malöga* bildade under medeltiden egen socken (Stu s. 121), men icke vid reformations-tiden. Delar av byn bilda numera egendomen *Ålstad*. — F. led. i *Malöga* är dial.ordet *mal* 'strandgrus, stenig strand' (jfr sjönamnet *Storemalen*, förr *Malen*, i Kinds hd). S. led. är urspr. pl. av ordet *hög*. Byn ligger på en grushöjd vid Götaälv.

Nr 1 Kassaregården ä. jbr kyrkoh. 1 mtl. Jbs hittillsvarande namn *Persgården*, efter *Per (Tohlsson)* jb 1681—1718, användes numera icke. — F. led. är förmodligen en för övrigt icke känd biform till det västgötska dial.ordet *karsare* 'gårdfari-handlare'.

Nr 2 Häljesgården ä. jbr skatteh. 1 mtl. Namnet är givet efter *Hellie Olsson* jb 1550—73 (*Helge Schredare* tl 1564).

Nr 3 Mellomgården ä. jbr skatteh. 1 mtl.

Nr 4 Nordgården ä. jbr skatteh. 1 mtl. — Låg norrut i byn.

Slottsön *en holme i Götaälv* första g. jb 1795, kronoholme. Erhöll jb 1877 nr 1. Kronodomän. Överflyttad från Naglums sn 1887. Namnet *Slottsholmen* användes numera icke. På ön har legat slottet *Ekholm(en)*, se naturnamnen. Ön synes ha varit befast. En regelbunden förhöjning, där bl. a. murbruk hittats, är troligen en gammal förskansning.

Stallbacka ä. jbr kyrkoh. (prebendah.), 1 mtl. Kronodomän. — Namnet anses vara givet på grund av att gården varit *stall* till slottet Ekholmen på den närbelägna Slottsön. Jfr byn *Ladugården* i Vassända-Naglums sn på motsatta sidan av Götaälv. Gården ligger på en backe.

Arvidstorp. Omfattar en senare tillkommen gård samt 2 laxfisken.

Nr 1 första g. jb 1616 i Väne-Ryrs sn, urspr. krononyb., senare överfört till 1/8 mtl (jb 1567 ett oskattl. kronotorp). 1719 överflyttat till Naglums sn.

Nr 2 ett laxfiske första g. jb 1773, skattelaxfiske i Arvidstorp. Hade jb 1773—1805 nr 1.

Nr 3 ett laxfiske första g. jb 1719, kronolaxfiske i Arvidstorp (nr 2), senare kallat *Källabo* nr 2 (t. o. m. jb 1805). Hade jb 1815—77 nr 1. Namnet *Källebo* användes nu icke.

Kirten (urspr. i Naglums sn) första g. jb 1583, kronotorp (preb.), senare överfört till hmn (1/4 mtl). Å gården ligger en del av Trollhättans "förstad" *Strömslund* (jfr *Torsved* nedan), med området indelat i kvarter. Bland namnen å kvarteren äro följande: *Asgård*, *Hildur*, *Mimer*, *Rödjan*. — Namnet *Kirten* är best. form av det vgt. dial.ordet *kert* (för *kirt*) 'litet stycke, bit'.

Knorren (urspr. i Naglums sn) första g. jb 1636, kronoh. 1/8 mtl. — Namnet är troligen samma ord som *knorr* (på grisens svans), här i bet. 'knut, knöl (i terrängen)'. Gården ligger på en mindre höjd.

Källstorp (urspr. i Naglums sn) första g. jb 1567 samt därefter 1605, urspr. kronort (preb.), senare överfört till hmn ($\frac{1}{4}$ mtl). — F. led. är mansn. *Kjell*, fsv. *Käll*, av äldre *Kättil*.

Ladugården (urspr. i Naglums sn). Sedan 1550 upptagas 3 gårdar, vartill i sen tid genom utbrytning kommit ännu en gård (nr 4). — Byn har i enlighet med traditionen säkerligen sitt namn därav, att den varit ladugård till slottet Ekholmen på Slottsön i Götaälv (se härom V. Tunhems sn; jfr även gården Stallbacka i nämnda sn). — Vid byn ha funnits många fornminnen, som nu till största delen äro förstörda. Ett par gravhögar finnas ännu kvar jämte spår av stensättningar. Uppodlad är nu en stor ättehög, kallad *Högen, höjan* ("Änhögen, Kung Anes hög"). Vid hemmansdelen Värvik finnas stenkretsar.

Torsred (urspr. i Naglums sn) ä. jbr frälseh. 1 mtl. Å gården ligger större delen av *Strömslund* (jfr *Kirten*) med ett stort antal lägenheter, indelade i kvarter. Dessa hava namn sådana som följande: *Balder, Forsete, Höder, Ran* samt det mera allmänt kända *Solliden*. — F. led. i namnet *Torsred* är mansn. *Tord*. Om *-red* för *-ryd* 'röjning' se inl.

Överby (urspr. i Naglums sn). 1550 upptages en gård, vartill snart kommit en annan (nr 2). Gårdarna ha icke fått särskilda namn. Jb 1566—73 upptages även en kyrkoåker. — Namnet är väl givet i motsättning till den längre ner liggande Ladugårdsbyn (se *Ladugården*).

Halvorstorp första g. jb 1567 samt därefter jb 1675, frälseh. 1 mtl. — F. led. är namnet *Halvar* (fsv. *Halvardh*) i dess i no. och sv. dial. förekommande biform *Halvor*. — Guldfynd från jä.

Hullsjö. Under den äldre medeltiden benämnes ett av de 8 "bon", vari Västergötland var uppdelat, efter denna ort (*Holäsio bo*). Under unionstiden bildade *Holasjo* egen socken (Stu s. 121), men ej vid reformationstiden. Sedan 1550 ha i byn upptagits 6 gårdar. De flesta gårdsnamnen äro sena. — Byn har sitt namn efter den bredvidliggande *Hullsjön* (jfr naturnamnen). F. led. är best. form av det fsv. adj. *hol, hul* 'urholkad, konkav'. Det genuina uttalet *Hälsjö* är nu nästan helt och hållet undanträngt av ett såsom "finare" betraktat, men ursprungligen på missuppfattning av den gamla skrivningen *Hulsjö* beroende *Hullsjö*. Sjön ligger såsom en flat urholkning i den omgivande slätten. — På Hullsjöns nordvästra strand ligger en stor, nu uppodlad hög, kallad *Kungshögen, köpshögen*. Sydväst om sjön på åsen, där vägen går fram till Gårdhem, äro många spår av högar. En större sådan har kallats *Hövdingen, hövdigen*.

Kätene första g. jb 1566, frälseh. 1 mtl upptages t. o. m. 1593 (i V. Tunhems sn) samt därefter jb 1675. — F. led. är möjligen dial.ordet *kät* i betyd. 'frodig, kraftig' (se Rietz Lex.). S. led. är det fnord. *-vini* 'betesmark', i dialekten uppträdande i den starkt stympade formen *-a* (varom se inl.).

Lekstorp. 1550 upptages en gård, vartill snart kommit en utjord. — F. led. är gen. av det fsv. mansn. *Lek*.

Lunden första g. jb 1675, frälseh. 1 mtl (säteri). Omtalas under medeltiden. — Namnet är, såsom av äldre uttal framgår, urspr. best. form av dial.ordet *lunde* 'lund'.

Slätthult ä. jbr frälseh. 1 mtl. — Stället är, liksom i allmänhet vid namn på *-hult* är fallet, omgivet av lövskog. F. led. är möjligen det fsv. *slätt*, biform till *slätt* 'slätter'.

Sylte. 1550 upptages en gård och 1566 ytterligare en, vartill senare kommit nr 1. Gårdarna ha sent fått särskilda namn, vilka sällan användas i dagligt tal. Å Syltegårdarna (och Ryr) finnas en mängd arbetarebostäder (nu indelade i kvarter), vilka utgöra ett slags förstad till Trollhättan, av obekant anledning kallad *Skoftebyn, skåftbyn, skåften*. — Namnet *Sylte* är böjningsform av subst. *sylla* (i *sylt-*

krog) med bet. 'röra, smörja' (jfr uttrycket "sylta ner sig"). Detta är möjligen samma ord som no. *sylta* 'sumpig fläck, oftast med salthaltigt vatten' (jfr bildformerna *salta* och *sälte*), vilket i Norge ofta förekommer i ortnamn, se Rygh, Gn. Inl. s. 80, Ross s. 796. Gården ligger vid sumpig mark.

Nr 1 Skattegården första g. jb 1691, frälseh. $\frac{1}{4}$ mtl. Följande kvarter äro belägna å gården: *Kasen*, *Klippan* och *Nysäter*.

Nr 2 Frälsegården ä. jbr frälseh. 1 mtl, tidigt upptaget ss. $\frac{1}{2}$ mtl. ($\frac{1}{2}$ oförm.). Följande kvarter äro belägna å gården: *Liljedal*, *Lindeberg*, *Lunden* och *Maden*.

Nr 3 Kronogården första g. jb 1566, kronoh. $\frac{1}{2}$ mtl, även upptaget ss. torp. Kronodomän.

Velanda första g. jb 1675, frälseh. 1 mtl (säteri). Omtalas troligen under medeltiden. Kallades förr (efter innehavare av släkten *Kaste*) *Kastes Velanda*, *kävøſ vëlana* till skillnad från *Herrgårds Velanda*, *hærgøſ vëlana* i Väne-Åsaka sn. — F. led. är antagligen det fno. *veidr* 'jakt el. fiske' (jfr fsv. *vedha* 'jaga'); dh försvann redan i fsv. tid före l ss. i *Ma(d)lin* o. d. (se Noreen Aschw. gr. § 308, 2, b). Om s. led. *-landa* se *Räglanda*.



"Brusande vilda ström"



Från fallen.



Kungsbron.



Parti av Trollhättan.

Nuvarande namn	Källcitat	Uppgifter om läge, namnförklaringar o. d.
<p>VATTENDRAG</p> <p>Götaälvs <i>götaälv</i></p>	<p>Albis 1200t. AdB (ad) Albiam 1277 ndipl Albia 1300- el. 1400t. lgg</p> <p>Elfr Sni fms7 b.1200t. hkr 1300 frs sl. 1300t. fl (til) Elfar b.1200t. msk sl. 1200t. HHs 1300t. ia fl (til) Ælfar b. 1200t. fsk (til) Ælvar fsk b.1200t. Osi (i, eftir, fra, við, fyr) Elfi Shr rb fsk msk Osi ia fl (fra, við) Ælfi fsk Osi (i, við) Elvi fsk (fra) Elfui fl (j) Elle ia (til) Ælfi OM Elfarinnar fl (i, efter) Elfinni msk fl (j) Elfinne fl Elfenne fl (i, við) Elfina rb fsk msk HHs frs fl (uidr) Elfuena sl. 1300t. Ngl (mällan) Älnär m. 1300t. vglu</p> <p>Gothelba 1200t. AdB Gautelfur rb Gautelfr Osi hkr fl (til) Gavttelfar b.1200t. OTs Gavttelfar frs Gautelfar fl (i, af, fra) Gautelfi hrm ia OM fl (eptir) Gavttelfi Osi frs Gautelfui fl (fran) Gauttelfe OTs (j) Gautelfe ia (i) Gaut elfi ia (j) Gautælfuina sl. 1200t. Ngl</p> <p>Trollhetta fluuy 1532 Zr Trollhetta 1554 OIM Nilus 1613 Als Gutalus Tt Gothelba 1706 Ll</p> <p>Elffuen (-ven) 1540 Skjb 1545 Vft 1549 1551 reg 1554 hskh Älffven 1547 reg Elfven 1599 Vft 1623 sjh 1776 Bi Ljm Älffven Lg Älven Djb</p> <p>Giötha Elf 1686 lh Giöta Elf 1743 lh Giöta Älf 1759 1775 lh Gö-</p>	<p>Älven berör under sitt lopp genom häradet Vänersborg samt följande socknar: V. Tunhem, Trollhättan, Vassända-Naglum och Gärdhem. — S. led. är ordet <i>älv</i>, som i äldsta tid vanligen var det enda namn som gafs vattendraget (hos Adam av Bremen med den latiniserade formen <i>Albis</i>), liksom detta i den kringboende befolkningens mun ännu oftast kallas helt enkelt <i>älven</i>. Jämför hurusom det motsvarande tyska ordet <i>Elbe</i> för längesedan fastlästs såsom en viss flods egennamn. Emellertid uppträder lika tidigt namnet <i>Gautelfr</i> (hos Adam av Bremen <i>Gothelba</i>), vilket antingen med v. Grienberger (se ZfdA XIV, 158) är att fatta som 'älven Gaut' eller ock som 'älven där det finns en gaut'. I alla händelser innehåller namnet som f. led det gamla fnord. ord <i>gaut</i>, som ingår i många andra vattendrags och sjöars namn, både i Sverige, t. e. sjön <i>Göten</i> i Misterhults sn. Kalmar län, <i>Götsjön</i> i Örs sn. Dalsland, m. fl. (se Hellquist, Sjön. s. 208), och i Norge, t. e. <i>Gautäen</i>, <i>Gautelven</i> (se Rygh, En. s. 66 f.) Detta ord, som endast anträffats såsom namn på vatten, är detsamma som fht. och mht. <i>gōz</i> 'utgjutning, flöde, ström, fors' (även ingående i det nuvarande älvsnamnet <i>Gosau</i>, dvs. <i>Götän</i>, jfr <i>stöt</i> = ty. <i>stoss</i>, <i>flöt</i> = <i>floss</i> o. d.), och är nära besläktat med <i>gjuta</i>. I förevarande fall torde ordet urspr. ha afsett den framför alla andra ryktbara 'forsen' Trollhättefallen och antingen (under förutsättning att v. Grienberger har rätt) utsträckts till älven i sin helhet, på samma sätt som hos Olaus Magni <i>Trollhetta</i> blivit namn på hela Götaälv, eller åtminstone föranlett att "älven" fick binnamnet "forsälven" (jfr ty. <i>Giessbach</i> 'strid bäck'). Först på 1600-talet visar sig formen <i>Göta älf</i>, där f. led. ombildats i likhet med och anslutning till <i>Göta rike</i>, <i>Göta land</i> m. m. Detta innebär att <i>Göl-</i>, vars betydelse ej längre förstods, utbytts mot den gamla gen. av folknamnet <i>gölar</i>, på samma sätt som redan tidigare ett dy-</p>

Nuvarande namn	Källcitat	Uppgifter om läge, namnförklaringar o. d.
	f(h)a-Elf 1692 gsk Kvg Td Göta älf (Ä-) 1700 lh Lg Djb Nm Sw Göta-älf 1702 lh Giöta-Elf 1756 lh Göta Elf Lvg 1760 1776 lh Ljm glki ek Göta elf Kvg 1776 lh Hln Td glex Ss Hjr Sm bgli gler2 Götaälf Djb Götha-elf Ad Götha elfgstk Götaelf Rg bgli Götha Elfwen (e-) Lvg Tdi Götha-Elfven Td	likt utbyte skett i <i>Göta land</i> för äldre <i>Götland</i> (se <i>Västergötland</i> i Inl.). Skrivningen <i>Gothelba</i> hos Adam av Bremen är att förklara på samma sätt som hans skrivning <i>Gothia</i> (se <i>Västergötland</i>).
Trollhättans sn <small>SJÖAR</small> Åkersjö <i>åkerfjö</i> <small>VATTENDRAG O. D.</small>	Åkersjö Lg Ad Hgn Sw bgli Trk Åkers sjö Td Ljm Åkerssjö Djb glex ek Åkersjön gstk Åkers Sjön glki	Namnet efter gården <i>Åker</i> .
Bergkanalen	Bergkanalen Trk Berg kanal Trk	Den längre, ej med slussar försedda delen av Trollhätte kanal. — Namnet beror därpå, att kanalen är sprängd i berget.
Stavereds kanal <i>stäværes kanal</i>	Genomskärning av landtungan utanför gården <i>Stavered</i> .
Trollhätte kanal <i>trollhætte kanal</i>	Trollhätta kanal Hhr tkk gstk glki tpg Trollhätte-kanalen Djb Td Ad Hgn Trollhätta-kanalen Ad Trollhätte kanal Ad Ljm Ss Hjr Rg Nm Sm Sw 1875 lh gler2 Trk Trollhättans kanal Ljm	Jfr <i>Bergkanalen</i> . — Formen <i>Trollhätte</i> är gammal böjningsform av <i>Trollhätta</i> , icke <i>-hättan</i> .
Flottbergsströmmen <i>fløttbæstømmen</i>	Flottbergsströmmen Lg Td Hgn glex Sm Sw bgli Trk Flottbergsströmen Djb Flottbergsström Ad	Vattenfall, som har sitt namn efter det å östra stranden liggande <i>Flottberget</i>
Gullöfallet <i>gulløfallet</i>	Flottbergsfallet Ljm Gullström 1714 lh Gullströmmen Td Hgn Gullöfallet Djb Ad Sw bgli Trk (Hgn Hjr Nm Sm Gullöfallen glex)	Öster om Gullö I topografiska arbeten ges namnet <i>Gullöfallet</i> vanligen åt båda de Gullö omgivande fallen (jfr <i>Nordfallet</i>). Ovisst synes, huruvida det äldre namnet <i>Gullströmmen</i> har sitt ursprung i öns namn.

Nuvarande namn	Källcitat	Uppgifter om läge, namnförklaringar o. d.
Helvetesfallen <i>h�lvetesfal�n(a)</i>	H�lfwits fall 1714 lh Helvetesfallen Ljm Helvetesfallen Lg Td Hgn glex Hjr Nm Sm Sw bglk Trk Helvetesfallen Ad Helvetesfallet Trk	Tre sammanhängande fall, vilka torde ha fått sitt namn av forsarnas fruktansvärda utseende.
Nordfallet <i>n�rdfallet</i>	Nolstr�m 1714 lh Nolstr�mmen Hgn [Holstr�mmen Td]	Nordväst om Gullö (jfr <i>Gullöfallet</i>).
Stampeströmsfallet <i>st�mpestr�msfallet</i>	Nolfallet bglk Trk Sw Stampestr�men 1714 lh Stampestr�m Td Ad Stampeströms fallet Lg Stampeströmsfallet Djb Hgn glex Nm Sm Sw bglk Stampestr�mfallet Trk	äldsta namnet �r <i>Stampestr�mmen</i> , tydligen givet efter någon där befintlig stamp.
Tjuvfallet <i>tjuvfallet</i> <i>tjuvfallet</i>	Tiufwefallet 1714 lh Tjuffallet Lg Td Hgn Sw bglk	Väster om Topp� (jfr <i>Toppöfallet</i>). — Namnet är givet efter <i>Tjuvh�lan</i>
Toppöfallet <i>topp�fallet</i>	Toppöfallet Lg Djb Ad Hgn Sw bglk Trk (glex Hjr Nm Sm)	�ster om <i>Topp�</i> I topografiska arbeten ges namnet <i>Toppöfallet</i> vanligen åt båda de Topp� omgivande fallen (jfr <i>Tjuvfallet</i>). Då västra stranden vid Trollhättan tillhör Vassända-Naglums sn, ber�res denna socken av följande bland fallen: Flottbergsströmmen, Helvetesfallet, Nordfallet, Stampeströmsfallet och Tjuvfallet. — Om namnformen jfr <i>Trollhätte kanal</i> .
Trollhättefallen <i>trollh�ttefal�n(a)</i>	Trollhätte Ström 1678 Ljm Trällhätte Ström 1697 Kb Trollh�ttestr�m 1711ggk Trollh�tteStr�m mar 1714 lh 1773 Ms Trollh�te Str�mar 1760 lh Trollhätte-Str�mar 1780 Ms Trällhätte Str�mar 1783 lh Trollhätte-wattufallet Tdr Trollhättefallen Lg Djb Td glex Ljm Ss Hjr Rg Sm Sw gle 72 Trollh�ttafallen Ad bglk Trollhätta Fallen glk Trollhätta vattenfall Ad	Då västra stranden vid Trollhättan tillhör Vassända-Naglums sn, ber�res denna socken av följande bland fallen: Flottbergsströmmen, Helvetesfallet, Nordfallet, Stampeströmsfallet och Tjuvfallet. — Om namnformen jfr <i>Trollhätte kanal</i> .
H�jumsvarp <i>h�jumsvarp</i> �. <i>h�juma varp</i> H�juma varp	[Hajoma werp 1714 lh] Hojoma Warp Lg Hojoma-varp Td Hgn Hojoms varp glex Håjums varp Ljm Trk H�jumsvarp bglk	Utvidgning av älven nedanför Stampeströmsfallet. — Namnet betyder 'platsen för (byn) Håjums notvarp'. Fsv. <i>varp</i> med bet. 'notvarp' förekommer även i sj�namn. Namnet har urspr. varit givet åt �stra sidan av vattnet (där byn Håjums äger tillstöta), under det den mot-

Nuvarande namn	Källcitat	Uppgifter om läge, namnförklaringar o. d.
Olidehålan <i>ōlīdahgla</i> <i>(olīdahgla)</i>	Olidehålan 1648 Ljm glex Ljm bgłkī [Oliholmen Lvg] Olide Hålan Djb Olide hålan Trk Olidehåla Lg Olide håla Td Olide-håla Hgn Olidahålan Trk	satta sidan (vid stranden i Vassända-Naglums sn) hetat <i>Ammesjda</i> (1714 lh), vari f. led. väl är gen. av namnet <i>Amund</i> och s. led. ordet <i>ida</i> 'bakvatten, vattenvirvel'. Utvidgning av älven nedanför Helvetesfallen, med häftiga vattenvirvlar. — I namnet ingår säkerligen ordet <i>ida</i> 'bakvatten, vattenvirvel'. Jfr om namnet i övrigt gården <i>Olidan</i> , som snarare har sitt namn efter strömmen än tvärtom.
Åkersvass <i>ākəşvās</i>	Olidan Djb glex Åkershvass Lg Åkersvass Ljm Åkerwass Djb Åkers vass Rg	Den plats, där Trollhätte kanal sammanstöter med Götaälv nedanför slussarna, förr säkerligen en "vass" (vassbevuxet strandparti).
(Öjebro håla) Försvunna Kavelströmmen	Öjebro håla Ljm Kafleel. Ulsparreström 1714 lh Ulsparre strömmen 1760 gmk Kafleströmmen 1755 Vft Lg Hgn Kafvelströmmen Ljm bgłkī	Utvidgning av vattnet vid <i>Önan</i> . Namnet ur bruk. Här låg förr <i>Öjebro kvarn</i> . — F. led. i <i>Öjebro</i> är vgt. dial. <i>öja</i> 'ö'. Fall mellan Malgön och östra stranden, borttaget genom byggandet av <i>Kaveldammen</i> (se s. 154). — F. led. är släktnamnet <i>Kafle</i> . I det under äldre tid förekommande namnet <i>Ulsparreströmmen</i> är f. led. släktnamnet <i>Ulsparre</i> . 1760 gmk omtalas "Vilsparres 2 Miölkvarner" vid strömmen. Egendomar i trakten (t. e. Nygård i V. Tunhems sn) innehades på 1600- och 1700-talen av släkterna Kafle och Ulsparre.
Prästskedsfallet SLUSSAR, BRÖAR O. D.	Presteskedets fall 1714 lh Presteskedsfallet Ljm	Fall vid <i>Prästskedet</i> borttaget genom Kaveldammen.
Ekeblads sluss <i>ēkəblās šlūs</i>	Gref Ekeblad 1755 Vft Lg Hgn Gref Ekeblads sluss 1783 lh Grefve Ekeblads sluss Td Ekeblads sluss Djb Ad Trk Ekebladssluss bgłkī Ekeblad Ljm	Gammal sluss (vid Spikön) med namn efter (<i>greve</i>) Klas <i>Ekeblad</i> d. y.
Elvii sluss	Elvius 1755 Vft Ljm Elvii sluss Djb Ad bgłkī Trk	Gammal ofullbordad sluss (vid Flottbergsströmmen), med namn efter professor Per <i>Elvius</i> .
Polhems sluss <i>pəlhəms šlūs</i>	Polhem 1755 Vft Lg Polhems sluss Djb Td Ad Hgn glex Ljm Trk Polhemssluss bgłkī Polhems graf glex	Gammal ofullbordad sluss, konstruerad av Kristofer <i>Polhem</i> .

Nuvarande namn	Källcitat	Uppgifter om läge, namnförklaringar o. d.
Trollhätte slussar <i>trøllhætø sløusa</i>	Trollhätte Slussvärk 1756 Kb Trollhätte sluss- verk 1795 jb Ljm Troll- hätte slussar Wg Rg	Om namnformen jfr <i>Trollhätte kanal</i>
1) Gamla slusslinjen	Gamla kanalen bgłkı Gamla slusslinien Trk	Vanligen säges <i>gamla slussarna</i> .
2) Nya slusslinjen	Nya slusslinien Trk	Vanligen säges <i>nya slussarna</i> .
Kaveldammen <i>kävøkdømøn</i>	Kaffe Ströms damm 1760 lh Kafwel ströms dam 1783 lh Kafvel- ströms dam Td Kaffe- ströms-dammen Lg Hgn Kafvelströmsdammen Ljm Kaweldammen Djb Kafveldammen Td Ad bgłkı	Dammbyggnad från 1750-talet vid <i>Kavelströmmen</i> (se s. 153), äldst med namnet <i>Kavelströms damm</i> . Genom denna dammbyggnad borttogos flera nordligare belägna strömmar.
Kung Oskars bro Försvunnen	Kung Oscars bro Trk Sw	Landsvägsbro från östra till västra stranden, över Stampeströmsfallet, byggd år 1889. Dammbyggnad vid <i>Flottberget</i>
Flottbergsdammen ÖAR	Flottbergsdammen Td Ljm	Namnet med anledning av öns form (påminnande om en getrygg). Ön har även kallats <i>Lilla Toppön</i> på grund av sitt läge intill <i>Toppö</i> .
Getskäret <i>jøtferøt</i>	Lilla Toppön 1714 lh	Anledningen till namnet är obekant (jfr <i>Gullöfallet</i>).
Gullö <i>gølø</i>	Gullöarna 1702 kb 1726 jb Gullön 1714 lh Lvg Lg Hgn glex Ljm bgłkı ek Trk Gullö Td Lg	Den stora ö, som genom Ekeblads sluss är delad i två delar. Jfr lägenheten <i>Grevsågen, Lilla, och Malöga</i> (s. 34). — F. led., som i det genuina dial.uttalet förekommer ensam, synes vara best. form fem. av det fsv. adj. <i>maligh(er)</i> 'sandig', varom se Hellquist, Sjön. s. 390 (jfr sjön <i>Malen</i> i Kinds hd). Emellertid uppges, att å platsen fordom använts ett ord <i>malg</i> , betecknande slagg från smedjor o. d.
Malgön <i>mäljøn(a)</i> <i>mälja</i> Malga	Mallöarna 1701 kb Malgön 1714 1783 lh Lg Hgn Ljm Sw bgłkı Mal- öga 1745 kb Malgö Lg	Norrut i älven, utanför gården <i>Hjul-kvarn</i> och terrängen <i>Staveredsmosse</i>
Mossberget <i>møsbøerjøt</i>	Hiulquarne Mässen 1714 lh	En rad mindre öar mellan Mossberget och Spikön. Jfr <i>Prästskeðsfallet</i>
Prästskeðet <i>præstfjedøt</i>	Mossberget 1760 lh Prästeholmarne 1822 lh	— S. led. är ordet <i>skede</i> 'sträckning'. Anledningen till namngivningen är obekant.

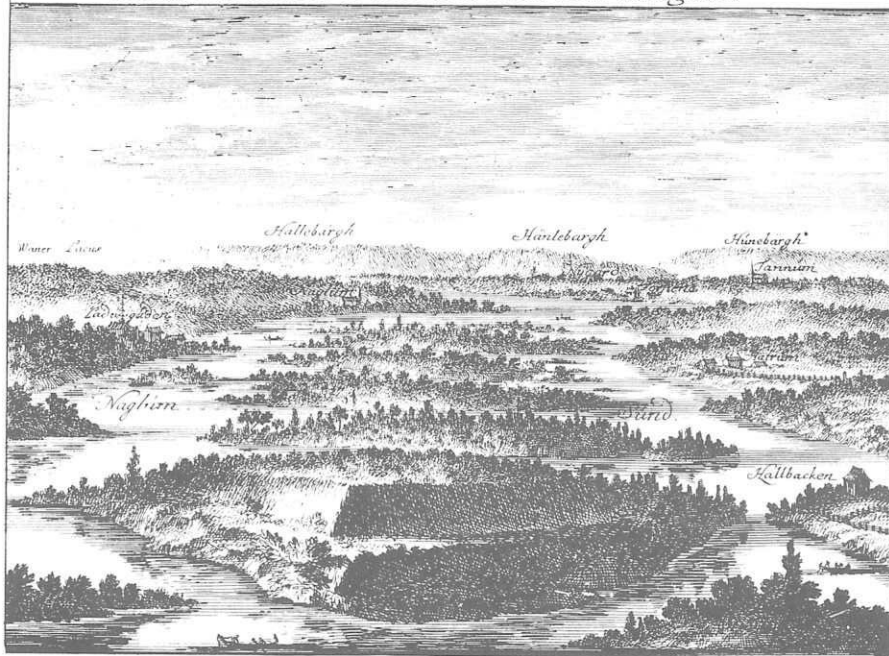
Nuvarande namn	Källcitat	Uppgifter om läge, namnförklaringar o. d.
Spikön <i>spikön(a)</i> <i>speka</i> Speka	Grefön 1714 lh Gref- öhna 1726 jb Speköhna 1726 jb Spikön 1843 kb ek Sw Spekön Hgn Spik ön Trk	Norr om Malgön och numera förenad med denna. Kallades förr <i>Grevön</i> , ett namn som ännu är känt. Jfr lägenheten <i>Grevön</i> — På ön har fordom funnits en spikhammare. Egendomligt är emellertid det genuina dial.uttalet, som icke synes hänvisa på ordet <i>spik</i> , utan snarare på antingen dial.ordet <i>speka</i> 'blålera' eller <i>speke</i> i uttrycket "sitta i speke", dvs. sitta uppspetad.
Toppö <i>töpö</i>	Stora Toppön 1714 lh Toppö Lg Td Ad Toppön Hgn glex Ljm Hjr bgikt Trk	Namnet efter öns form. Rörande namnet <i>Stora Toppön</i> jfr <i>Getskäret</i> .
Önan Försvunnen	Se de territoriella namnen
Skottön	Skottöna 1714 lh Skättöhnan 1700t. jb	Låg norr om Spikön och motsvaras numera av dennas nordligaste udde. — F. led. är väl ordet <i>skott</i> i dess gamla bet. 'utskjutande parti'.
HÖJDER		
Flottberget	Flotteberget 1755 Vft Flottberget Lg Hgn	På östra stranden vid <i>Flottbergsströmmen</i> . Anledningen till namnet, som sällan användes, är obekant.
Åkersberget	Åkersberget Td Ad	Numera föga brukligt namn på det berg å gården <i>Åkers</i> ägor, genom vilket Gamla slusslinjens övre slussar äro sprängda. På högsta punkten invid dessa är utsiktsplatsen <i>Åkersbergs slussaltan</i> . Jfr <i>Åkersberg</i> såsom namn på en del av gården <i>Åker</i> .
GROTTOR		
Kungsgrottan <i>kögsgröta(n)</i>	Grottan Lg Td Kungsgrottanglex Trk Kongsgrottan Ljm	Cirkelrund grotta vid fallen (urspr. en jättegröta), i vilken flera kungliga personer inskrivit sina namn.
TERRÄNGER		
Staveredsmosse	Jättestolen Lg Stafre mosse 1760 lh Stafvereds mosse Hgn Ljm	Var fordom mossmark vid älven på gården <i>Stavereds</i> ägor. Numera äro här anlagda kvarter, som tillhöra Trollhättans samhälle.
Svenska sidan <i>svænska sidan</i>	Östra stranden vid Trollhättan. Den västra (i Vassända-Naglums sn) kallas <i>Norska sidan</i> . Namnen sägas förskriva sig från den tid, då svenskar och norrmen förde krig med varandra i denna trakt (särskilt åsyftas den s. k. Gyldenlöve-fejden).
(Trollhättebergen)	Trällhätte Berg 1783 lh Trällhätte-Bergen 1783 lh Trällhätteber- gen 1793 lh Trollhätte- bergen Hgn	Bergig utmark öster om Trollhättan. Namnet ur bruk.

Viktigare förkortningar:

Ad = Agardh, Statskononisk Statistik 1853.
AdB = Adam av Bremen.
Als = Aurelius, karta 1613.
Ascher, gr. = Altschwedische grammatik.
bes. = beskrifning till ekonomiska kartan öfver Väne härad.
bet. = betydelse.
begl = beskrifning till geologisk karta, äldre serien.
beglA = do do yngre serien.
Bj = Birman, Vägvisare 1776.
Bk = Bureus, karta 1625.
Brs = Bureus, Sunlen (1654).
Dag = Dahlberg (hos Palmköhl).
diak. = dialekt(er), dialektal.
dipl = diplom (medeltidsbrev).
DjB = Djurberg, Lexicon 1818.
DjK = Djurklou (i Antikvariskt-topografiska arkivet).
djg = De la Gardieska Arkivet.
ek = ekonomisk karta öfver Väne härad.
En. = (Rygh) Norske Elvenavne 1904.
f. led. = förra leden (i namnet).
fastst. = fastställd(a).
fdn. = forndansk(a).
fl = Flateyjarbok.
Fl = Forsell, karta 1826.
fms = Formanna Sögur.
fnn. = fornorska(a).
foerd. = allmänt formordisk(a).
fr = frälse.
frs = Frissbok.
frösch = frölschemman.
fsk = Fagskinnu.
fsv. = fornsvensk(a).
första g. = första gången (i jordeboken).
-g. = garden (såsom senare led i namn).
gen. = genitiv.
gk = geografisk karta.
gk = gammal karta.
gk72 = Sveriges geologiska undersökning, ser. C nr 72.
gler = Historiskt-geografiskt och statistiskt Lexikon 1850-70.
glk = geologisk karta, äldre serien.
glkA = do do yngre serien.
gnk = geometrisk karta.
Gn. = (Rygh) Norske Gaardnavne 1807-.
gstb = Generalstabens karta.
h. = hus.
-h. = härad (såsom senare led i namn).
hå = härad.
Hgn = Hemgren, Wenersborgs historia 1859.
hh = Historiska handlingar.
Hhr = Hahr, karta 1853-60.
HHs = Saga Häkonar Häkonarsonar.
Hj = Hjär, Konungariket Sverige 188.
hkr = Hemskringla.
Hn = Henna, karta 1808.
Hnn = Honna, karta 1716.
hnn = hennan.
hsh = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
ia = Isländska annaler.
inl. = inledningen (till redogörelsen för Älvsborgs län).
inv. = inväntning ar.
isl. = fornisländska(a).
jb. s. = jordebok ens).
jb. = jordeböcker.
jm = jämför.
jest. = järnvägsstation.
jd. = järnaldern.
kb = kyrkbok, -böcker.
kr = krono.
kronob. = kronohemman.
Kvg = Kalm, Wästgötha och Bahusländska resa 1746.
l. = lägnbet.
lfh = lagfartsboken (1875).
lg = Lindskog, Beskrifning om Skara stift 1816.
ljf = lagfaren, lagfart.
ll = lagtmäterihandlingar).
Ljn = Ljungström, Wäna härad samt staden Wenersborg 1884.

Ljn = Ljunggren, atlas 1862.
Ll = de l'Isle, karta 1706.
Lvg = Linné, Wästgöta-Resa 1747.
mansn. = mansnamn.
Ms = Marelius, karta.
msk = Morkinskinnu.
mtl = mantal.
ndipl = Diplomatarium norvegicum.
Njl = Norges gamle love.
Nm = Nyström, Sveriges geograf 1895.
no. = norsk(a).
nr = nummer.
nrb. = nybygge.
oförm. = oförmedlat.
OlM = Olaus Magni.
Ost = Olof den heliges saga (den äldre).
OstA = do do (den yngre).
OTs = Olof Tryggvasons saga.
pl. = pluralis.
Pn. = (Rygh) Gamle Personnavne 1901.
preh. = prebende.
q. = qvarn (i citat).
rb. = Rimbeza (Kph 1780).
reg = Gustaf I:s registratur.
Rg = Rosenberg, Lexikon 1882-83.
rjh = reduktionsjordebok.
Rk = Rudbeck, Sveriges städer 1855-60.
rsp. = rikesspråk.
s. = sida (i namncitat = socken).
s. led. = senare leden (i namnet).
Slg = Sandbergska samlingen.
sg. = singularis.
sjh = Meddelanden från de sju häradernas kulturhist. för-
 ening.
Sjfn. = (Hellquist) Svenska Sjönamn 1903-.
sk = skatte.
skatteh. = skattehemman.
Skjb = Skara stifts kyrkliga jordebok.
sl = särskild längd.
Sm = Strömbohm, Elfsborgs Lins adresskalender 1896.
Su = Snorre, Edda.
su = socken.
ss. = säson.
Ss = Svedelius, Sveriges statskunskap 1875.
st. = soldattorp.
sta = Städernas acta (i Kammararkivet).
sth = stadens böcker.
Stb = Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia.
Stu = Styffe, Skandinaviens under unionstiden, 2. uppl.
stb. = stenåldern.
sv. = svensk(a).
Syd = Sydow, Älvsborgs läns kalender 1906.
Sw = Sveriges traktater.
sät. = säteri.
t. = torp.
-t. = torp (såsom senare led i namn).
tact = taxeringslängd(er).
Td = Tuneld, Geograf 8. uppl.
Tdt = do do 1.
tek = Topografiska kårens karta 1856.
tl = tiöndeländ(er).
tpg = Topografiska uppgifter om Elfsborgs län 1860.
Tpk = Karta öfver Trollhättan 1855.
Tl = Tellott, gammal karta.
tg. = tyska(a).
urspr. = ursprungligen.
utj. = utjord.
Vfl = Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.
Wg = Werning, atlas 1814.
vgl = västgötalagen.
vgl. = västgötska(a), västgöta-.
Vgl. = Västergötland.
Vjb = Vadstena Klosters jordebok.
y. = yngre.
Zr = Ziegler, Scandia 1532.
ä. = äldre.

Veftigia hodierna vetuflißima arcis et Veftrgothicorum Regum fedes Edsberg, cum facie locorum vicinorum. Sita eft illa in fluvio Götha alf in Veftrgothia.



Bilden är hämtad ur Erik Dahlbergs "Suecia Antiqua & Hodierna".

EDSBORG

eller Edsholm var fordom et kringflutet West-Götha Konungarnas Fäste och Säte, med Skansar och Vallar omkring, beläget på en Holme i Götha-Elfven ej långt ifrån Naglums Kyrka och nära intil Trollhätte-Fall, hvarefter lemningar af Stenmurar ännu synas. Det menas fordomsdags hafva blifvit kalladt Eide och sjelfva Strömmen Tanaqwisel och Heden bredvid Dun- eller Don-Hede, och denna Fästning Eidsborg; samt at Wanerne bodt vid sjön Wenern och i nästgränsande Wäne-Härad: hvadan hålles före, at Angantyr och Hedwara här bodt när Huna-Härens nederlag skedde på Duna-Heide som Sagan förmäler. Nära intil Hunneberg ligger i Wäne-Härad Hemmanet Herwory, som torde fått namn efter Herwara. En tradition är att de midt öfver på andra sidan belägna Gårdar Stallbacka och Ladugården hafva lydt under Edsborg.

ur Tunelds Geographie
sid 388 trycket år 1773

ÅNGAREN "TROLLHÄTTAN"

av Rolf Rhodin

TROLLHÄTTANS SKEPPSDOCKA

Efter att under 1790-talets kanalbygge själv ha tänkt bygga en skeppsdocka invid kanalen beslöt Trollhätte Canal- och Slussverk år 1798 överlämna byggandet till ett särskilt bolag, ett dockintressentbolag, där Baltzar von Platen, William Chalmers och Peter Bagge voro bland stiftarna.

Dockan byggdes vid Vintergapet, en öppning västerut vid den sänka, som på kartorna före kanalens tillkomst kallades Alemaderne. Sänkan kom sedan att uppgå i kanalen.

I början av 1840-talet påpekade kanalbolagets revisorer det angelägna i att kanalbolaget själv övertog dockan. Intressenterna voro villiga sälja den för 10.000 Rdr. Kanalbolagets mekanicus tillstyrkte livligt detta köp, emedan spekulanter på dockan hade uppträtt och dockan i annan hand än kanalbolagets kunde vålla mycket obehag.

Dockan inköptes därför av kanalbolaget i april 1844 för det begärda priset.



Trollhättans skeppsdocka.

DOCKARRENDET

Då kanalbolaget ej själv ville driva dockverksamheten utlystes arrendeauktion. Bolaget begärde minimisumman 800 Rdr och från Vänersborg kommande Oskar Anton Lindbom ¹⁾ fick arrendet för 801 Rdr med arrendetiden 5 år.

Vid den tidens utgång uppträdde ingenjör W. Wenström från Göteborg som intressent. Hans avsikt var att bygga om docksågen till ett järnvalsverk. Nu befarade Nydqvist & Holm konkurrens, men Wenström återtog sitt intresse, varefter Lindbom fick fortsätta arrendet, som dock på grund av docksågens usla skick nedsattes till 300 Rdr.

VERKSTADEN BLIR DOCKARRENDATOR

Under årens lopp hade verkstaden företagit åtskilliga reparationer på i Olidebassinen liggande fartyg, vilket blivit en god inkomstkälla. Genom att hyra dockan med docksågen borde den inkomsten kunna ökas och dessutom kunde firman lämna tillfälligt övertalig arbetskraft sysselsättning i dockan. Då därför arrendetiden för Lindbom löpte ut år 1862 och ny arrendeauktion hade utlysts, inropades arrendet av Nydqvist & Holm för 720 Rdr per år och arrendetiden 10 år. Verkstaden kom sedan att fortsätta arrendet, vilket dock sedermera höjdes till 1.500 Rdr. I början av 1900-talet blev staten ägare till kanalbolaget och därmed till dockan. Nydqvist & Holms arrende avslutades först 1921.

Dockverksamheten kom huvudsakligast att bestå i reparationer, medan nybyggnaderna begränsades till ett fåtal.

ÅNGBÅTEN TROLLHÄTTAN

Efter 1865 transporterades de av Nydqvist & Holm tillverkade loken först på pråm, men då järnvägsbyggandet ökade och därmed ock lokleveranserna, rationaliserades transporterarna genom att verkstaden i dockan år 1868 lät bygga en ångbåt, som med 12 hkr:s ångmaskin var specialbyggd för att kunna ta flera lok samtidigt. Ångbåten fick samma namn som det första lokomotivet, ”Trollhättan”.

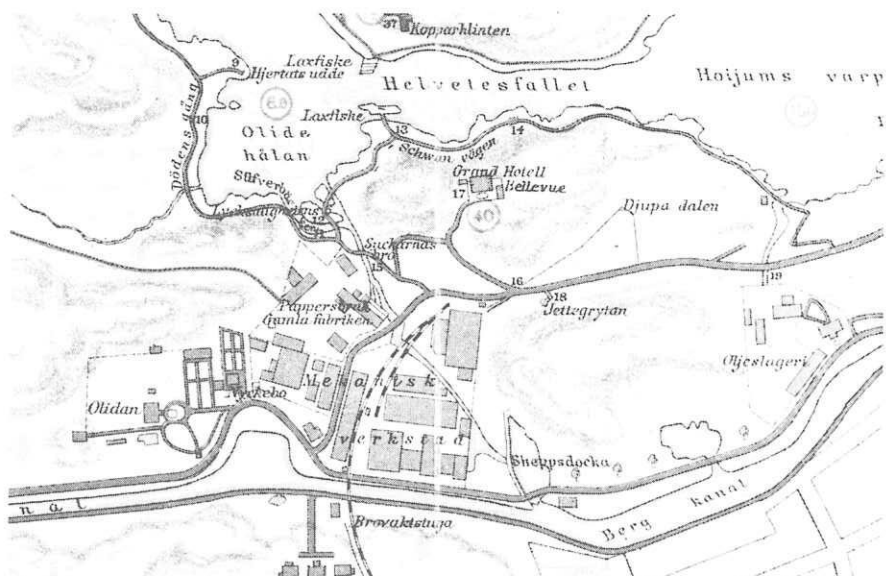
Båten blev något av trollhättebornas stolthet. Verkstaden hade ju förut visat sig kunna göra fullvärdiga lokomotiv, en produkt som alltefter åren gick blev till hela det lilla samhällets glädje. Nydqvist & Holm i Trollhättan blev en känd företagare. Nu kom därtill ett fartyg, som förde verkstadens lok runt landets kuster, dess namn gjorde samhället välkänt.

Det sägs att lokalpatrioterna gärna drog sig till kanalen, när ”Trollhättans” signal tillkännagav, att båten närmade sig.

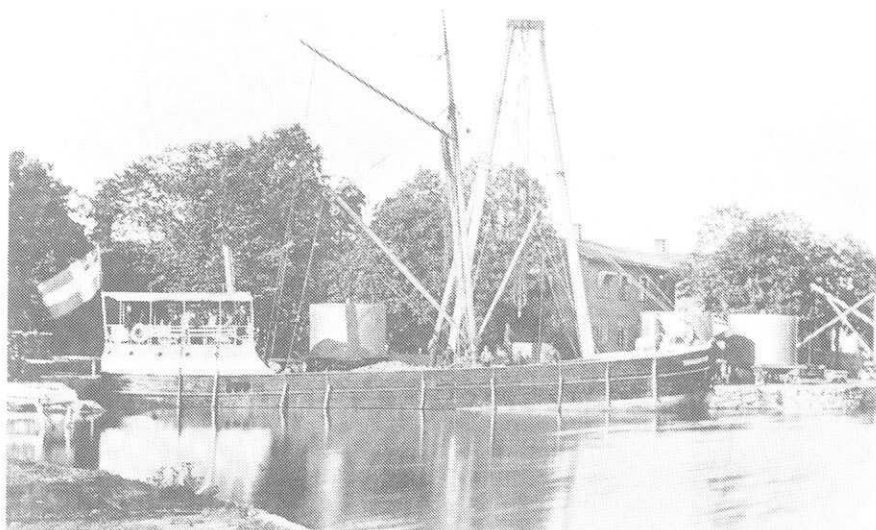
BEFÄLHAVARE PÅ ”TROLLHÄTTAN”

Befälhavare på ”Trollhättan” blev den i Hjærtum 1826 födde rorgångaren på ångbåten ”Westergötland” Anders Johan Pettersson. Då han under 1850-talet arrende-

1)= Se sid 35.



Karta som visar var skeppsdocken var belägen. Kartan är från omkring år 1900 och hämtad från en vägvisare över Trollhättan, som utgavs av Trollhättans Kretsförening av Svenska Turistföreningen.



Ångaren "TROLLHÄTTAN"

1) Skall ej förväxlas med en annan Oskar Lindbom med fullständiga namnet Oskar Johan Severin Lindbom, som efter kondition i Göteborg kom till Trollhättan 1874. Här kom han i urmakerilära hos Johan Jakob Wennergren, far till Jarl Wennergren, i kvarteret Mercurius 1. Lindbom var en mycket duktig skarpskytt, som under 1880-talet ansågs vara Sveriges skyttekung i särklass. Han avled i december 1901.

rade tomten 4 kvart. n:o 13, nu närmast Neptun 4, kan det vara skäl att varna för en förväxling med hans direkta efterträdare som tomtarrendator, en annan Anders Johan Pettersson, som född i Vassända 1820 blev en samhällets kändis. Vid kommunalstämman 1875 motionerade han om en färja mellan Garvaregatan och Källstorp. Motionen resulterade efter åtskilliga utredningar i byggandet av Kung Oscars bro 1889.

1874 blev det skifte på befälhavarposten, som då övertogs av sjökaptен Anton Skärberg. Denne var född i Sjöoset vid Åkersjö 1847 som son till slussvakten Petter Skärberg och hans maka Kristina Andersdotter.

Skärberg blev snart känd som en riktig sjöbuss, som trotsade väder och vind, när andra fartyg sökte hamn.

Han skall ej ha varit främmande för ikappkörning på älven, sannolikt för att få bästa last i nästa hamn. Så talades det om att han med sin båt "Trollhättan" den 14 december 1878 gick utför de små fallen vid Åkerström, där en djupare ränna fanns österut vid stranden till Stubbered. Det skall då ha gällt att hinna före en i Åkerströms sluss på väg söderut liggande ångare.

Men djärvheten fordrar till slut ofta sin tribut. I tidningen Trollhättans Julläsning 1953 får man en redogörelse för vad som hände kaptен Skärberg och hans "Trollhättan" en oktober natt 1881.

I svår storm den 21 oktober 1881 gick "Trollhättan" uppför älven, det skall ej ha varit alldeles bekymmersfritt. I Vänersborgs hamn låg flera fartyg i väntan på bättre väder för att våga gå ut på Vänern. Några båtar hade försökt ta sig ut men måst återvända. Kaptен Skärberg varnades för vidare färd ut på sjön men gav sig likväl i väg.

Vad som sedan hände med fartyget är ovisst men säkert var, att båten var borta. Den hade gått under med man och allt.

En tid därefter gick kanalbåten Juno förbi Megrundet i Dalbosjön och från ångaren såg man en masttopp sticka upp ur vattnet. Man förstod att det var masten till s/s Trollhättan. Med en tross runt masttoppen lyckades man dra loss masten, men vraket under försvann i djupet.

Det gick en del rykten om hur grundstötningen gått till, men ingen har kunnat verifiera dessa. Masten fördes av Juno till patron Nydqvist i Trollhättan, som senare lät sätta upp den som flaggstång på sitt Elfhög.

Med i djupet drog "Trollhättan" med sig hela besättningen:

Sjökaptен Anton Skärberg 34 år

Rorgängaren Karl Kristofferson 54 år

Maskinisten Johannes Larsson 44 år

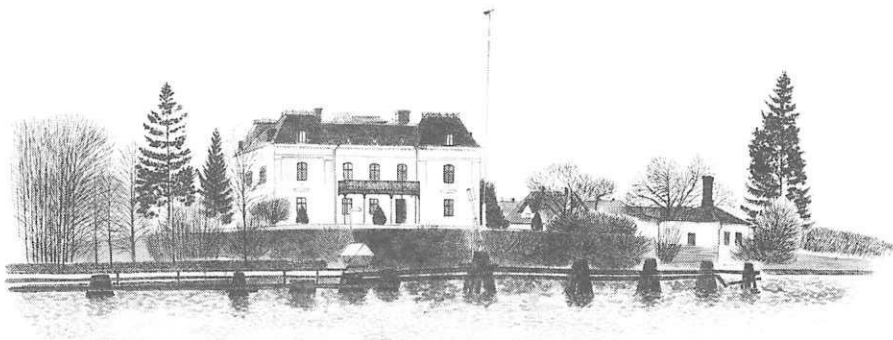
Eldaren Johan Bergman 27 år

Besättningsmannen Petter Emanuel Olausson 32 år

Besättningsmannen Axel Johansson 19 år

Köksan Anna Helena Skärberg 17 år jämte hennes systerdotter.

När fyrvaktaren på Hjortens udde hösten 1953 var ute och fiskade sydost Megrundet fick han ett egendomligt napp, nämligen en trappstege. Det rådde ingen tvekan om, att trappstegen tillhörde det drygt 70 år tidigare förlista fartyget Trollhättan. Efter katastrofen 1881 placerades först ett fyrskepp, sedan en fyr på den plats, där Trollhättan torde ha mött sitt öde



Elfhög. Reproduktion efter tuschlavering av Erling Svensson.

FLAGGSTÅNGEN PÅ ELFHÖG

Flaggstången på Elfhög fick liksom båten ett våldsamt slut. På Elfhög bodde 1963 Trollhätte-Gilletts dåvarande patron Antenor Nydqvist med sin familj. En av sönerna, Lennart Nydqvist, berättar hur flaggstångens dagar ändade en majdag 1963:

”På eftermiddagen den 10 maj 1963 utbröt ett häftigt åskväder över Trollhättan. Jag uppehöll mig vid tillfället i Elfhögs gamla garage som låg där barnbassängen i utomhusbadet nu ligger. Åtskilliga blixtnedslag noterades ej alltför långt borta, och det regnade kraftigt. Omkring klockan 14.50 kom en mycket kraftig skräll och det var ej svårt att förstå att nedslaget skett alldeles i närheten. Min första tanke var att själva Elfhög träffats, varför jag sprang till dörren för att se efter. Jag fick då se, att flaggstången framför huset stod och vajade som ett metspö, mycket mer än jag någonsin sett den röra på sig i storm.

När ovädret upphört gick jag fram och tog mig en titt. Stången stod kvar, men mycket träsplitter låg över planen framför huset och långt ut i kanalen.

Den 4 juni 1963 fälldes den 17 m långa stången. Det visade sig då, att den på en stor del av sin längd var kluven på längden men hade ändå blivit stående. När den sågades upp luktade det precis som om den just hade blivit fälld i skogen. Med ledning av årsringarna och med vetskap om att ångaren Trollhättan byggts åt 1868 kunde vi räkna ut, att denna fura börjat växa under Carl XIII:s tid.

År 1990 finnes av masten/flaggstången ett litet stycke bevarat”.

Till 10-års minnet av Werner Johnssons död

av Georg Lindkvist

Vi har samlats här idag, den 1 juli 1990, en liten skara gillesbröder för att ihågkomma minnet av vår förste hedersledamot Werner Johnsson.

Det är idag 10 år sedan han slutade sin jordiska vandring. Stockholmspojken, som kom hit till vår stad strax efter stadsblivandet och som kom att betyda så mycket för vår unga stad, kulturellt framför allt.

Vi i Trollhätte-Gillet står väl i alldeles särskild grad i tacksamhetsskuld till Werner Johnsson. De materiella tillgångar han genom testamente ställde till Gillets förfogande har ju betytt så oändligt mycket för Gillets utveckling och ekonomiska trygghet. Och detta skulle räckt till för att Gillet för all tid skulle ihågkomma Werner Johnsson. Men det fanns något mer, ännu värdefullare, vi fick ärva, hans efterlämnade papper.

Werner Johnsson lär ha frågat en gillesbroder kort före sin död: "Det skulle allt vara bra intressant att höra, vad dom säger om mig, när jag gått bort". Det är väl en fråga vi alla gjort oss någon gång. Men när det gäller Werner Johnsson så vet vi svaret. Hans ande och hans verk är lika levande i dag som för 10 år sedan. Denne ensamman är lika närvarande i Gillet som någon levande.

Och den som söker efter fakta om samhället Trollhättan kommer snart underfund med, att utan Werner Johnssons hjälp går sökandet dåligt.

Ett sådant verk som Werner Johnsson lämnade efter sig är inte bara en gåva, det förpliktar också. Detta väldiga arbete får inte ligga inlåst och obrukat och samla damm.

Gillet har gjort en hel del. Och jag tänker då på vår skriftserie. Men Werner Johnssons minne och kvarlåtenskap både uppfordrar och inspirerar till fortsatt arbete. Med dessa blommor vill vi i Trollhätte Gillet visa vår tacksamhet och ihågkomma minnet av vår Hedersledamot Werner Johnsson.

Trollhätte-Gillet

GÄSTPEL

av

Trestadsfigurerna

Strömkarlen

Frida

Bohusfiskarn

Vistexter skrivna för
MARKNADSGILLET 1978

av

Karl på Spångata

Strömkarlen

I

(Melodi: Skånska slott)

Jag bodde en gång ner i Trollhättefallen
Så börja dom spränga, jag fick ont i skallen.
Jag flydde till Tjuvhålans lugna gemak
och följde där Sågarbyns väg fram och bak.

Den förste som lånte mitt namn förr i tia
det var handlarns Axel ner i Schinklers Smia.
Han köpte upp hinkvis av byns pisseri
och gjorde därav skönhetstvål i parti.

Ja, Strömkarlens namn det har lånats av flera
en bro, ett kvarter, en turistbåt med mera,
en skola, en klubb och en källarekrog,
en Strömkarlsgård även, men fler är det nog!

Det är mycket svårt svenska varor att sälja,
vi är ju för dyra, när kunden ska välja.
Sänd ut våra pampar med provryttarbok,
sälj bilar och flygplan, turbiner och lok!

BIRGER SJÖBERGS

Frida

II

(Melodi: Alpens ros)

Det är ju jag som är den lilla Frida,
som givit glans åt gamla Vänersborg.
De lärde ännu om min hårfärg strida
och säga att jag Birger gav en korg.

Jag minns så väl den första gång han såg mej
Det var vid Skräcklan när jag bada där.
Han med små snäckor invid strand försåg sej
och kom sen fram och sa att han var kär.

På kvällen vi i Spaniens månsken vandra
Vi i Granada var i fantasin
Och i en lada funno vi varandra
och Birger bjöd mej på en apelsin.

Det är ej lätt att va en liten Frida
så mycket som det nu för tiden skrivs
Jag blivit intervjuad sent och tida
för allting vill ju folk ha sej till livs.

Jag som en gång har stått vid Birgers sida
har till er alla här en liten bön,
sjung gärna visorna, men låt er Frida
få vila upp ett tag från kult-miljön!

Bohusfiskarn

III

(Melodi: Kostervalsen)

Vi i Bohuslän
har ju havet till vår domän.
Med vår fiskebåt
gör vi fångster var vi kommer åt.
När man drar sin not
får man ej överskrida sin kvot.
Torsk och sill
och fin makrill
och små flundror därtill.

Ja, så far vi ut på Kattegatt,
Skagerack och Nordsjöns lömska hav.
Ät nu mera fisk
blir du stark och frisk,
maten du lever av!

Året 93
var det år då silla gick te,
farfar min va me'
och berättade för mej om de'.
Sill i fjord och sund
fullt från Vinga upp till Svinesund.
Ingen då
till havs kan gå
där som sillstimmen stå.

Men så tog det slut i Kattegatt,
Skagerack och Nordsjöns lömska hav.
Men vår existens
räddas av den gräns,
som man till fisket gav!

Strömkarlen, Frida, Bohusfiskarn

IV

(Melodi: Skånska slott)

Strömkarlen:

Nu kvinnan blir jämställd med skapelsens herrar
och sen könskvotering det hela förvärrar.
Hur långa ska riksdagsdebatterna bli
när kvinnornas talekonst där släppes fri.

Frida:

I dag samlagsboende räknas som gifta
man bryr sej ej längre om orden i Skrifta.
Man flyttar i hop och man flyttar i sär
och byter om partner som man byter klä'r.

Bohusfiskarn:

Får du medbestämman nåt hemma, min broder?
Nog är det väl frun som jämt styr hemmets roder.
Men sköter du dej som en duktig matros
får du kanske plocka en sängkammarros!

Final

V

(Melodi: I sommarens soliga dagar)

Alla:

I dag är det Marknad på Stranna
och då ska vi tömma vår kanna
och ta oss en tår uppå tanna,
och glatt vi ropar då:
Hallå, hallå!
Till Gamla Grand,
vårt Samarkand,
vi drömma bort oss allt ibland.
Idyllens tid,
med stilla frid,
den är försvunnen för alltid.
Vår Marknad är högtid på Stranna
På Back vi ropar då:
Hallå, hallå!

På Marknan vi har traditioner
Vi hurrar för våra patroner,
och lyssna till ljuvliga toner
På Back vi ropar då:
Hallå, hallå!
En munter låt
det lättar på't
när dom med notan går hitåt.
En enda kväll
på stans hotell
gör din konkurs ej aktuell.
Vår Marknad är högtid på Stranna
På Back vi ropar då:
Hallå, hallå!

NÄR SEKLET VAR UNGT

av John Börjesson

*M*ig lyster förtälja om tider som flytt
och denna gång när seklet var ganska nytt.
Vi hade: Hör och häpna, flottbesök i den trånga kanalen
några enheter från Stockholm företrädda av undervattensbåten
Valen.

Han var inte större än en vanlig "dalbopese"
och skulle nog gott få plats i slussa med en breve se'.
Dom andra var nog vedettbåtar, dom ville väl i grund och botten
våra farvatten känna

så en av dom på en öja ovanför Hjulksvarn behaga ränna.
Dom var goda skärslipare enligt malicen
men dom fick inte nån större inverkan på den Norska krisen.
Det var själva midsommarsafton, så det blev en trevlig midsommars-
vaka uppi' Lunnen!

Dom fick allt av den, innan solen var upprunnen.
I må tro att trollhättepojarna var inte goa
på "värarna" som gick och vakta järnvägsbroa
Dom ställde till dans utanför Hjulksvarns lada om kvällera
och där fick våra pojkar gå och vakta fjällera.
För i alla tider har ju gula knappa'
haft en förunderlig förmåga att få kvinnohjärtan att klappa.
Och där gick nu pojarna som några andra fånar,
men dom gick till motaktion och bojkotta tösera i nio månår!
Den Norska krisen tog ju ett rätt så hastigt slut
så bojkotten i sanden rann ut.

Och nu stundade det nya tider. Trollhättan gick i storhetsdrömmar,
och anledningen var våra underbara strömmar.
För fallens vilda framfart ingenjörerna skulle sätta stopp
här skulle bli kraftverk och Trollhättan skulle samtidigt få vatten
och avlopp

Den lantliga idyllen skulle nu försvinna.
Vi skulle bara behöva vri' på en kran eller trycka på en knapp,
så skulle vattnet rinna eller ljuset brinna.
Den som inte har upplevt detta kan väl inte förstå vilket under
det var som nu skedde,

och inte heller hur folk förr i tiden sej redde.
Och nu kom rallare. Den lugna Storgatan fick en helt annan bild,
ja, man kan nog säga, något vild.
En massa karar med stora slokhattar och den obligatoriska
störvästen,

det likna allt bra nog bilderna, som man ser i TV från Vilda Västern.
I allmänhet var det ungt och hyggligt folk, men i början fanns allt
en massa boss,
så polisen frukta det värsta och tänkte att här kommer dom nog
att slåss.

Så i hast anskaffades en piket, i kan se den uppå Forngårn,
detta vidunder till kärria med järnbeslagna sidor och dito lock.
Den skulle dom ha när dom gjorde en chock.
Men som väl var, den blev aldrig använd, för de hade nog slutat illa.
Det hade nog varit polisen själv som i lådan fått trilla.

När det var firedag och det inne på Glasskåpet som i en bikupa surra,
då sa dom att poliserna låste in sej i "kurra"!
Ja, man fick väl förstå dom, dom var inte så många
och med åren hade uniformerna blivit något trånga.

Nöjen det fanns det av alla de slag
Anne-Kajsa, fröken Pettersson, hade mottagning var fjortonde dag!
Och för teatrarna var ställningen mycket ljus
dom kunde flera gånger i veckan ha fulla hus.

Det var väl ingen teatervan eller kultiverad publik,
men dom tog emot vad som bjöds, av lättare och tyngre dramatik.
När dom gav en pjäs, "Den övergivna", som handla om
två små barn, som till fostermor hade fått en hemsker "migära",
att tigga och stjäla hon höll på att dom lära.

När dom kom hem utan att ha något med sej, som en furie hon
flög på dessa stackars små.

"Då reste sej en karl i salen och skrek: "Rör du ungarna käringdjävel
skall jag armar och ben av dej slå".

Skådespelerskan tog nog emot det som en applåd för öppen ridå!
Matsreringen nere hos "Gete-Saras" var väl egentligen deras
nöjescentral.

Hon hade byggt en stor matsal i kv. Eken, det som sedan blev LS
möteslokal.

Och det var väl där som skoftebytösa passa upp vid bordet
där Karl August förde ordet,
han som sedan blev tvungen

att till Kanada fara från henne och ungen.
Detta enligt Trollhättans första revy
där Erik Adamson la' grunden till en mångårig revy författargloria,
men det är väl en annan historia.

Det berättas ner ifrån Gete-Saras hur det en gång,
när det varit mycket dreck med dragspel och sång
en av kararna sa han måste gå hem, för annars skulle gumman hans
bli vrång.

Det var väl olämpligt sagt till en massa halvfulla kara
för då vill ju alla så kaxiga vara.
Vad är du för en kompis, har du inget kurage
här förstår du skall vara hårda bandage.
När jag kommer hem och tar i dörren skall kärringen hoppa ut
genom fönstret
och han fick många goda råd efter de mönstret.
Det är inte svårt att locka den som gärna vill hoppa, så han besluta
sej för att stanna
för nu jädrar anamma,
nu skulle kärringen åka ut, det skulle nog gå bra de
och när han på något osäkra ben stegar in i stugan och röt: "En ska
ut" ja så du sa kärringa: "Vem ska ut". "Å, det det blir väl allt jag
det".
Borg, mera känd som "borgmästarn", var en rallare med färg,
han var basen för basset, både i festligt lag och när dom sprängde
berg.
Vid en stor kalabalik mellan ordsbor och rallare i den goda staden
Kungälv
blev det så allvarligt att stadens borgmästare ansåg sig böra ingripa
själv.
I full ornat från rådhustrappan han läste upp upprorslagen
det är allvarliga saker, att av polisen efter detta bli tagen.
Då stega Borg fram med något yviga gester
"Du som är borgmäster
får se till att lugna ner de dina, jag skall nog faan ta hand om mina".
Det blev vapenvila och fred slutet i det gamla Kungahälla,
sedan dess har namnet "borgmästarn" som hederstitel för honom
fått gälla.
Att vi hade rallare att tacka för mycket det är väl inget tvivel om.
det var mycket nytt som genom dom kom,
men detta är ju inte tänkt som någon kavalkad
och nu gick det med stormsteg, Trollhättan blev stad.
Strömslund- och Skoftebybora
fick bli med oss och känna sig stora.

Dikten är skriven till Trollhätte-Gilletts vårgille år 1963

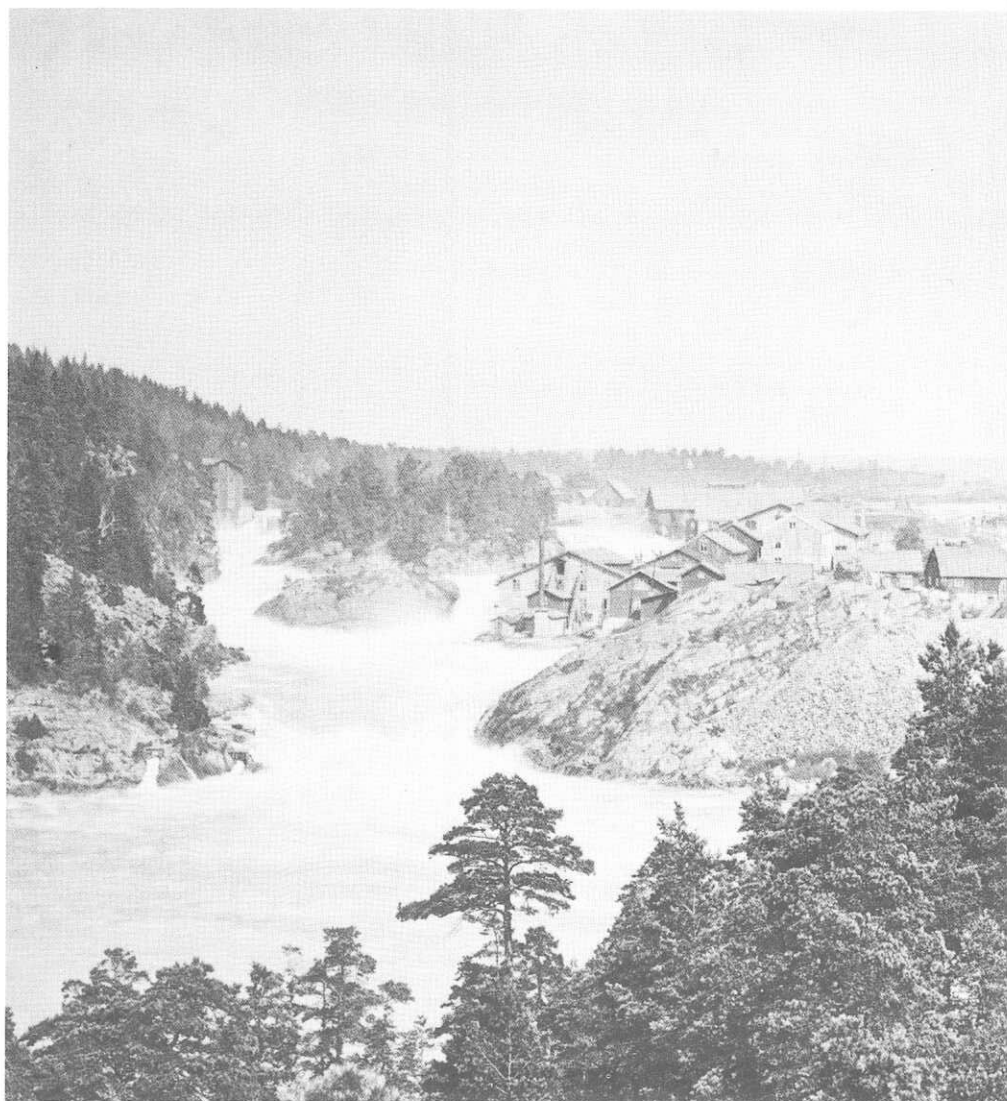


FOTO FRÅN "HOTELL UTSIKTEN", TAGET

Detta foto togs år 1878 av "Hotell Utsiktens" ägare, fotografen Robert Dahllöf, som till sin 1862 uppförda villa med fotoateljé år 1876 lät göra en tillbyggnad avsedd för hotell med servering.

Vid sidan av huset restes också ett utsiktstorn, se nedan!

De för trollhätteborna så välkända kanalbåtarna "Venus", "B. von Platen", "Juno" och "Ariadne" hade just byggts åren 1871-76. Deras passagerare kunde Dahllöf lätt fånga in för förfriskningar eller några dagars vila och promenader.



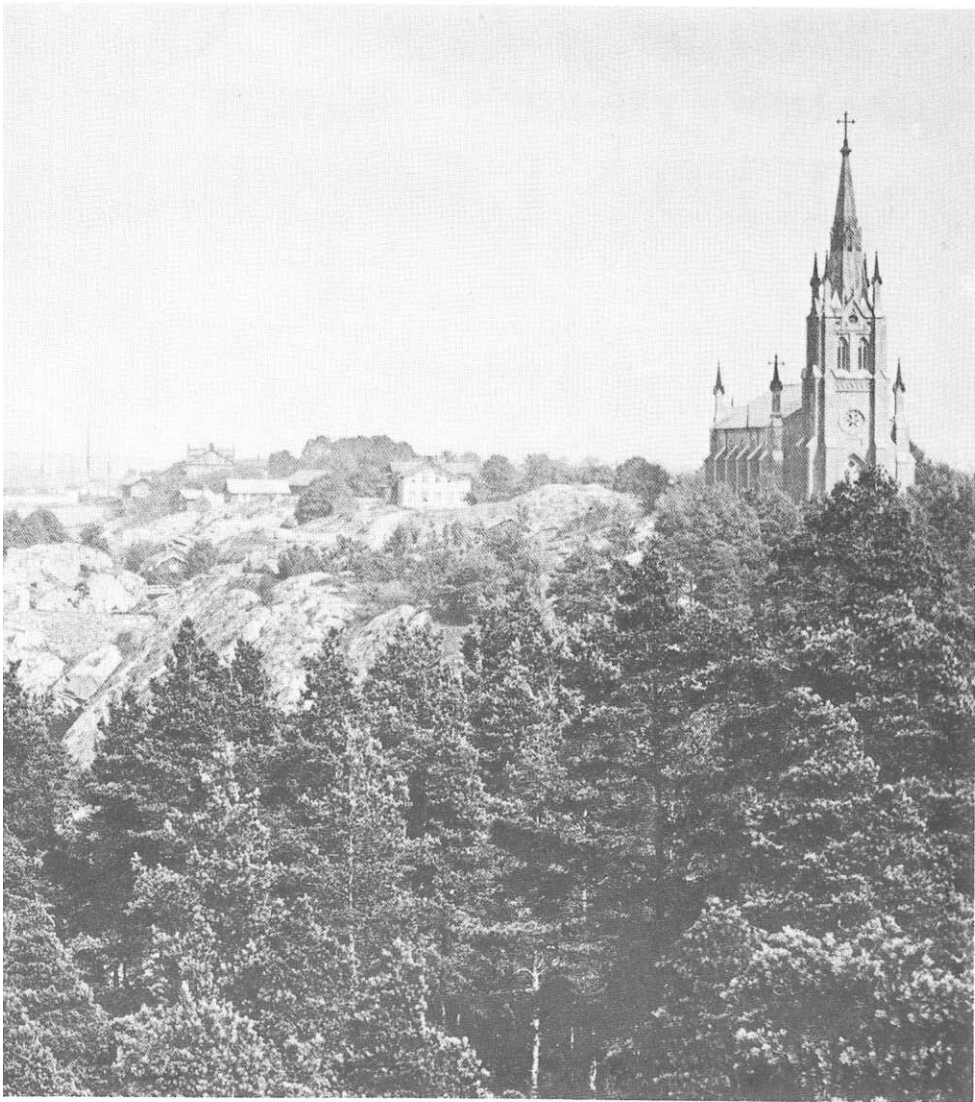
Denna tecknade bild är hämtad från baksidan av ett av Robert Dahllöfs fotografier.

Mitt i trollhättefallen ligger Gullön (t. v. om Gullön kallas Nolströmmen och Vid Nolströmmens översta del skymtar år senare byggas ut kraftigt och vittmåll år 1644 några små husbehovskvarnar för Fallet t. h. om Gullön är Gullöfallet, som Ingenjören Ernst Stridsberg (1839-1925) tillverkning av sågblad m. m. på Malgö tar tätt invid Gullöfallet.

De större byggnaderna nedanför Gullöfabriken på Onan. Den var den första år 1857.

De mindre, mörka gavarlarna till höger och lilla mjölkevarn. Där skulle från år 1888 Det nedersta fallet på fotot är Stamp Över Stampströmmen skulle Trollhättans Kungens Oscars bro, byggas år 1889.

Vid foten av strömmen på vänstra stranden ett laxfiske.



878 AV FOTOGRAFEN ROBERT DAHLÖF

uxen) och *Toppön* (trädlös). Fallet om *Toppön* för *Tjuvfallet*.

Stridsbergs mjölkvarn. Den skulle ett par i samma plats fanns bevisligen redan ar väster om älven.

amn åt *Gullofors bruk* (*Stridsbergs*). år 1876 börjat uppföra ett bruk för gsidan av två nya byggnader skym-

ch t. h. om *Toppön* tillhör *trämasse-* lag i landet och började byggas där

ns stora byggnader tillhör *Tröskelns* ätte *Papperbruk* uppföras.

fallet, som övergår i *Håjums varp-* örsta bro över älvens huvudfåra,

ten syns ett litet vattenfall. Det är

Den stora, vita byggnaden t. v. om kyrkan är *Prästgården*. År 1860 hade *Trollhättans* förste kyrkoherde, *Magnus Åberg* (1820–96) tillträtt. Han fick till en början en provisorisk bostad i *Prins Oskars skola* (ej synlig på detta foto). Först 1872 blev den nya *prästgården* färdig för Åberg och hans stora familj. — *Pastorsexpeditionen* låg innanför vänstra gavelfönstret. — *Backen* ner från *prästgården* kallas *”Prästalia”* och gick ned till *Tröskelns* kvarn.

T. v. om *prästgården* syns några av byggnaderna till *Kanalbolagets* kvarn, *”Bolagskvarnen”*. Och bakom dem reser sig gavel och frontespiser till *Trollhättans hotell*, som fått detta utseende år 1870 i samband med tillbyggnad av det år 1831 färdiga *”Trollhätte värdsbus”*. Från 1894 började det kallas *”Grand hotell”*. — Det revs år 1913 för att bereda plats för den nya kanalen, färdig 1916.

Trollhättans kyrka. Som villkor för att *Trollhättan* skulle få bli egen församling — skild från *Gårdhems* — gällde bl. a. att ny kyrka byggdes. *Nya Trollhätte Kanalbolag* åtog sig detta. Till arkitekt utsågs *A. W. Edelswärd*. Den nya kyrkan — i engelsk nygotik — invigdes år 1862.

UPFOSTRINGS-SÄLSKAPETS TIDNINGAR.

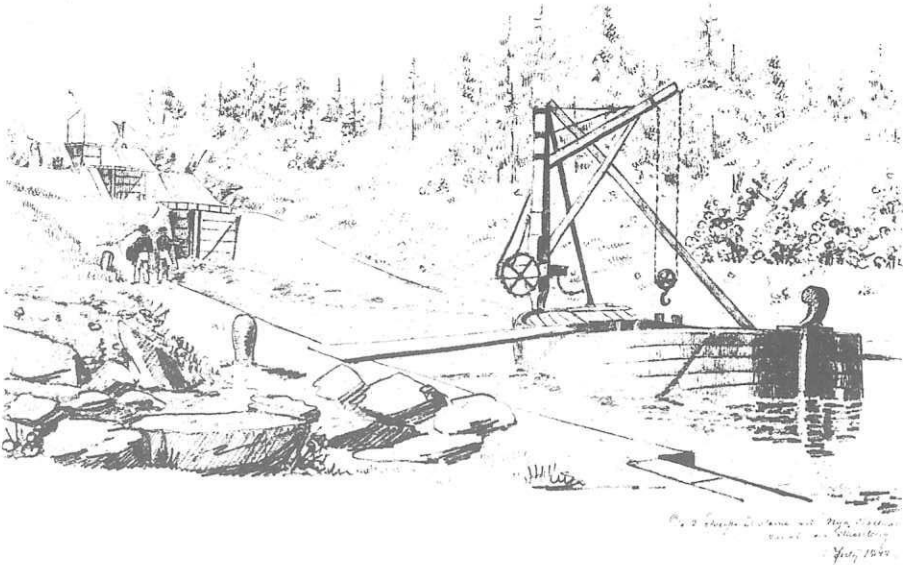
N:o 112, 113. Stockholm, d. 25 Jul. 1782.

STATS-KUNSKAP.

SVERIGE. Om TROLLHÄTTE BROVÄGEN.

Trollhätte Brovägen, öfver hvilken nu alt Järnet köres från Kasseströms-Dammen förbi Trollhätte-Fallen neder til Åkerswafs, är af stor nytta för det Almanna, så väl i anseende til Järnets skyndsamare Transport än fordom öfver Edsvägen, såsom ock i anseende til den årliga Inkomst Kongl. Maj:t och Kronan nu därigenom hafver af Gustafs- och Gustaf Adolfs-Sluffar, hvilka eljest ej kunde gifva någon afkomst, innan hela Trollhätte-Durchfarten blefve färdig. Denna Tråbro är något öfver $\frac{3}{4}$ mil lång, och bygd öfver en bergig och oländig mark, samt tillhörer et Bolag, som först börjades af Gotheborgska Handels-hufen *Niclas Sahlgren & Alströmer, Arfwidsjon & Söner*, och *John Hall &c.*; men hvilka sedermera skaffat sig flera Interesfenter. Sedan Järnet från Hamnarne i Wenern blifvit transporterat förbi Wenersborg, genom Grope-Broen, Carls-Graf och Gustafs 2:ne Sluffar til Trollhättan, föres det på Vagnar öfver denna Bro til Åkerswafs, hvarest det lägges i Båtar och transporteras genom Gustaf Adolfs- och Lilla-Edets Sluffar til Götheborg. Alt Tunne-gods, nemligen Sill, Salt, Spannemål och Kram, som i återläst tages från Götheborg, passerar äfven öfver denna Bro til Bergslags-orten, så at Nyttan af denna Inrättning är mångfaldig, och Eds Almogen får nu köra sin Åker i stället för at ständigt köra på Landsvägen, hvarförutan äfven mycken besparing vinnas genom långt mindre antal af Folk och Dragare på Brovägen, än fordom på Edsvägen erfordrades.

Faksimiltryck



De tre övre slussarna i 1844 års slussled. Efter teckning av F. A. Zettergren

Faksimiltryck

HÖGTIDLIGHETER VID TROLLHÄTTE-SLUSSARNAS ÖPPNANDE I JUNI 1844

(Ur Stats-Tidningen för den 13 juni 1844)

På morgonen Onsdagen den 5 innevarande månad, hvilken dag H. M. Konungen behagat utsätta för öppnandet af den nya slusslinien vid Trollhättan, emottog Hans Maj:t i Wenersborg Trollhätte Kanal-bolags Direktions underdåniga uppvaktning, hvarefter Hans Maj:t, åtföljd af H. K. H. Kronprinsen, kl. $\frac{1}{2}$ till 11 f. m. begaf sig ombord på den i nämnde stads hamn liggande Kongl. jakten *Esplendian*, hvarå sä väl Direktionen och någre af aktie-egarne, som äfven åtskillige bland de af Direktionen till högtidlighetens beivstande inbjudne talrika gäster, fingo stiga ombord, för att under den förestående färden vara Hans Maj:t följaktige, under det de öfrige gästerne gingo ombord å 2:ne i hamnen befintlige kanal-ångfartyg, *Thomas Telford* och *Daniel Thunberg*. Å förstnämnde ångfartyg voro *Westgötha-Dahls* regementes musik-korps och en del af *Bohusläns* regementes musik-korps placerade. Bogserad af *Telford* och åtföljd af *Thunberg*, gjorde *Esplendian* först en tour omkring stadens hamn, på det Hans Maj:t måtte kunna taga i ögonsigte den af *Trollhätte Bolag*, till hamnens skyddande mot stormar

från Wenern, här uppförda nya jetée-anläggning, hvarefter färden fortsattes genom sjön Wassbotten och Carlsgraf, hvilka utgöra föreningsbandet mellan Wenern och Götha Elf, emedan den öfversta delen af denna elf, i anscende till flera dervarande vattenfall, icke kan af fartyg beseglas. Vid passerandet af de begge nya slussarne i Carlsgraf, hvilka redan år 1841 öppnades för trafiken, tillkännagaf Direktionens Ordförande, Herr Presidenten Westerstrand att, med H. M. Konungens tillåtelse, den öfre slussen komme att bära namn af *Carl den niondes sluss*, och den nedre af *Prins Augusts sluss*. Såsom bekant, har den s. k. Carlsgraf blifvit af Carl den Nionde, om icke påbörjad, dock betydligt utvidgad och fördjupad samt gjord segelbar, hvarföre ock denna farled efter bemänte Konung fått sitt namn.

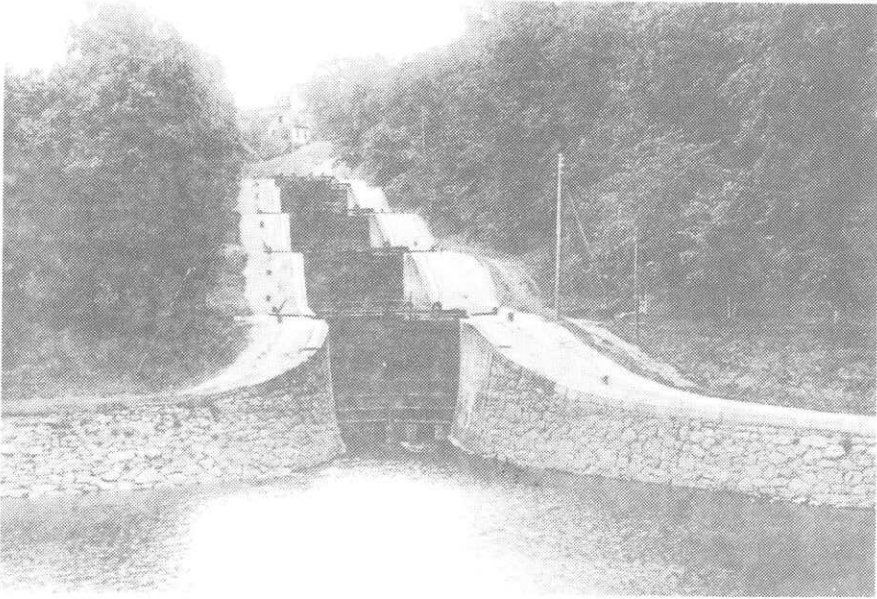
Utkomne ur Carlsgrafs nedre sluss, i rupo fartygen direkte i Götha Elf och fortsatte derefter under en timmes tid färden på den majestätiska floden, hvarunder passerades Stallbacka- och Stafvereds-mosse-kanaler, genom hvilka farleder, jemväl inbegripne bland de åt Trollhätte Bolag uppdragne arbeten, de sjöfarande undvika några af elfvens starkare strömdrag. Midt framför värshuset vid Trollhättan och endast ett litet stycke ofvanför de namnkunniga vattenfallen, börjar den genom granitklippan sprängda, 3,300 alnar långa kanal, som leder till den lilla Åkers sjö, och hvilken kanal genom nya Bolagets försorg blifvit utvidgad från 24 fots bredd och 6 fots djup till en bredd af 34 fot och ett djup af 10 fot. Sedan fartygen passerat genom denna sprängda kanal, hvars stränder, liksom Carlsgrafs och hela den nya slussliniens, voro betäckte af en oräknelig folkmassa, stannade de bägge ångfartygen i Åkers sjö, hvarefter Esplendian genom de Officerare, hvilka tjenstgjort såsom Chefer ä de serskilda arbets-stationerne, inhalades i den öfversta af de *elva* nybyggda slussarne vid Trollhättan. Portarne till slussen öppnades af Direktionens Ordförande och Ledamöter, sedan portluckorne förut blifvit uppdragne af Slussbyggmästaren, Direktören Wallström, hvilken haft närmaste tillsynen vid uppförandet af så väl desse, som Carlsgrafs slussar, och dervid ådagalagt en ovanlig skicklighet. Åtföljd af H. K. H. Kronprinsen och hela Direktionen, behagade Hans Maj:t här begifva Sig i land och å den jennade ytan af klippväggen, under följande derstädes redan inhuggna inskription:

Slussarnas öppnande

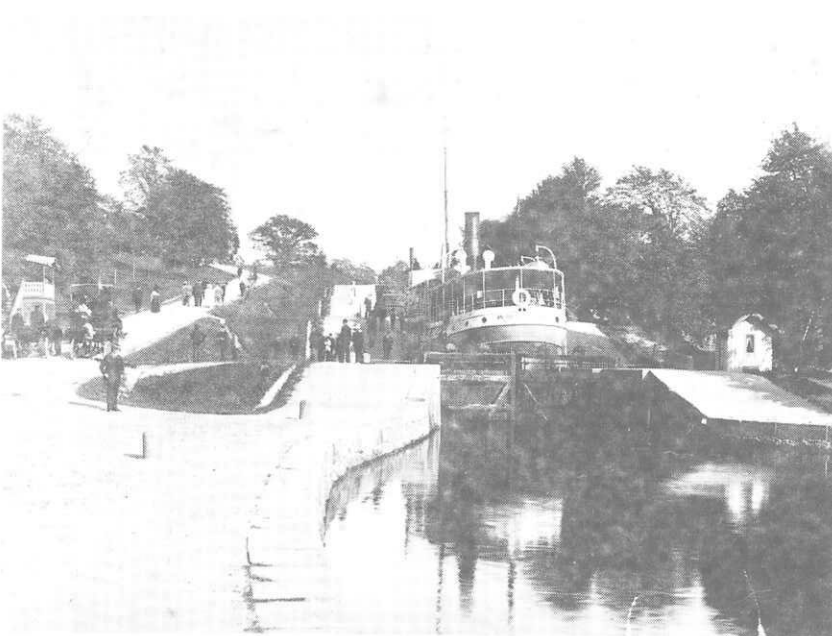
den 5 Juni 1844

öfvervar

med egen hand teckna namnet OSCAR, hvilket, jemte namnet CARL, som H. K. H. Kronprinsen behagade nedanför teckna,



De mellersta slussarna - 1844 års slussled.



De nedre slussarna vid Åkersvass. 1844 års slussled.

sedermåra skulle i klippan inbuggas. Sedan de Kongl. Personerne åter begifvit Sig ombord, höll Direktionens Ordförande, stående på en upphöjd punkt af kanalbanken, med stark stämma ett kraftfullt tal, deri han invigde den nya farleden, som nu för första gången af köl beträddes. De ord, hvarmed talet slutades: »Gud bevara Konungen och Fäderneslandet», beledsagades af ett mångdubbladt hurrarop från de tusentals personer af alla stånd, som voro vittnen till denna vackra högtidlighet.

Derefter halades fartyget in i den nästpåföljande slussen, hvars portar öppnades af Kanalverkets tjenstemän. Hr Ordföranden tillkännagaf dervid, att denna sluss, jemte den närmast ofvanför och den närmast nedanför belägna, hvilka allesammans äro utsprängda ur samma berg, som de 5 öfversta slussarna af gamla linien, med Nådigaste tillstånd erhållit namn af *Prins Oscar Fredriks slussar*. Efter att hafva passerat den 3:dje slussen och den bassin, som skiljer de tre öfversta slussarna från de mellersta, af 4 sammanbyggda slussar bestående slussfloeken, inlopp Esplendian i den 4:de slussen, hvarvid tillkännagats, att dessa 4 mellersta slussar erhållit namnet: *Prins Gustafs slussar*. Här behagade Hans Maj:t och Hans Kongl. Höghet stiga i land och sedan till fots begifva sig längs efter alla de 7 återstående slussarna ända ned till Götha Elf vid Åkersvass, hvarunder Direktionens Ordförande förkunnade, att de 4 nedersta sammanbyggda slussarna komme att bära namn af *Kronprins Carls slussar*. Under passerandet af den nya slusslinien saluterades oupphörligt från 6 st. af Götha Artilleri-regementes från Götheborg dittransporterade sexpundiga kanoner.

På återvägen från Åkersvass behagade Hans Maj:t och Hans Kongl. Höghet uppstiga på en mellan gamla och nya slusslinierna belägen höjd, hvarifrån begge linierna kunna på en gång öfverses och dessutom en särdeles vacker utsigt åt Götha Elf erbjuder sig. Hans Maj:t qvarstannade flera minuter å denna höjd, hvarefter Hans Maj:t steg om bord å Thomas Telford och med detta fartyg återvände genom sprängda kanalen till Friskolan Kronprins OSCARS hus, i hvars stora skolsal, för tillfället smakfullt dekorerad, ett middagsbord blifvit anrättadt för 126 personer. Sedan kanalverkets tjenstemän blifvit Hans Maj:t i underdånighet föreställd, täcktes Hans Maj:t och Hans Kongl. Höghet här kl. 6 e. m. intaga middagsmåltid, vid hvars slut Hans Maj:t, efter att i ett kort och enkelt tal, som å alla de närvarande gjorde ett djupt intryck, hafva yttrat, att stora och ädla gerningar förr eller senare utkräfvå en gärd af tacksamhet, och att det var Högtsalig Konung CARL XIV JOHANS starka vilja, hvilken knutit de begge Skandinaviska rikenas förening och bi-

behållit en långvarig fred, som man hade att tacka för den förening mellan de begge hafven, hvilken denna dag vunnit sin egentliga fulländning, behagade föreslå en skål för *Högstsalig Konungens minne*.

Sedan Direktionens Ordförande derefter, under lycköskningar för det folk, hvars Konung till vadspråk antagit *Rätt och Sanning*, i underdånighet föreslagit H. M. Konungens skål, hvilken beledsagades af folksången och ett niofaldigt hurra, samt sedermera en skål för H. K. H. Kronprinsen, täcktes Hans Maj:t i Nåder föreslå en skål för Kanalverkets Direktion och samtliga tjänstemän, samt slutligen en skål för *Handel och Närings*.

Efter slutad måltid begåfvo de Högga Gästerna sig till en för tillfället bredvid matsalen uppförd och dekorerad större sal, der de kvarstannade till kl. 9, hvarefter vattenfallen togos i ögonsigte samt Hans Maj:t och Hans Kongl. Höghet intogo de för dem i ordning ställda rum ä värdshuset vid Trollhättan.

Följande morgon kl. $\frac{1}{2}$ till 9, sedan Direktionen fått göra underdånig afskedsuppvaktning, anträdde Hans Maj:t och Hans Kongl. Höghet återresan till Stockholm.

Det torde vid detta tillfälle böra omförmälas, att, då H. M. Konungen och H. K. H. Kronprinsen, den 4 i denna månad, på resan från Götheborg till Wenersborg passerade Åkerström, Direktionen å sistnämnda ställe uppvaktade Hans Maj:t, som vid samma tillfälle täcktes taga i ögonsigte den äfven genom Nya Trollhätte Kanalbolags försorg, derstädes anlagda *nya* Kanal, hvilken jemförelsevis varit förenad med större kostnader, svårigheter och ansträngningar, än något annat af alla de åt Bolaget uppdragne arbeten,

Den snillrike och insigtsfulle man, som inom den korta tiden af sex år fulländat alla dessa med yttersta omsorg verkställda arbeten, till hvilka han sjelf uppgjort planen, Hr Öfverste-Löjtnanten N. Ericsson, lär af H. M. Konungen blifvit, vid denna den nya slussliniens invigning, utnämnd till Riddare af Kongl. Nordstjerne-Orden.



Trollhättan. Bilden är hämtad ur Philippe Le Bas' italienska utgåva av *Svezia e Norvegia*, tryckt i Venedig år 1841.

TROLLHÄTTAN

*Nedanstående text är hämtad ur Philippe Le Bas' bok *Suède et Norvège*, tryckt i Paris 1838 och utgiven i en italiensk upplaga i Venedig 1841. Texten finnes även med i band nr fyra av *L'Univers pittoresque; Europe*.*

I Västergötland ligger de berömda fallen vid *Trollhättan*, som bildas av floden *Göta*. En holländsk officer, som besökte dem 1785, har beskrivit dem på följande sätt:

”Det är lättare att tänka sig än att beskriva Götafallen. Floden delar sig där i två fåror. Den ena av dem rinner på en längd av etthundra till etthundrafemtio fot i en starkt sluttande bädd, genom vilken vattnet forsar; den andra fåran faller lodrätt och bildar ett vattenfall på trehundra två fot. Strax före vattenfallet ligger en såg, som drivs av strömmen. Det brusande skummet från huvudfallet, som sprids vida omkring, vattenångan, som stiger överallt från de otaliga mindre fallen i flodens fåra, avgrunderna och bråddjupen, dånet av vattenfallen och sågverkets rasslande, allt detta erbjuder ett lika skrämmande som imponerande skådespel, när man betraktar det i sin helhet från någon av de klippor, som ligger mitt i detta uppror.”

Dessa vattenfall var till hinder för sjöfarten från sjön *Vänern* vid *Vänersborg*, provinsens huvudstad, belägen vid den del av sjön, där floden *Göta* börjar sitt lopp för att mynna ut i *Kattegatt* invid *Göteborg*.

Man har därför grävt en kanal för att skapa en sjöfartsförbindelse mellan *Nordsjön* och de svenska inlandsprovinserna kring *Vänern*. Den kallas *Trollhätte kanal* och är det mest jättelika byggnadsverk, som någonsin utförts i landet, vilket man lätt förstår av de oerhörda mödor som arbetet krävt, då det gäller att övervinna de hinder, som klippgrunden av granit lade i vägen för företaget. Man kan bedöma kanalens nytta, om man tar i betraktande att den enbart från den 21 april till den 31 december 1831 gav fri genomfart åt icke mindre än 2.350 fartyg på över etthundra tjugo ton.

ÄRTVÅFFLOR OCH POLENTAGRÖT

—en skildring från Trollhättan under 2:a världskriget—

av *Stina Svensson*

Det var kristid och ont om mat. Fru Lundstedt hade fått tag på ärtmjöl och stod vid spisen och gräddade våfflor. Å, vad de såg goda ut! Alldeles gull-gula var de. Jag kunde inte förstå, varför inte mamma tyckte om ärtmjöl. ”Det är bättre att torka och äta ärterna, som dom är”, sade hon. Men där hade hon nog fel, tänkte jag. Aldrig hade jag sett så fina våfflor, så gula och granna.

Barnen Lundstedt tuggade och åt av de läckra våfflorna, allteftersom mamma gräddade. Men inte med större förtjusning, tycktes det. Konstigt. Fru Lundstedt frågade, om jag ville ha en våffla. Jo tack, det ville jag gärna. Jag fick min våffla. Det var med stora förväntningar jag satte den till munnen. Jag tog ett bett och började tugga. Men tuggningen stannade av för några ögonblick. Var det *så* ärtmjöl smakade. Nu förstod jag mamma. Hon hade rätt som alltid. Något så beskt hade jag aldrig tillförne smakat. Jag skulle ju helst velat spotta ut, vad jag hade i munnen. Men det fick jag inte göra. Jag fick inte vara otacksam mot den snälla fru Lundstedt. Och så började jag tugga igen och svälja. Med möda. Så småningom hade jag emellertid lyckats äta upp hela våfflan. Fru Lundstedt frågade, vad jag tyckte om dem. Jag ville inte göra henne ledsen utan ljög och svarade, att våfflan smakade bra. Det är väl sådant som kallas för nödlögn. Jag blev tillfrågad, om jag ville ha en till, men jag tackade nej denna gång. Visserligen var man inte bortskämd, men det gick inte. Och beskt har jag aldrig kunnat äta. I alla fall smakade det efterbeskt i munnen hela dagen.

Nästan lika svårt var det när vi fick polentagröt till kvällsmat en gång hemma. Hos Anderssons hade man fått in en ny sorts gryn, som man fick köpa utan kort. De hette polentagryn var rödgula rill färgen och påminde om mannagryn. I verkligheten var det krossad majs, som fått ett så fint namn. Det visste vi förstås inte då, när mamma köpte dem. Och så kokades gröt, och vi skulle äta. Den såg så fin och aptitlig ut, gröten. Mamma var nog liksom lite bekymrad och undrade, hur detta skulle avlöpa. Hon hade nämligen provsmakat gröten. Hon sade emellertid inget, och vi tog för oss och började äta. Första skedarna gick rätt bra, men sen var det jämt stopp. Det gick helt enkelt inte att få ner mera. Jag satt vid bordet och skruvade mig, försökte att äta, men tuggan bara växte i mun. Likadant var det med min syster. Till slut fick vi lov att lämna gröten, fastän det var så ont om mat. Men mamma och pappa åt upp, vad det tagit för sig, även om de inte gjorde det med någon större förtjusning. Någon mer polentagröt blev det inte hos oss och inte hos någon annan heller, tror jag, som prövat på anrättningen. Av grynen, som var kvar, försökte mamma göra pannkaka, ty ingenting fick förfaras. Men den smakade inte mycket bättre, fastän hon hade blandat både frukt och extra socker i den.

Nöden är uppfinningarnas moder. Som till exempel morotspannkaka. Det var många egendomliga maträtter man fick pröva på under kristiden. Nu var det så, att mjölet var nästan omöjligt att baka vanliga limpor av i ugnen. Inte nog med att det smakade unket — ”mucket”; sa man — det blev bara en skorpa ovanpå och sen en kompakt degbotten som en skosula, när man försökte sig på att baka på vanligt sätt.

Då hittade mamma på, att vi kunde baka brödet i storugnen, när vi nu var så lyckligt lottade, att vi hade en sådan i huset. Och där blev brödet fint. Det var halvtjocka kakor, som bakades. Förut hade man bara bakat storugnen ett par gånger om året, när fru Stark och mamma bakade tunnbröd. Då kavlades och naggades och pickades en hel dag, kanske två, och sen hängdes kakorna, som var försedda med ett hål i mitten, först på en stång i taket. Nu var ugnen i flitigt bruk, och varje bak avslutades alltid med två stora morotspannkakor, en till Starkens och en till oss. Vad dessa pannkakor innehöll, vet jag inte riktigt, men huvudbeståndsdelen var i alla fall kokta mosade morötter. Man tog, vad man hade. Den dagen det varit bak i storugnen visste vi alla, vad det skulle bli till kvällsmat. Jag kan inte säga, att vi barn precis längtade efter den kvällsmaten, för vi var inte så alldeles förtjusta i den slags pannkaka. Men vi åt den, ty vi var hungriga. Och den smakade bra mycket bättre än både ärtväfflorna och polentagröten.

En lördag, när mamma varit på torget, kom hon hem med något besynnerligt. Ett stycke fisk, som såg ut som vanligt kött. Det var tonfisk, hade fiskhandlaren sagt. En ny slags fisk och den skulle vara god. Folk var emellertid inte pigga på att köpa. Den kunde kanske vara giftig, menade man. Det kom så mycket konstigt i handeln nu för tiden. Det var bäst att akta sig. Men fisken var billig, och mamma tänkte, att hon kunde göra ett försök. Och fiskhandlaren försäkrade ånyo, att den inte var farlig att äta. Och så anrättades fiskbiten, mamma tillagade mat gott. När vi satte oss att äta, var det först som om vi inte riktigt vågade oss på den nya maträtten. Men så började vi försiktigt. Det smakade ju riktigt bra. Och vi åt mera — fiskhandlaren hade ju sagt, att fisken inte var farlig. När vi gick ifrån bordet, kände vi oss riktigt mätta och belåtna. Och en god middag hade det varit. Nu gällde det emellertid, om vi skulle bli sjuka. Men dagen gick, och vi kände oss precis som vanligt. Inget ont i magen och inte något annat ont heller. Då förstod vi, att fiskhandlaren talat sanning. Så inte blev det sista gången, vi åt tonfisk i vår familj.

Fiskhandlarna hade emellertid svårt med att bli av med tonfisken. Dels kom den i sådana mängder, och dels hade det kommit ut ett rykte, att tonfisken åt människor, som låg drunknade på havsbotten. Det var nog därför köttet var så rött, trodde till och med några. Visserligen låg det många döda på havsbotten efter sjöslagen, men var det så, sade vi, då var det nog fler fiskar än tonfisken, som åt av dem. Till slut måste fiskhandlarna skänka bort fisken, lämna den på köpet, när man handlade annan fisk. Efter kriget försvann den och var borta i många år, för att åter dyka upp på 40- och 50-talen. Då betingade den ett högt pris och betraktades nära nog som en delikatess.

Ännu en delikatess dök upp under första världskriget, nämligen havskräftorna. Det var likadant med dom som med tonfisken. Folk i allmänhet vågade inte köpa dem. Vad skulle man göra med dem? De var ju dessutom så svåra att skala, att de för den skull avskräckte många från att köpa. Men mamma köpte. Och billiga var de. Stora fång kom hon hem med ibland. Då blev det fest. Alla i familjen var förtjusta i skalldjuren. Något, som var så gott, kunde ju omöjligt vara farligt att äta, menade vi, och

var det inte heller. De smakade bara mera. (Som jämförelse kan nämnas, att man då för en krona fick hela tio, stora, härliga kräftor.)

Mamma var en klok och duktig husmor och gjorde allt, för att vi skulle få tillräckligt med näring. Det var inte lätt många gånger. Det var ju brist på nästan allting. Inälvsmat var emellertid billig mat på den tiden och lättare att komma över än en vanlig köttbit. Lever, som var mycket finare då än nu, försökte mamma skaffa, så ofta hon kunde. Det var nyttig mat, påstod hon. Några näringsfysiologer, som gav råd, förekom inte, utan man fick använda det lilla bondförstånd man fått. Det fanns ju inte ens radio, som skulle kunnat förmedla ev upplysningar. Ibland fick man hålla till godo med grislever. Den brukade mamma koka och skära i skivor, som hon lade i en marinad av ättika, socker och kryddor. Det var väldigt gott till smörgås. Kalvnjure kunde hon också få tag på ibland. På den tiden var den ren och oförfalskad, utan gifter. Något som man rakt inte hade lärt sig uppskatta, var kalvbräss. Folk i allmänhet köpte den inte. Men mamma köpte. För en billig penning kunde hon tillhandla sig en stor klump. Pappa, som hade ömtålig mage, var särskilt förtjust i stuvad kalvbräss. Tyvärr kunde det vara långt emellan man fick tag på sådana godbitar. På hösten skickades vi barn ut att plocka nypon. Massor av nypon, som mamma torkade i ugnen. Minst en gång i veckan under vinterhalvåret hade vi nyponsoppa till efterrätt. Nyponsoppa var nyttigt, och det behövde vi, sade mamma, fastän hon inte visste något om vitaminer. De var så att säga inte uppfunna ännu.

I en säck uppe på vinden hade vi mjöl. Det var liksom hemligt. Mamma hade fått köpa av sin syster och svåger, som hade en gård utanför Trollhättan. Inte smakade det så värst gott, och inte var det så vitt och luftigt, som vetemjölet brukade vara, som vi köpte i affären före kriget. Men det var en välsignad mjölsäck, som vi inte nog kunde värdera. Det kom emellertid en dag, då säcken var tom och vi inte kunde skaffa något extra, utöver vad brödkorten gav. Det var inte så roligt, och nog var det bekymmersamt många gånger, men det gick. Mamma var, som sagts, en ovanligt duktig husmor, som noga tog vara på alla möjligheter, så att vi inte behövde bli undernärda; många, många var emellertid de, som fick gå hungriga. Inte tålde kålrötterna och den salta sillen, som fick ersätta det mesta.

En dag kom fru Stark in och talade om, att i eftermiddag skulle bagarn (Emil Gustafsson) sälja blodpudding utan kort. Så snart vi hade ätit middag, begav Anna och jag oss iväg. Det var inte lång bit att gå, ty bageriet låg i samma kvarter, som vi bodde. Om vi trodde, att vi skulle bli först, så bedrog vi oss grundligt. När vi kom dit, var redan hela affären proppfull med folk, och kön ringlade sig ut genom dörren och en bit ut på gatan. Vi blev lite besvikna, men ställde oss ändå i kön. Kanhända det skulle bli en liten bit till oss också trots allt. Stella, en släkting till Gustafsson, var för tillfället biträde i affären, och skulle portionera ut blodpuddingen, när den väl blev färdig att sälja. Man stod där och väntade och trampade. Och äntligen kom då den välsignade blodpuddingen. Stella, som för övrigt var en rar och trevlig flicka, kunde sätta igång utlämningen. Till en början gick allt lugnt och bra, men så förstod man att den åtråvärda varan inte skulle räcka så värst länge till. Då blev det oro i hopen. Folk trängdes och knuffades och skrek. Sträckte upp armarna. Tiggde och bad. Å, Stella,

Stella.... Till slut var det bara en enda bit kvar. Vem skulle få den? ”Stella, Stella”, ropade bevekande en pojke alldeles bredvid oss. ”du minns la mej!” Han hade ett trevligt utseende, grabben, och var i Stellas ålder. Stella tvekade, och alla skrek: ”Stella, Stella. Stella stod med den sista paltbiten i handen och såg villrådigt ut över kön. Så fäste hon blicken på pojken, lyfte handen och siktade på honom. Vips flög blodpudlingen över huvudena på de framförvarande och rakt i grabbens uppsträckta händer. Stella hade gjort sitt val. Och så var den utdelningen slut. Och man fick gå hem igen. Tomhänt som vanligt....

Josef Hermansson kallades mejerist och hade mjölkaffär invid Engelska Skrädderiet. Mjolk var en åtråvärd vara, och det gällde att hålla sig framme, där det fanns en mjölkskvätt att köpa. Det var till att kuta från den ena mjölkaffären till den andra. Och stå i kö. Vi barn skickades ofta i dessa ärenden. Hermansson hade, näst Lundqvist, stans största mjölkförsäljning. Sedan Elin Eriksson mitt emot ”Tor” hade slutat att ta emot och sälja mjolk från Hansgårdsbönderna i Gårdhem, brukade vi hämta vår mjolk hos Hermansson. Men nu var det ont om mjolk. Nu behövde han inte krusa kunderna, allra minst de nykomna.

Lundqvist hade sitt mejeri vid Nordkap. Det var långt för oss att gå. Men otaliga var de gånger man där köade för den välsignade varan. Långt innan mjölken var kommen till mejeriet, stod man där. Men det besynnerliga var, att hur tidigt vi barn än kom, och hur bra plats vi tyckte oss ha fått, så kom vi alltid bak i kön, trängda av de äldre. Ibland lyckades vi trots allt få en kvätt mjolk i vår flaska. Alla betjänades lika. Och fanns det mjolk, så fick också vi, fastän vi inte var kunder eller bodde i den delen av stan, utan var ”nerigenomungar”. Det var en glädjestrålände mjölkhämterska, som traskade hem med sin mjolkflaska, när hon lyckats få något i den. Man bar den som en klenod, och inte kändes den tung, och inte var vägen lång, hur uselt vädret än var, för man visste, att mamma skulle bli så innerligt glad, när man kom hem.

Smöret var ett sorgligt kapitel. Helst för dem, som inte hade några släktingar eller goda vänner på landet, som kunde hjälpa dem till en smörklick då och då. För dem blev det mest marmelad på brödet. En marmelad av något mystiskt kokihop. Den var förpackad i små fyrkantiga trälådor och kunde på långt när inte mäta sig med dagens marmelader. Eller också blev det flottsmörgås. Man bredde svinflott, som man pepprade och saltade, på brödet. När ”moster” Johannas son vecka ut och vecka in hade fått sådana smörgåsar i sin matsäck, kom han en morgon och bad, att han skulle få smörsmörgås, bara en endaste smörsmörgås. Men var skulle man ta det som inte fanns.

Något nämnvärt med smör från landet blev det väl inte för vår del heller. Däremot grädde. Titt och tätt kom moster Augusta med en gräddbutelj i (halvstop). ”Gredebutäl” som hon sa, på sin åsakadialekt, fastän hon sedan länge var Gårdhemsbo. Grädden blev nyttig till mycket. På sommaren, när den surnade fort, gömde mamma ihop, så att hon kunde vispa ihop till en liten smörklimp då och då. Men hon blandade också grädde i potatismos, som vi fick på brödet. Aldrig behövde vi ta till den äckliga marmeladen. Flottsmörgås däremot förekom också i vår familj, fastän pappa, som hade dålig mage, slapp att äta det. På det stora tegelhusens brandgavlar stod det med stora svarta bokstäver: ”Pellerins margarin är bäst”, eller ”Köp Pel-

lerins margarin". Det stod där liksom ett hån från den gamla tiden före kriget. Det var länge sen man såg margarin i affärerna. Vi barn gick och åt på våra "smörgåsar", som ju inte var några riktiga smörgåsar, tittade på skyltarna och tänkte, att margarin det skulle väl aldrig någonsin komma tillbaka mer....

Mamma rostade råg på spisen i en kafferostare, som morfar gjort. Det luktade över hela kvarteret. Inte luktade det så gott, som när man rostade riktigt kaffe, men det bästa var gott nog. Det var inte alla som hade snälla släktingar på landet, som kom med råvaran. För många fick det bli ekollon. I vardagslag fick vi alltid rågkaffe. Hade man möjligen några bönor, så sparades dessa till högtidliga tillfällen. Några kaffebönor kunde räcka länge på den tiden, när man kokade på sumpen i all oändlighet. Undra på, att jag som barn inte var förtjust i kaffe. För att inte tala om lukten från sumpkitteln, som jag led och mådde illa av.

Sockerransonen fick räcka, men den var knapp. De gamla sockertopparna tog slut och tillverkades inte mer. I stället fanns kaksocker. Det var löst och kunde brytas med händerna. Till det behövdes ingen sockertång. Det smälte genast i munnen, till stor förtret för dem, som skulle "dricka på bit". Så småningom ersattes sockertoppen av bitsockret.

Under första världskriget hade Nossebrobanan sin glansperiod. Som ett lemmeltåg drog mängder av Trollhättans husmödrar till Nossebrobanans järnvägsstation för att äntra tåget och bege sig till landsbygden och "fäkt", som de sade. De kom med korgar och kassar och klagade sin nöd för bönderna och bad att få köpa mat. Ibland lyckades det, men ibland hade bönderna inte mer, än vad de ansåg sig behöva själva. Husmödrarna var hungriga och förtvivalde och blev mången gång desperata, nästan aggressiva, och tog med pock, vad som inte gavs dem frivilligt. En del bönder var emellertid "svarta" och sålde, om kunden kunde betala bra. De kallades för gulaschbönder. Bondmororna var vettskrämda, när matfäkterskorna kom, och inte bonden var hemma. Mången ensam mora låste då dörren och sprang och gömde sig. Man kommer osökt att tänka på vikingarnas strandhugg. "För nordmännens raseri, bevara oss, milde Herre Gud".

Bränslet var ett sorgligt kapitel. Det bildades bränslekommissioner med massor av kommissionsgubbar, som skulle tillvarata allmänhetens intressen och se till, så att allt gick rättvist till. Men veden lyste med sin frånvaro. I skogarna höggs ved, som staplades, den ena famnen efter den andra. Om det var brist på transportmedel eller något annat fel eller enbart fel på kommissionen, vet jag inte. Men medan folket frös, så ruttnade veden i skogarna. Kommissionen fick i alla fall uppbara mycken och troligen välförtjänt kritik för sitt agerande beträffande bränsleförsörjningen. Många år efter krigets slut och kommissionens avveckling kunde man rätt ofta i skogarna träffa på de halvruttna och fallfärdiga vedstaplarna, som ett dystert minne från den tid, då vi frös och bad om ved men aldrig fick någon.

Då var det bättre att göra som gamla "moster" Johanna. Ta en säck och gå till skogen och plocka torra grenar och kvistar. Där kom hon stretande med sin knöliga, fullproppade säck på ryggen. De längsta grenarna pekade snett upp mot himlen

och kom liksom en bit före henne. Jag minns särskilt de krumbuktiga furugrenarna. Deras bark glänste så vackert i solen. Precis som nypolerad koppar. De var inte få, de vedbördor gamla ”moster” Johanna släpade hem från skogen. ”Stigen” sträckte sig från nuvarande Drottninggatan och till Hojums kyrkogård. Längre gick hon sällan.

En dag kom Bella Stark och berättade, att det fanns torv i Hjortmossen. Torv, som gick att elda med, och nu höll man på för fullt där nere att ta upp. Det var klart, att vi barn ville vara med och skaffa bränsle till huset. Vi försåg oss med hinkar och grävverktyg och begav oss iväg. Vi gick över Nydqvist & Holms järnväg vid Trollgatans slut, fortsatte förbi skjutbanan och nära nog ner till epidemisjukhuset. Där såg vi några, som gick och bökade på mossen. Här var det nog. I detsamma upptäckte vi, att det grävts några små gropar alldeles intill oss mellan klockljung, mjölon och kråkbärsris. Då stannade vi, ställde nu våra hinkar och började gräva. Fyllde hinkarna med, vad vi trodde, fin bränntorv. När vi sen skulle lyfta de fyllda hinkarna, tyckte vi nog, att torven var förfärligt tung. Visserligen var den fuktig, men i alla fall. Hur det var, så kämpade vi oss hem med vår börda. Pappa tittade på torven och skakade på huvudet. ”Det ser allt mest ut som jord, mossjord”, sa han. Men vi förklarade, att den skulle torka först. Sen skulle det bli fin torv, som gick att elda med. ”Vi får väl se” sa pappa. Så satte vi oss och trillade små runda bollar av hinkarnas innehåll. Bollar, som vi sedan placerade ut på berget till tork. Varge dag tittade vi, om det blivit någon förändring, men bollarna såg likadana ut. Till slut började de spricka. Men lika svarta och jordaktiga var de. Vi tog en ”bulle” och lade den i spisen, när det brann som bäst. Eldslågorna slickade den, men ”bullen” gjorde inte minsta ansats att fatta eld. Den låg där död som en sten, som elden bara försökte undvika. Till vår stora besvikelse och snopenhet. Det blev trots allt så, att pappa fick rätt i alla fall. Någon mer torvhämtning blev det givetvis inte, åtminstone inte för vår del. Om vi tagit vår torv på fel ställe, eller om ryktet talat osanning beträffande torvupptagning, blev aldrig uppenbart.

Detta var berättelsen, om hur det kunde vara att leva under första världskriget. En berättelse, som började med ärtväfflor och slutade med en misslyckad torvupptagning

Överallt i litteraturen möter man namnet Trollhättan. Den tjeckiske författaren Jaroslav Hašek (1883-1923) kanske mest känd som författare till ”Den tappre soldaten Svejks äventyr” skriver i novellen ”Förgätmigej och oxtunga” bl. a. om lektor Petri:

” I Sverige var han nära att hamna i Trollhättefallen, men blev - tack vare en lycklig slump - hängande på en klippavsats, där han upptäckte en sällsynt lavart. Och hur ofta hade han inte fallit ned utför höga branter, medan han krampaktigt höll en eller annan nyfunnen art av vildvuxna rosor i handen.”

Att. E.L.Albert grundlade Sveriges första egnahemsområde - Strömslund - är välbekant. Albert lät även år 1902 trycka en illustrerad bok över "Egna-Hems-Kolonin Strömslund vid Trollhättan".

Att Albert även intresserade sig för hur vattenkraften i Trollhättan skulle utnyttjas framgår av följande faksimiltryck. Originalen är tryckta år 1904 och återges oavkortat förutom de i boken ingående tyska brevtexterna. Bilderna ingår ej heller i originaltexten. E.L.Alberts förslag trycktes även i Teknisk Tidskrift 1904 i vilken skrift Alberts idéer bemöttes av Vilhelm Hansen.

Om tillgodogörandet af vattenkraften vid Trollhättan.

av

E.L. Albert



Med hänsyn till den stora betydelse, som vattenkraften genom dess användande i industriens tjänst vunnit, har man under de sista åren i Sverige riktat den största uppmärksamhet på tillgodogörandet af våra talrika vattenfall.

Då Trollhättefallen med sin väldiga kraft och sitt gynnsamma läge intill jernväg och kanalled och i närheten af Sveriges näst största stad äro särskildt lämpliga att tillgodogöras för industrien, grundades år 1897 ett bolag med ändamål att omsätta denna storartade naturkraft i elektrisk kraft. Af en närmare undersökning framgick dock, att Kronan var egare till Trollhätte strömmar, och har numera landets regering sjelf tagit om hand lösningen af den för Trollhättan och hela Sverige betydelsefulla frågan, huru Trollhättefallen på bästa sätt skola tillgodogöras.

Då vid utarbetandet af förslagen härom hänsyn måste tagas till den för Sveriges handelsintresse så viktiga sjöfartskanalen förbi Trollhättan, samt det redan länge klagats deröfver, att kanalen i sitt nuvarande skick icke motsvarade den ökade trafiken, låg det nära till hands att söka lösa båda dessa frågor gemensamt, och har man dervid funnit det önskligt, till undvikande af stridiga intressen och för att kunna med större frihet vidtaga de lämpligaste anordningar för både kanal- och kraftstationsanläggningen, föreslå, att statsverket skulle inlösa kanalen, som under vissa vilkor disponeras af Nya Trollhätte Kanalbolag.

Denna fråga synes vara så godt som löst, och torde man därför redan nu kunna räkna med det förhållandet, att Kronan är egare af både vattenkraftanläggningen och trafikkanalen, och att således, då alla konflikter mellan de vid dessa företag knutna stridiga intressen äro förebyggda, båda de viktiga frågorna komma att få från teknisk synpunkt sedt den bästa möjliga lösning.

För ombyggnad af trafikkanalen har Kongl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen genom Majoren m. m. P. L. Laurell afgifvit två särskilda förslag¹⁾, och för uttagande af vattenkraften gjordes först ett projekt, som afsåg, att därför erforderliga kanal och kraftstation skulle förläggas till vestra stranden vid Trollhättan, enär, innan de juridiska undersökningarne afslutats, strandegaren ansågs vara den laglige egeren af vattenfallen. Men sedan Trollhättans vattenområde tilldömts Kronan och förslag blifvit väckt om inlösen till Kronan jemväl af sjöfartskanalen vid Trollhättan, har man naturligen tagit i ompröfning, huruvida och i hvad mån det kunde vara lämpligt att förlägga kraftuttagningen till östra stranden, samt upprättat olika förslag härför. Sedermera har, på uppdrag af Kongl. Maj:t, Professorn m. m. J. Gust. Richert i ett i slutet af år 1902 afgifvet utlåtande i ämnet efter framläggande af nya alternativa förslag till vattenkraftsanläggningar och trafikkanal å östra stranden anställt jemförelse mellan de olika förslag som framkommit samt efter en preliminär utredning kommit till den uppfattning, att "östra stranden är fullt användbar till kraftuttagning ehuru i tekniskt afseende mindre lämplig än den vestra"²⁾.

Herr Richert utgår härvid från det obestriddiga antagande, att "frågan om vattenkraftens tillgodogörande på östra elfstrandens står i intimt samband med den icke mindre viktiga frågan om kanaltrafikens ordnande". Vidare säger Herr Richert, att den knappa tid, som anslagits till utredningen, icke medgifvit utarbetande af fullständiga konstruktionsritnin-

¹⁾ Underdånigt Betänkande öfver Förslag till förbättrad farled mellan Venern och Kattegatt. Stockholm 1902.

²⁾ Se "Trollhättans Vattenkraft. Preliminär utredning på uppdrag af Kongl. Maj:t verkställd af J. Gust. Richert". Stockholm 1903.

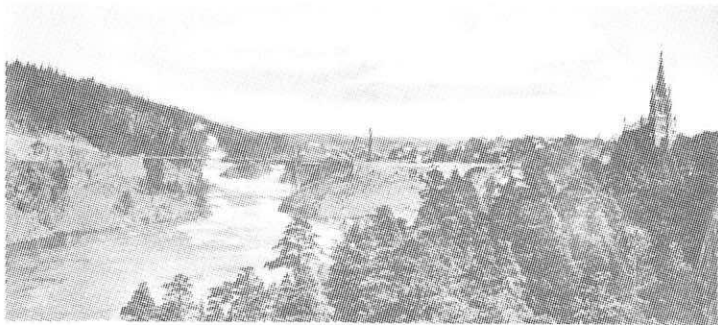
gar och beräkningar. Vid utarbetandet af konstruktionens detaljer uppstå dock som oftast svårigheter, på hvilka man i början icke kommit att tänka, och därför kan det lätt inträffa, hvad Herr Richert sjelf antyder, att de resultat, till hvilka den preliminära utredningen fört, beträffande såväl kostnadsuppgifterna som konstruktionsdetaljerna vid närmare granskning t. o. m. betinga ändring i de till grund för förslaget liggande dispositioner. Utredningens resultat blir således endast och allenast "en rättvis jämförelse mellan de olika alternativen".

I följd af min förra verksamhet såsom bro- och vattenbyggare samt den omständigheten, att jag en längre följd af år haft min bostad vid tröskeln af Trollhättefallen, har jag lifligt intresserat mig för Trollhättans utveckling och särskildt vattenfrågans lösning, helst som äfven jag ännu för åtta år sedan var strandägare vid Trollhättefallen, och har jag därför med uppmärksamhet följt hvad i denna fråga förekommit samt särskildt med största intresse studerat de af Majoren m. m. P. L. Laurell och Kaptenen m. m. F. V. Hansen samt professorn m. m. J. Gust. Richert verkställda utredningar.

Herrar Hansen och Richert hafva med afseende å trafik- och kraft-kanaler framställt skilda förslag, hvilka samtliga hvart för sig säkert skulle ännu för en lång tid framåt komma att motsvara behofvet, medan Herr Laurells kanal- och slussprojekt är anlagdt på att tillgodose en aflägsen framtids kraf. Men äfven om så stora anläggningar, som afses i Laurells förslag, först i en fjärran framtid kunna visa sig erforderliga och därför ej för närvarande böra utföras, så böra de byggnadsarbeten, som nu vidtagas, dock så anordnas, att de icke omöjliggöra eller väsentligt försvåra framtida utförandet af berörda storartade projekt.

Hänsyn härtill har ock tagits i alla de föreliggande förslagen för uttagning af vattenkraft. Förslagen äro ganska olika, men alla hafva dock en konstruktionsdel gemensam, nemligen dammen emellan Strömsbergs kvarn och Gullöfors. Denna dam har det varit, som nästan dagligen fört mig till strömmen, och från dag till dag blef det klarare för mig, att oerhörda svårigheter torde möta vid dammens utförande.

Dessa svårigheter kunna visserligen icke betecknas såsom öfvervinneliga — ty hvem vill bestrida möjligheten för nutidens teknik att lösa en uppgift af svåraste art — men svårigheterna äro af beskaffenhet, att deras öfvervinnande torde föranleda kostnader, som kanske komma att helt och hållet äfventyra företagets räntabilitet och anläggningens säkerhet. Jag föresatte mig därför uppgiften att söka få en annan lösning på uppställningsfrågan, hvarigenom sagda farliga och kostbara damanläggning kunde undvikas. För detta ändamål vände jag mig till en af Tysklands mest framstående auktoriteter i vattenbyggnadskonst Geheime Marine Baurat und Hafengebäude-Director m. m. L. Brennecke, som med älskvärdt tillmötesgående efterkom min inbjudan att komma till Trollhättan för att afgifva sitt utlåtande i denna intressanta Trollhättefråga.



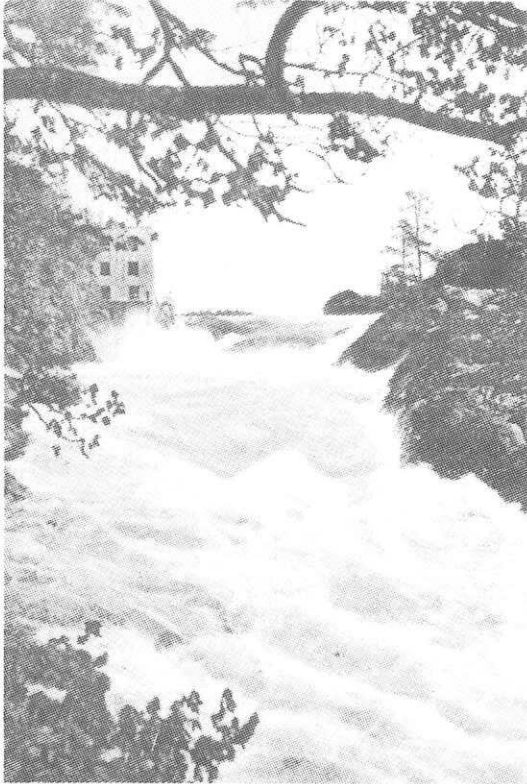
Vy från Hotel Utsikten

Sedan Herr Brennecke uppehållit sig omkring en vecka i Trollhättan för att sätta sig in i de lokala förhållandena och studera Trollhättans vattenfråga, särskildt med hänsyn till de säregna isförhållande derstädes, öfverlemnade han till mig ett betänkande, hvilket jag tillåter mig att återgifva i öfversättning som följer:

“Betänkande öfver anordningen för vattenuttagning för vinnande af kraft vid Trollhättan.

Anmodad af Ingeniören E. L. Albert, Trollhättan, att afgifva mitt utlåtande öfver tillgodogörandet af vattenkraften vid Trollhättan och att på samma gång bedöma de för detta ändamål uppgjorda generella förslag, efterkommer jag i det följande denna uppmaning:

Utförandet af en uppställningsinrättning omedelbart ofvanför fallen emellan Strömsbergs kvarn och Gullöfors valsverk anser jag — om ock icke för absolut utförbart — så dock såsom utomordentligt kostsamt och på grund af fallets omedelbara närhet såsom i högsta grad farligt.



Nolfallet med Strömsbergs kvarn

För anläggningen af en rörlig vattendam bör tröskeln i hela dammens bredd utjemnas, hvartill dels bortsprängningar af bergknölar dels murning och betonneringsarbeten för sprickornas utfyllning måste företagas.

För detta ändamål måste tröskeln bit för bit torrläggas med tillhjälp af fångdammar, om man icke skulle föredraga att företaga bergets afjennande och sprickornas igenfyllande under en dykareklocka.



Gullö- och Toppöfallen

Hvar och en, som har utfört dylika arbeten, vet, att det redan är svårt att inrätta en tät fångdam i måttligt fort flytande ström med sand- eller grusbotten, men detta arbete på härvarande bergbotten, hvilken, såsom säkert måste förutsättas, är full med vattenförande sprickor, måste föranleda nästan oöfvervinnerliga svårigheter.

Härvid är att betänka, att hvarje olycksfall, hvarje häftig rubbning orsakad genom vattentryck eller andra tillfälligheter, nästan oundvikligt måste hafva till följd förlust af menniskolif, enär personer, som vid sådana rubbningar falla i vattnet, genast bortföras nedför fallen.



Nolfallet och västra Toppöfallet sedda från norr

Skulle man i stället för fångdam vilja använda dykareklockor och komprimerad luft, så torde äfven härvid möta utomordentliga svårigheter. Det är icke möjligt att torrlägga sprickorna under ett sådant djup. Man kunde därför under vatten endast ofullkomligt rensa och med beton fylla desamma. Framför allt torde det nästan vara omöjligt att vid sådan strömning som här finnes, fasthålla dykareklockan på den riktiga platsen. Faran för folket, som skulle vara sysselsatt vid detta arbete, är dertill icke mindre än vid byggnadsarbete med tillhjälp af fångdammar.

Äfven i gynnsammaste fall torde, efter min öfvertygelse, hvarken på det ena eller andra sättet uppnås så noggrann tätning af tröskeln, som är nödig för säkert bestånd af en rörlig vattenfördämning.

I alla fall torde en kostnadsberäkning för en sådan anordning med något så när säkerhet icke alls kunna uppställas.

Dessförutom synes mig, att vid val af platsen för dammen icke tillräcklig hänsyn tagits till isens bortförande.

Detta är dock en viktig sak, som kräfver noggrannt öfvervägande.

Om äfven en del af dammen särskildt skulle inrättas för isens bortförande, så anser jag det dock på intet sätt uteslutet, att isstoppning framför dammen inträder, då isflak i sin hela storlek framdrifva till dammen. En isstoppning hotar dock icke endast dammen med förstöring och tunneln med tilltäppning utan hela trakten med öfversvämning.

Efter besiktning af platsen och efter iakttagande af isgången, har jag kommit till den åsikt, att damanläggningen torde utföras med tagen hänsyn till följande synpunkter:

- 1) Dammens läge måste vara sådant, att det är möjligt att under den tid, då isgång eger rum, vattennivån framför dammen och tunneln kan sänkas så, att ett mindre vattenfall (1 meter, eventuellt högre efter behof) bildas ofvanför, genom hvilket de stora isflaken brytas i mindre bitar.

- 2) Anläggningen måste vara så anordnad, att isen till största delen kan afföras redan ofvanför inloppet till tunneln.

- 3) Den rörliga dammen måste göras tillräckligt stor och på en plats af sådan beskaffenhet, att under byggnadens utförande en lätt, fullständig och ofarlig torrläggning af trö-

skeln är utförbar. Det är därför mera ändamålsenligt att icke bygga denna rörliga dam i en redan förhanden varande flodgren, utan att för denna uppdämningsinrättning först skapa en ny flodgren och att leda vatten emot dammen först sedan dambyggnaden är afslutad.

4) De gamla strömfårorna tilltappas på enklast möjliga sätt efter det både den nya strömledningen och tunneln blifvit färdiga.

Trollhättan den 2 Februari 1904.

L. Brennecke.

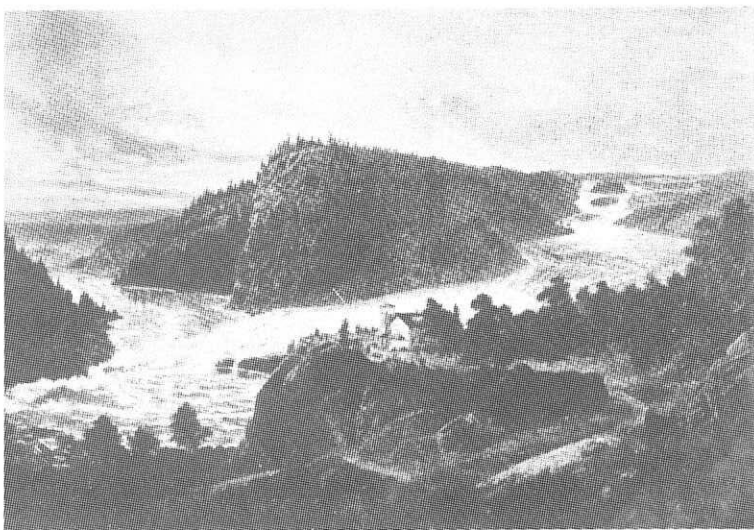
Geheime Marine-Baurat und Hafenbau-Director.



Östra Gullöfallet med Strömsbergs kvarn, Strömsberg samt Gullöfors fabriker.

I följd af detta betänkande och på grund af mina personliga öfverläggningar i ämnet med Hr Brennecke, anser jag mig hafva funnit en lösning af vattenuttagsfrågan, som icke endast garanterar ett solidt utförande utan äfven en stor trygghet för den blifvande driften.

Jag har dock ej velat framträda med detta förslag inför offentligheten, innan detsamma blifvit underkastadt Herr Brenneckes pröfning.



"Panorama över Trollhättan". Bilden har använts som reklam för Hotel Utsikten, som syns i mitten av bilden.

Herr Brennecke skrifer nu i svensk öfversättning följande:
"För tillfället i Neu Iseñburg den 18 Febr. 1904. Herr Ingeniören E. L. Albert, Trollhättan. Som svar på ärade af 13 dennes vill jag meddela, att jag genomgått det af Eder mig till granskning tillsända generella förslaget till vattenuttagning för kraftändamål vid Trollhättan.

Jag finner, att detsamma motsvarar alla de förutsättningar, hvilka jag vid mitt besök i Trollhättan ansåg såsom ändamålsenliga för denna anläggning, och kan jag således förorda den af Eder föreslagna anordning till vidare utarbetning och utförande. Jag vill härvid särskildt fästa uppmärksamheten på, att projektet icke verkar hindrande på utförandet af den af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen förordade sjöfartskanalen. Om också denna kanal icke torde ifrågasättas för den *närmaste* framtiden, måste dock, enligt min uppfattning, ett sådant projekt för kraftens tillgodogörande föredragas, hvilket tillåter kanalens utförande i senare tid, och på intet sätt försvårar ett sådant utförande, då denna kommunikationsled vid en stor utveckling af handel och industri i Sverige kommer att hafva en framtid. Enligt min uppfattning vore

det därför icke välbetänkt om för vattenuttagningen ett projekt skulle komma till utförande, hvilket i någon mån försvårade kanalbyggnaden.

Hvad beträffar elfvens tilltäppande vid Toppön efter det dambyggnaden och tunneln äro färdiga, anser jag det af mig redan i Trollhättan föreslagna sättet för det ändamålsenligaste och i allt fall billigaste, nemligen att åstadkomma ett konstgjordt, vidsträckt och såvidt möjligt liktidigt bergras, som på det ifrågavarande stället med lätthet kan utföras. Man be-
tvingar härigenom dessa stora naturkrafter på samma sätt som naturen själf sådant verkställer.

Såsnart de grofva stenblocken framsticka ur vattnet, torde desamma sinsemellan och med båda stränderna förankras för att uppnå en större säkerhet, hvarefter dammen i sin hela höjd utföres i cementmurbruk, och slutligen tätas den genom grofva block bildade nedre delen med mindre groft material. Då detta genom vattnets tryck inpressas i de otäta ställena, så föranleder denna tilltäppning inga vidare svårigheter.

Utarbetandet af ett detalj-projekt och uppställandet af ett tillräckligt säkert kostnadsförslag för detta projekt bjuder inga särskilda svårigheter, och skulle jag eventuellt vara beredd att åtaga mig dessa arbeten.

Högaktningsfullt

L. Brennecke.

Geheime Marine-Baurat und Hafenbau-Director.

Herr Brennecke godkänner således mitt förslag, och tillåter jag mig nu att under hänvisning till bilagda kartor angifva, huru jag tänkt mig gången af arbetena vid utförandet:

1) Sedan först bergväggen på sträckningen a—b blifvit rensad från lösa bitar samt efter erforderliga sprängningar en kommunikations- resp. materialtransportväg ofvanför den öfre vattennivån (38 met.) blifvit anlagd med en utvidgning vid det tilltänkta tunnelinloppet, utföres

2) tunneln i dess hela längd. Angående beskaffenheten af berget, genom hvilket tunneln skall sprängas, hänvisas till det ofvan nämnda betänkandet af Herr Richert hvilken refererar Professor de Geers undersökning af Trollhättebergen. Den sistnämnde uttalar såsom sin åsikt, att

någon afsevärd olikhet icke bör antagas föreligga i båda strändernas geologiska karaktär. Denna Professor de Geers åsikt styrkes genom de sprängningsarbeten, hvilka af Ingeniören m. m. G. de Laval för flera år sedan utförts, hvarjemte de arbeten, som företagits för anläggning af den nya landsvägen, jemväl visa att bergets fasthet tilltager ju längre man kommer i bergets inre. Skulle dock berget, emot förväntan, visa några otätheter, så afhjelpas dessa lätt med cementering. Tunnelns tröskel anordnas något djupare än den förbirinnande strömmen för att underlätta vattnets bortförande under utförandet af de kommande byggnadsarbetena. Efter det tunnelarbetena afslutats och isgrinds-tröskeln samt de öfriga inloppsdelarna utförts, bortspränges den smala skyddsväggen framför isgrindströskeln, och en del vatten afledes härefter genom tunneln.

3) Medan arbetet med tunneln eger rum, bortskjutes Toppöns norra del A samt fördjupas afloppsfåran B för att sänka vattennivån C bakom den blifvande dammen D, så att den rörliga dammens tröskel D, som bör läggas så djupt som möjligt, under arbetet torrläggas. Derefter utföres denna anläggning D med öfverfall E och isafföringskanaler F samt alla öfriga detaljer på torr botten. Medan öfverfallskanalens tröskel E är i jemnhöjd med den önskade vattennivån framför tunneln, är isafföringskanalen F försedd med en reglerbar öfverfallsdamlucka.¹⁾ Sedan på sådant sätt den största möjliga afloppsareal för vattnet anordnats, börjas med

4) igenfyllandet af strömfåran emellan vestra stranden och lilla Toppön genom att framkalla ett konstgjordt berggras, som tilltäpper den relativt ganska smala rännen vid lilla Toppön. Då i alla fall bergväggen måste rensas, fylles strömmen jemväl nedanför till c med stenblock för att häri-genom vinna en bred och fullkomligt säker basis. Vattnet, som i alla fall genom denna tillstopning uppdämmas, bortrinner till höger och venster, genom tunneln och damöppningar vid D såsom äfven genom den blifvande dammen G:s ännu otäta fundament, så att, efter fortsatt fyllning med stenblock, dessa snart komma att framskjuta ur vattnet förr än

¹⁾ Dessa båda kanaler E och F torde eventuelt kunna förenas till en kanal med för isens bortförande lämplig reglerbar afslutningsinrättning.

detta väsentligt uppdämts. Stenblocken sammanbindas och förankras nu genom starka jernklamror, öppningar utfyllas noga med passande sten, och på den sålunda skapade planen muras.

5) dammen G till hela sin bredd och höjd i starkt cementbruk. Så snart murningsarbetet alldeles avslutats, börjas med tätning af densammas nedra ännu otäta del medelst betonsäckar och andra lämpliga tätningsmedel.

6) Sedan detta arbete är avslutadt, utspränges den mindre isrännan H. i bergplatån, för att kunna från tunnelns isgrind aflägsna mindre isstycken, hvilka tilläfsventyrs smugit sig undan den stora isledaren.

7) Härefter följer bortsprängning af Gullöns nordvestliga udde I samt utförandet af den fasta dammen N mellan Gullön och Gullöfors. Genom bortsprängning af Gullöns nordvestliga udde kommer basinen K att afrinna till L, så att tröskeln M torrläggas. Dammen N kan således lätt och säkert utföras.

8) Sedan alla förenämnda byggnadsarbeten äro färdiga, utföras regleringsanordningarna i den rörliga dammen D för att uppdämma vattnet till den nivå som önskas. Vid isgång beredes erforderlig öppning i isafföringskanalen F resp. nödvändig öppning i dammen D. Härigenom sänkes nivån i hela bassinen O, medan på tröskeln P af gamla Gullöfallet bildas ett mindre fall. Sedan de stora isflaken genom detta fall sönderdelats, bortledes isen genom isledaren R till afföringskanalen. Isledaren R har formen af ett i vatten ned-sänkt plogjern samt är anordnad i stark jernkonstruktion. Ledaren rör sig om punkten n och kan höjas och sänkas genom ett ställverk vid m. Isledarens öfver vattnet befintliga gångbana bör vara försedd med jernstaket, enär en vaktare bör derifrån öfvervaka isafledning. På det ställe S hvar-est nu Strömsbergs kvarn ligger, bör ytterligare en djupt liggande reglerbar genomsläppsöppning utsprängas och anordnas för att bereda strömmen, som i viss mån kommer att genom damanläggningen höjas, ett mot höjningen svarande ökad aflopp.

Det här ofvan framställda förslaget synes uppfylla alla de villkor, som Herr Brennecke i sitt betänkande uppställer.

Dessutom undvikes den ytterst farliga och till sitt utförande utomordentligt svåra dammen från Strömsberg till Gullöfors, i det att damanläggningen i stället utföres med de stödjepunkter och hjälpmedel, som naturen så att säga själf anvisat genom de i strömmen utkastade holmarne. Dessutom framhållles fördelen däraf, att den i de öfriga förslagen afsedda, djupt under den Laurellska trafikkanalen liggande krafttunneln i häfvert konstruktion bortfalla. Det skulle nemligen vara förknippadt med svårigheter att få denna del af tunneln tät *dels* på grund af härvarande bergarters beskaffenhet och *dels* därför att vattnet till mera än 9 meters höjd kommer att utöfva ett hårdt tryck på tunneln, hvars botten kommer att ligga omkring 20 meter under vattenytan. Vidare skulle med sagda häfvertkonstruktion den olägenheten följa, att det blefve svårt vid oafbruten drift aflägsna den smuts och det grus, som med tiden ovilkorligen komme att afsätta sig i denna stora fördjupning¹⁾.

Förutom de tekniska fördelar, hvilka här ofvan föreslagna anordningar erbjuda, torde desamma äfven i utförandet vara de billigaste. Om kostnaderna för ifrågavarande förslag skola jemföras med kostnaderna för de öfriga alternativ, som föreslagits, bör man utgå från samma förutsättningar, hvilka Herr Richert lagt till grund för sina beräkningar.

Den vid sådan jemförelse erhållna slutsumman kan därför icke göra anspråk på att vara exakt utan endast bilda en grund för jemförelse med de öfriga förslagen.

¹⁾ Herr Richert konstaterar i sin utredning, sid. 14, dessa förhållanden då han säger:

I alt. XII—XIV intages vattnet, med hänsyn till navigationen i trafikkanalen, från elfvens vestra strömfåra, d. v. s. från Malgöns motsatta strand. Redan då Ingeniör Stridsberg erhöill rättighet att för sina nyanläggningar uttaga 3,6 kubm. vatten i sekunden, uppställes under samma förutsättning samma vilkor, som således torde vara ännu mera oeftergiffligt för en afledning af 250 kubm.

Man kan då med skäl fråga: Hvarför leda hela denna vattenmassa *först tvärs genom Malgön* och sedan **under östra strömfåran**, då man på den andra stranden har den *fasta bergväggen*? Vore det icke naturligare att tillgodogöra *vestra strömfårans* vatten på den *vestra* stranden? Vi komma då in på en **teknisk** jemförelse mellan de båda strändernas lämplighet för krafuttagningen.

Det torde då vara *ovedersägligt*, att ju längre från segelleden kraftstationens in- och uttapp, kunna förläggas, desto bättre tillgodoses kanaltrafikens intressen, samt att från denna synpunkt *vestra stranden* bör föredragas *framför den östra*.

(Kursiveringen af oss).

För att göra jämförelsen mera öfversiktlig tillåter jag mig att i en härvid fogad tabell sammanställa kostnaderna för de alternativ, hvilka af Herr Richert särskildt framhållas, samt kostnaderna för mitt ifrågavarande förslag, i tabellen benämndt A.

Kostnaden för framställandet af en elektrisk hästkraft, 142 resp. 139 kronor, visa visserligen ingen nämnvärd skillnad. Det torde dock tagas hänsyn dertill, att i föreliggande förslag kostnaden för dambyggnaden införts med 650,000 + 200,000, således sammanlagdt 850,000 kronor, medan motsvarande dambyggnaden för öfversta fallet i de öfriga alternativen beräknats endast till 500,000 kronor. Om öfverhufvud någon vill och kan åtaga sig att uppgifva ett bestämdt pris för sistnämnda dambyggnad vid Gullöfallet, så är det dock säkert, att kostnaden för dammens utförande kommer att i betydlig mån öfverstiga det derför anslagna beloppet 500,000 kronor. Härigenom kommer kostnaden pr hästkraft för alla öfriga alternativa förslag väsentligt att ökas, hvadan det föreliggande förslaget torde hafva äfven den fördelen att vara det billigaste. Icke minst afsevärd är dock den fördelen, att med den af mig förordade plan för anläggningen, kostnaden derför *före* arbetenas början kan med nöjaktig säkerhet bestämmas.

Under isgångens dagar sänkes vattennivån framför tunneln nära en meter för att bryta de stora isflaken, och detta medför en kraftförlust af cirka 2,000 effektiva hästkrafter. Då denna försiktighetsåtgärd dock torde företagas äfven vid de öfriga alternativen, har på denna effektförlust icke fästats något vidare afseende. Deremot torde anmärkas, att, så länge Herr Laurells kanalprojekt icke kommit till stånd, vid föreliggande förslag, såsom vid alternativen XII, XIV och XV, en meters tryck-höjd vinnes vid Flottbergsströmmen, hvarigenom vid dessa förslag den omtalade förlusten af 2,000 hästkrafter återvinnes.

Hvad beträffar sammanställningens öfriga siffror, så torde nog den till grund för kalkylerna lagda vattenmängden kräfva någon jemkning.

Herr Richert utgår för anläggningens konstruktion från den af Herr Isarell vid lågvatten fastställda vattenmängden 340 kubikmeter pr sekund. Härifrån fråndrages den vattenmängd, som bortledes för andra ändamål, nemligen:

för Gullöfors Bruk	25	kubikmeter
” Kanalbolagets Kraftstation	20	”
” Kanaldrift och läckage	15	”
	60	sammanlagdt kubikmeter.

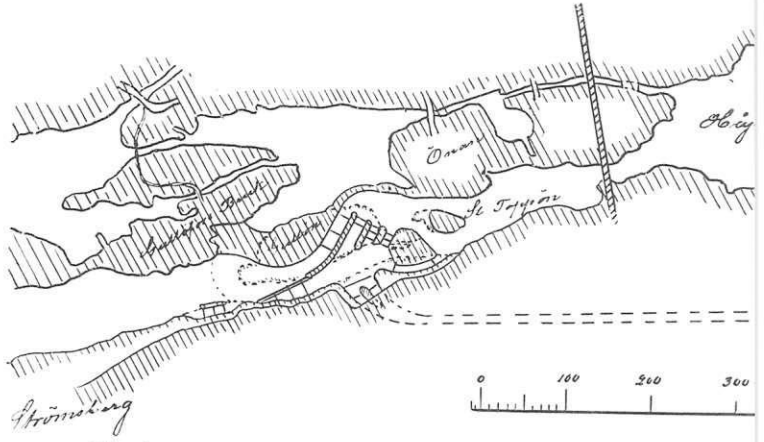
Kvarstår således 280 kubikmeter, och om härifrån fråndragas de till kraftuttagning förslagna 250 kubikmeter, så återstår för isrensning endast den lilla vattenmängden af 30 kubikmeter, som så mycket mindre kan i de af Herr Richert upptagna alternativen verka effektivt för nämnda ändamål, som den stora vattenkvantiteten af 250 kubikmeter insugas i tunneln *förr* än isen alledes.

Skulle i en framtid den för 30 kubikmeter afsedda *andra* trafik-kanalen utföras *förr* än sjön Venerns reglering genomförts, så bortfaller äfven dessa 30 kubikmeter, och all med strömmen neddrifvande is hejdas af dammen och tilltäpper naturligtvis tunnelöppningen med den påföljd, att hela omkringliggande trakten öfversvämmas samt kraftstationen upphör att funktionera.

Med hänseende till dessa förhållanden torde därför i verkligheten räknas med en mindre vattenmängd än i kalkylerna antagits. Å andra sidan torde, såsom förut nämnts, de verkliga kostnaderna för anläggningen blifva åtskilligt större än som kalkylerats.

Sjelfva resultatet kommer dock i alla fall att ställa sig mycket fördelaktigt, om ock icke fullt så gynnsamt som tabellen utvisar. Så snart vattenståndet i Venern reglerats, hafva vi att förvänta ytterligare en betydande tillökning i vattenmängden, hvars uttagning och användning till kraftändamål vi hänskjuta till dåtidens ingenjörer. Till dess komma de i tabellen omhandlade 65,000 hästkrafter — äfven om någon minskning deri kan föranledas af ofvan anförda skäl — att ännu för långa tider täcka behovet.

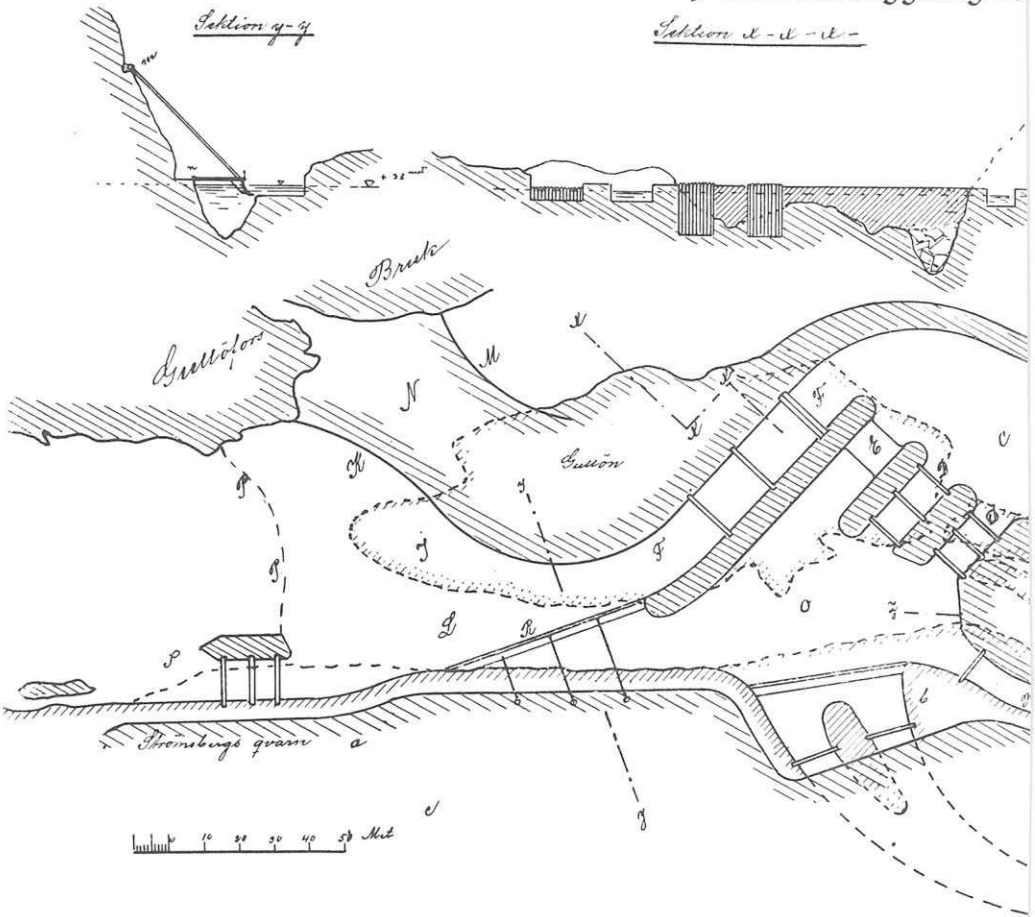
Enligt Ingenjören Rob. Dahlanders preliminära beräkning och den karta, som Herrar Richert och E. Wallgren upp-



Utkast till dam- och tunnelanläggning för

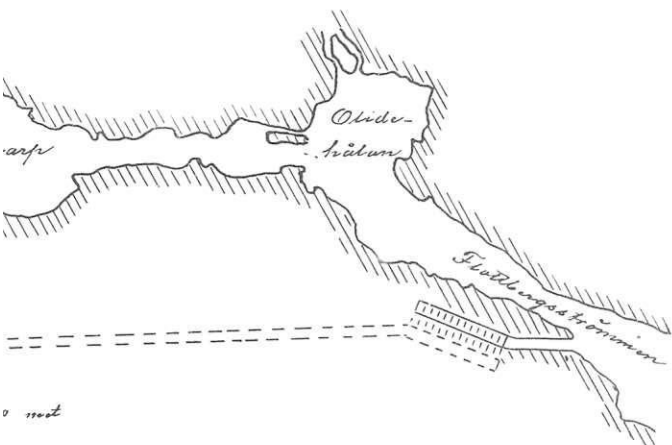
Sektion q-q

Sektion r-r-r-r



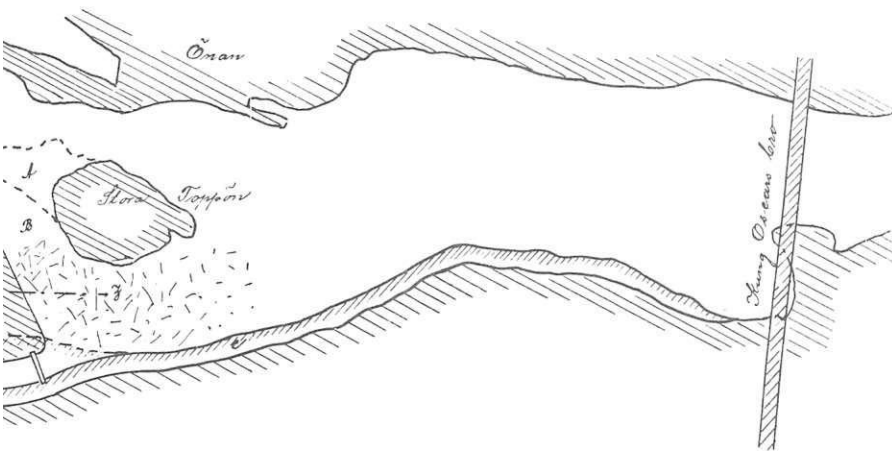
an

trisk Kraftstation vid Trollhättan.



trisk Kraftstation vid Trollhättan.

Sektion 7-7



Tunnel

gjort till belysande af frågan om införande af elektrisk drift för statens jernvägar¹⁾, kan för detta ändamål med fördel användas från Trollhättan 9,800 hästkrafter. Den härvarande betydande lokomotivfabriken Nydqvist & Holm med sin arbetsstyrka af 1,000 man, använder för både drift och belysning cirka 500 hästkrafter. Om man från sammanlagda kraftbeloppet 65,000 hästkrafter frånräknar hvad som kan erfordras för jernvägsdriften, återstår cirka 55,000 hästkrafter, med hvilka således mera än 100 fabriker af samma storlek som Nydqvist & Holms mek. verkstad kunna drifvas — äfven om det måste medgifvas, att åtskilliga fabrikationer kräfvä mera kraft än en mekanisk verkstad, så har man tillsvidare i allt fall uppenbarligen icke att frukta brist på drifkraft.

Då föreliggande förslag icke vållar det minsta hinder för nuvarande eller blifvande trafik-kanalens anläggning, kunde således detsamma *genast* utföras, utan att kanalfrågans afgörande inväntas.

Mycket dyrbar tid för industriens utveckling kunde därför vinnas, om arbetena snarast sättas i gång, ty hvarje år som går bringar staten, kommunen och hela landet stora förluster i mistade direkta och indirekta skatter och andra därmed sammanhängande inkomster, för att icke tala om den stora förlust, som landet lider derigenom att hvarje år tusentals unga män utvandra iföljd af brist på arbete.

Frågan angående trafikkanalens inköp behöfver icke heller uppehållas genom tillgodogörandet af vattenkraften. Om Kronan skulle förvärfva kanalbolagets rättigheter, torde trafiken ännu för många generationer kunna ordnas i öfverensstämmelse med Kaptenen Hansens förslag, medan Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens resp. Major Laurells förslag torde reserveras för en mera aflägsen framtid.

Hvad angår frågan om anskaffandet af terräng, så kan antagas, att kostnaderna därför komma att ställa sig temligen lika, vare sig vestra eller östra stranden väljes. På den vestliga stranden har man att göra med endast en jordegare, och inga byggnader eller industriella anläggningar behöfva

¹⁾ Teknisk Tidskrift 1903. häfte n:r 2.

der lösas. Deremot måste på östra stranden öfverenskom-
melse träffas icke endast med Kanalbolaget angående terrän-
gen, hvilken, oafsedt kanalområdet, är bolagets privata egen-
dom, utan äfven med Trollhätte kommun om inköp af prest-
gården, Oskars-skolan m. m. Härtill kommer lösen för en
del af Gullöfors Bruks område å Malgön för vattenintagningen
der, som är för alla östra stranden afseende alternativa för-
slag gemensam; dessutom för alternativerna XII och XIII inköp
af Mek. Verkstadens hufvudafdelning, som genom dessa alter-
nativ skulle alldeles styckas, samt en del af Trollhättans olje-
slageri. För alternativerna IX, X och XI kommer här till ytter-
ligare inköpet af Holmens Tegelbruk. Den dyra lösen för
Mek. Verkstaden torde dock kunna undvikas, om kraftstationen
lägges nedanför Hotel Bellevue. Emellertid, huru än kostna-
derna för terrängförvärfvet komma att ställa sig, så skola de
ej i något fall utgöra någon betydligare faktor i kostnaden
för det hela, och torde därför frågan om terränginköp icke
i någon händelse vara afgörande för valet af det ena eller
andra alternativet, utan torde endast tekniska synpunkter vara
bestämmande vid detta val.

Likasom öfriga förut framställda förslag, som afse använd-
ning af hela fallhöjden odelad, har jemväl det föreliggande ba-
serats därpå, att kraftuttagningen koncentreras i en enda an-
läggning.

Detta har skett för att kunna något så när jemföra alla
förslag i ekonomiskt afseende.

Enligt min personliga uppfattning är denna anordning dock
icke rationel. Vattnet bör helst föras i tvenne, från hvar-
andra skilda tunnlar till tvenne likaledes skilda turbingrupper.
På sådant sätt blefve det möjligt att under jul- eller påsk-
veckan eller på annan lämplig tid, då fabriksdriften hvilar,
helt och hållet afstänga den ena gruppen för att underkasta
densamma rensning och eventuellt erforderlig reparation.
Såsom projektet nu föreligger, är en kontrollerande under-
sökning alldeles utesluten. Om äfven vid nyssnämnda an-
ordning med två skilda system kostnaderna komma att stiga
med något hundra tusen kronor och fallförlusten i mån af
det ökade motståndet blifva något större, så spelar allt detta
vid den här ifrågavarande anläggningen ingen roll.

För en dylik anordning med skilda system torde på östra sidan det för tunnelinloppet afsedda, redan för en tunnel temligen inskränkta utrymmet lägga ytterligare svårigheter i vägen för utförandet, medan den enligt föreliggande förslag på vestra sidan vunna bassinen erbjuder bekvämt utrymme för en anläggning med två tunnlar likasom äfven för framtida utvidgningar.

Svårigheterna på östra stranden torde vidare tilltaga med 100%, om man efter sjön Venerns reglering skall vidtaga den tilltänkta framtida anläggningen. Äfven om man torde tillerkänna framtidens ingenjörer stora tekniska insikter, bör man dock icke nu göra sådana anläggningar, som skola, om ej rent af omöjliggöra, så dock väsentligen försvåra kommande tiders anläggningar.

För en anläggning af den nu ifrågasattas beskaffenhet, hvilken skall ega bestånd så att säga i all framtid, är det ett grundvilkor att tillförsäkra sig ej blott om, att arbetet kan utföras fullt solidt utan äfven att driften kan pågå utan rubbningar.

När det gäller anläggning af en storartad kraftstation, som skall leverera elektrisk kraft till drifvande af jernvägar, och till belysning af städer samt ställa drifkraft om tusentals hästkrafter till industriens tjänst, torde endast de tekniska synpunkterna vara afgörande för frågan, hvar och hur anläggningen skall utföras. Bland dessa synpunkter bör kanske hos oss i norden mest af allt beaktas *ett ändamålsenligt skydd mot isfaran.*

Ännu lefva personer, som kunna bevitna, hurusom i medio af 1800-talet vid Venerns utlopp vid Hufvudnäsön, ehuru någon konstgjord fördämning der ej fanns, ismassorna sammanträngde sig och afstängde hela utloppet, så att Göta Elf ända ned till Trollhättan blef torrlagd, och att man derstädes kunde gå torrskodd öfver till Gullön.

Det nu ifrågasatta företaget, som blir af så eminent betydelse för vårt land, bör icke till sin existens äfventyras genom möjligheten af att en vacker dag ismassor hopa sig mer och mer och slutligen nedvräka den kostbara dammen samt dermed tillintetgöra hela anläggningen.

Trollhättan den 28 Februari 1904.

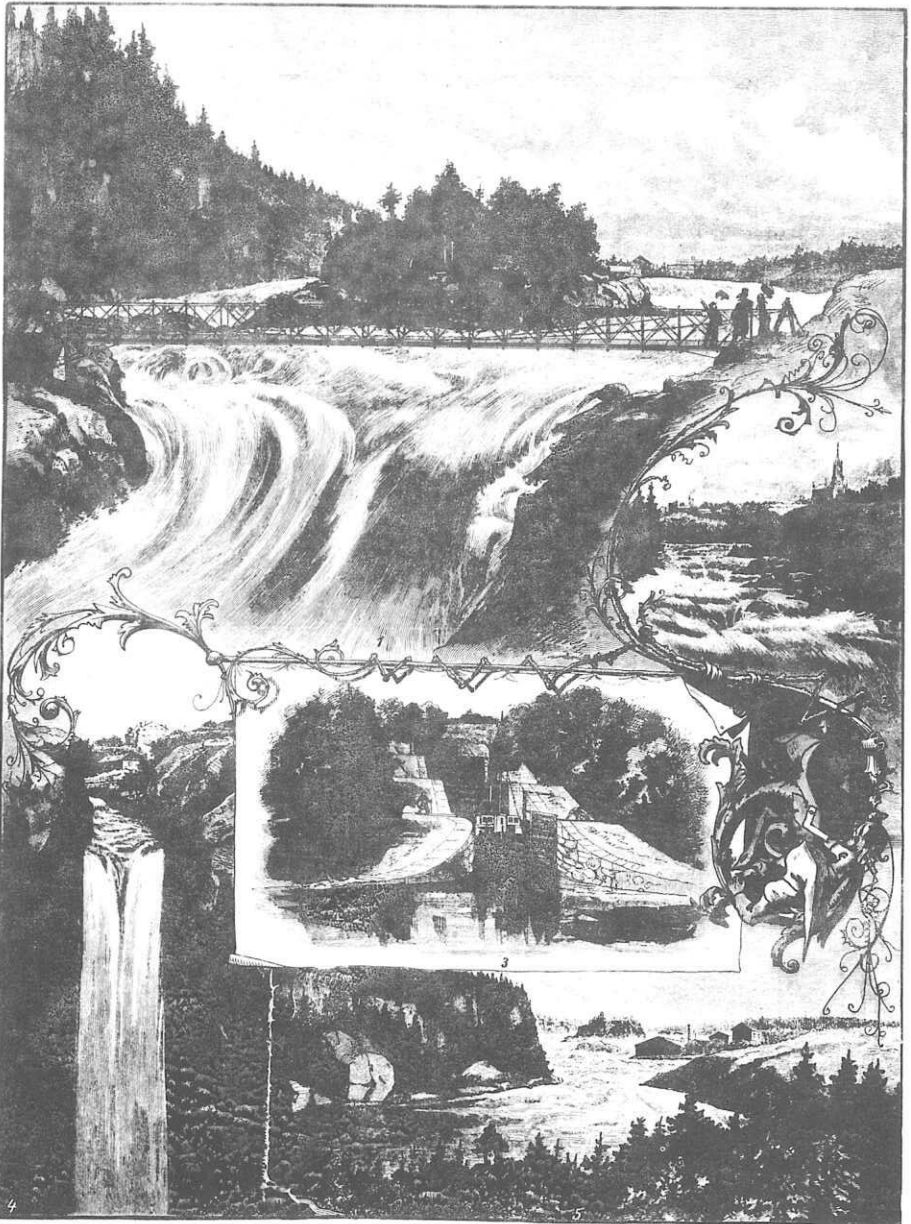
E. L. Albert.

Östra Stranden

Vestra Stranden

Alt. XII	XIII	XIV öfre	XIV nedre	V öfre	V nedre	XV	A.
Från vestra strömfåran till K - Oliddehålan och till Holmens tegelbruk.	Från vestra strömfåran till K - Malgrön.	Från mellanbassängen.	Från mellanbassängen till K - Oliddehålan - Flotbergsströmmen.	Från Kraftstationsregleringsdammen mellanbassängen.	Från mellanbassängen till K - Flotbergsströmmen.	Från vestra elfstrandens till K - Flotbergsströmmens Kraftstation.	Från Toppöddammen till Flotbergsströmmens Kraftstation.
3,5 met. 2 ¹⁰⁰ met. 0,3 S 4,1 met. 31,0 met. 31,0-1,0 29,9	1,3 met. 0,3 S 2,5 met. 31,0 met. 31,0-1,0 29,9	0,3 met. 0,3 S 1,4 met. 38-23 15 met. 15-1,3 13,5	0,3 met. 0,3 S 1,2 met. 23-7 16 met. 16-1,2 14,8	1,20 met. 0,20 S 1,2 met. 38-23 15 met. 15-1,3 13,5	0,20 met. 0,20 S 0,20 met. 23-7 16 met. 31 met. 31,0-2,0 28,87	2,50+0,25 met. 0,25 S 3,20 met. 31 met. 31,0-3,2 27,87	1,75+0,25 met. 0,25 S 2,00 met. 31 met. 31,0-2,0 28,87
1. Fallförhast genom tunnlar & kanaler 3,5							
2. " i tryckkuber resp. turbinkamrar 0,3							
3. Hela fallhöjden 31,0							
4. Effektiv fallhöjd 31,0-1,0 29,9							
Nyttig vattenvärdighet 250							
5. Afdrag för magnetisering 8							
6. Naturkraft 1000 × Q × $\frac{11}{75}$							
7. Turbinernas effekt: 0,78 × N - Tu							
8. Generatorernas " 0,59 × Tu - G							
9. Transformatorers eff.: 0,953 × G - Nt							
B. Kostnader.							
Regleringsdam	Kronor 500,000	Kronor 500,000	Kronor 800,000	Kronor 500,000	Kronor 800,000	Kronor 500,000	Kronor 650,000
Dyo	—	—	—	—	—	—	200,000
Upprensning i elfven och isintagning	200,000	200,000	—	—	—	250,000	250,000
Tunnel under trafik-kanalen.....	150,000	130,000	—	—	—	—	—
Öppen kanal	2,650,000	1,170,000	—	—	—	—	—
Tunnel.....	350,000	—	—	—	—	—	1,300,000
Fördehings-bassin resp. Sidotunnlar	350,000	—	—	—	—	—	500,000
Tryckkuber	400,000	—	—	—	—	—	—
Kraftstation	4,500,000	3,300,000	3,200,000	3,300,000	3,200,000	4,650,000	4,650,000
Aflopsstunnel	70,000	500,000	500,000	600,000	250,000	250,000	250,000
Bro- och väggbyggnader m.	—	200,000	—	—	—	—	50,000
15% för diverse	1,330,000	1,200,000	750,000	700,000	650,000	1,150,000	1,150,000
Summa	10,500,000	9,200,000	5,500,000	5,200,000	4,900,000	9,000,000	9,000,000
Kostnad för elektrisk häskraft.....	171 Kr.	142 Kr.	180 Kr.	145 Kr.	166 Kr.	142 Kr.	130 Kr.

Faksimiltryck ur "Über Land und Meer - Allgemeine Illustrierte Zeitung" från år 1884. Reproduktion efter originalteckning av Ralph Stein.



Kongl. Maj:ts

Nådige

SÖRÖRDNING,

Angående

Straffets skärpande för then, som
upsåtelligen gör wäldswärkan på Troll-
hätte Sluß-byggnad.

Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 1 Martii
1756.



Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ. Maj.

STOCKHOLM, Tryckt uti Kongl. Tryckeriet,
Hos Directeuren PET. MOMMA.

Med tanke på hur våra dagars busar ”värstingarna” får segla i Väst-Indien eller Medelhavet; hur det på fullt allvar föreslås, att de, som busar i skolan skall få 1.500:- per månad för att inte bråka (De skötsamma får ingenting!) kan det vara av intresse, att läsa hur rättskipningen var i Sverige år 1756. ”Förordningen” har troligtvis tillkommit på grund av de sabotage, som utfördes mot Christopher Polhems slussbygge. Med nutida bokstäver lyder förordningen ungefär som följer:

Kung. Maj:ts
nådiga
förordning
angående
Straffets skärpande för den, som
uppsåtligen gör våldsåverkan på Trollhätte
slussbyggnad.


Given i Stockholms råds-kammare den 1 mars
1756

Tryckt av Kungl. tryckeriet
hos direktören Pet.Momma.

Adolf Friedrich med Guds nåde, Sveriges, Götes och Wendes konung, arvinge till Norge samt hertig av Schleswig Hollstein göre veterligt att alldenstund vi med största missnöje förnummit, huru som åtskilliga våldsamer, tid efter annan, blivit förövade på de vid Trollhätte slussverk varande slussar, kvarnar och dammar, så att det kan befaras, ifall tidiga mått icke vidtagas emot sådana illasinnade och nidingfulla människors fördärveliga försök att detta för riket med så stora kostnader påbörjade och snart till sin fullbordan brakta högnyttiga och angelägna verk, än vidare torde förolämpas och taga skada. Fördensskull och till förekommande av dylika djärva och oförvägna tillbud, finna vi oss högst föranlåtna, att icke allenast taga denna viktiga byggnad och inrättning uti vårt synnerliga kungliga hägn och beskydd utan också härigenom stadga och allmänt kungöra, att var och en som sig häremot förbryter eller i uppsåt att skada detta verk, det med någon åtgärd förvärrar eller fördärvar, skall utan all skonsamhet straffas med fyrtio par spö och i åtta års tid på någon av Kronans fästningar i arbete hållas, samt med sin egendom, så långt den räcker, skadan gälda. Och skola även alla de, som däruti på ett eller annat sätt har varit delaktiga, samma straff undergå. Alla som sig vederbör ha att ställa sig till underdånig efter rättelse. Till yttermera visso, ha vi detta med egen hand underskrivit och med vårt kungliga sigill bekräftat låtit.

Stockholm i Råds-kammaren den 1 mars 1756.

Adolph Friedrich
(L.S.)


S ADOLPH FRIEDRICH
 med GUDS Nåde, Sweri-
 ges, Göthes och Wendes Ko-
 nung 2c. 2c. 2c. Ursvinge til Norrige, samt
 Hertig til Schleswig Hollstein 2c. 2c. Gidre
 witterligt, at allthenstund Wi med största
 misnöje förnummit, huru som åtskillige
 wäldsamheter, tid efter annan, blifwit för-
 öfwade på the wid Trollhätte Slußwerk wa-
 rande Slußar, Grafwar och Dammar, så
 at thet är til befarande, i fall tidige mått
 icke widtagas emot sådane illfynnade och ni-
 dingsfulle menniskors förderfweliga försök,
 at thetta med Rikets så stora kostnad påbe-
 gynte och snart til theß fullbordan bragte
 högstnyttige och angelagne werk, än wida-
 re torde förolämpas och taga skada; För-
 thenskull och til förekommande af thylife
 djerfwe och oförsynte tilbud, finnom Wi
 DS högst föränlatne, at icke allenast ta-
 ga thenna wigtiga byggnad och inrättning
 uti Wårt besynnerliga Konungsliga Hågn
 och

och beskydd; utan och härigenom stadga och allmänt kundgjöra, at echo, som sig här, utinnan förbryster, eller i upsåt at skada thetta Werk, thet med någon åtgård förwårrar eller förderfwar, skal utan alt skonsmål straffas med Tyratijo par spö, try slag af paret, och i Nitte års tid på någon Kronans Fästning til arbete hållas, samt med sin egendom, så långt then råcker, skadan gälta; Och skola äfwen alla the, som therutinnan på et eller annat sätt delaktige warit, lika straff undergå. Thet alle, som wederbör, hafwa at ställa sig til underdånig esterrättelse. Til yttermera wißo, hafwe Wi thetta med Egen Hand underskrifwit, och med Wårt Kongl. Sigill bekräfta låtit. Stockholm i Råd = Lam-maren then 1 Martii 1756.

ADOLPH FRIEDRICH.
(L.S.)

”SVARTA BOKEN”

År 1889 gav trollhätteköpmännen ut en ”kreditupplysningsbok”, som inte skrädde orden om de betalningsförsumliga.

För en skuld på 1 krona år 1885 blev omdömet ”Fähund”. För en kronas skuld från 1888 hette det ”Trög, oduglig men fin”.

Andra epitet var: Oduglig - Drummel - En äkta ragata - Sk-stövel - Käringen borgar, bet. aldrig - En slyna - Käringen ett hår av H. - Ett riktigt pack - Stort svin - En ärans lymmel - Fot i ändan - Därhusmässig - Skurk - Kyss mig på måndag - Storsnutig - Akta Er för f-n - Hustrun största bedragerska i 2 skor - En dubbeldrummel - Klenig lergök - Trögbase - Dagdrivare o.s.v.

Om typografen, som år 1887 var skyldig 17:- hette det ”Svart intill benen av trycksvärta”.

Boken trycktes i Göteborg av Alb. Olsons boktryckeri, som för sitt arbete begärde ett högt pris. Då trollhätteköpmännen försökte pruta, hotade boktryckaren med att köpmännen skulle bli åtalade för ärekränkning så det var bara att betala den begärda summan.

Här följer i faximiltryck några sidor ur boken.

N a m n	Karakter	H o m e t
eresson, Johan		Fästorp
— Jonas	Herre	Elfta
— S.	Mjölnaredding	St. svarn
— Jonas	F. d. Natteakt	bor hos Kjellbo
— A. G.	Arbetsare	W. W.
— A. G.		”
— (Stockholm) Carl	Skomakare	Åsaka
— Alf.	Skoppare	Akerström
— Leander	Snickare	Hornet 5 W. W.
— Leander	”	”
— Leander	”	”
— John	v. Ost	W. W.
— John	”	”
— John	”	”
— John	”	”
— A. J.		Mek. W.
— Olaus		Åsaka Gjuteg.
— A. E.		”
— A. M.		Berg, Åsaka
— Frans	Torpåre	Stallbacka
— C. O.	Stenarbetare	Skinemo
— Gustaf	”	”
— Gustaf	”	”
— Gustaf	”	”
— Holmqvist, O. G.		bor hos Peter Wiet
— O. G.		Fogel 4
— O. G.	Slipare	”
— O. G.		Rärstorp
— Ek. Svante	Dräng	Halitorp
— E. A.		Mek. W.
— Hulda	Dotter till A.	Andersson, Mossen
— Jonas	Torpåre	Kjellbo
— Jonas	”	”
— K. J.		W. W.
— K. J.		”
— Karl		”
— Björck, Karl		”
— J. E.		Ömn
— Ang.		”
— Ang.		”
— Samuel		W. W.
— Carl		hacken under Lund
— Ang.		Lextorp
— Ang.		”
— Lars	Skråddare	Åsaka Stareg.

Firma	up p n	nr	Anmärkskningar
C. M. K. & Co.	25	87	
”	50	87	Akta Er för herrar.
”	27	87	Fästorp ingen kredit
”	27	87	Bäst allt passa sig.
”	65	87	Tänk på att fakturasmakallbet.
A. D. B.	7	86	
C. M. K. & Co.	24	87	En följebull.
”	17	87	Oföretat
”	19	87	Viljan saknas icke.
F. D.	23	88	
L. E. H.	6	88	Trög och oduglig.
C. M. K. & Co.	25	88	Lenna aldrig kredit.
Ang. B.	20	86	
B. N.	7	86	Storljugare och storlorare.
Em. M.	6	86	Betalar aldrig sin skuld.
C. M. K. & Co.	13	87	
”	5	87	
”	8	87	
”	12	87	
”	9	87	
A. D. B.	1	86	Unga folket bör ej ha kredit.
Em. M.	3	86	
F. D.			
C. M. K. & Co.	10	86	
A. Ö.	19	86	Betalar aldrig.
B. N.	56	86	Fattig.
F. D.	3	86	Betalar ej
C. M. K. & Co.	10		
”	5	86	
”	20	86	
A. D. B.	1	86	
L. E. H.	3	86	Fattig och trög.
A. D. B.	28	86	
A. Ö.	20	86	Trög betalare.
”	9	86	do
F. D.	5	86	Lofvar rundt o. håller tunt.
A. D. B.	6	86	
”	3	86	
”	1	86	
K. F. A.	1	86	
A. D. B.	3	86	
”	14	86	
”	2	86	
K. F. A.	3	81	
A. D. B.	2	81	

N a m n	Karaktär	H e m v i s t
— nsson, Joh.		Gerdhem, Torp
— Carl		P. bruket
— Alfr.	Ex	Banmästare
— Joh. Aug.		Hylingsdal
— Joh.		Kilehult
— Olaus		Storeklef, Tunhem
— J. A.		Torpa tegelbruk
— Kaisa		Rörstorp
— Em. M.	Skomakare	Kortered
— Em. M.	»	»
— Em. M.	»	»
— Oscar		Mossen, Gerdhem
— Olaus		Mek. W.
— Olaus		»
— Olaus		»
— Olaus		»
— Olaus		»
— O. G.	»	Sylte
— (Prins), Oscar		Mek. W.
— Oscar		»
— (Tunberg), Alfr.		»
— Alfr.		»
— Alfr.		»
— J.	Smed	Kullen, Slafred
— J. E.		Najaden 4, papp:br.
— J. E.		»
— Janne		hos Blomqvist
— Janne		»
— Janne		»
— Sofie		Granbacken, Åsaka
— Johanna Maria		Utby, Fjellbacken
— Carl Aug.		Herrstad persg.
— J. F.	Rödhärig	Strömsberg
— J. F.	»	»
— (Sluring), Carl		Jernvägshotellet
— Maria		Rörstorp
— Aug.		Åsaka, Stom
— K. F.		Önan
— K. F.		»
— A. P.		»
— K. A.		Mek. W.
— (Gåse), Carl		»
— S. A.		W. W.
— Svante		»
— Svante		»

Firma	Antal stämor	Stämor %	Anmärkning
F. D.	7	83	Betalar aldrig.
»	5	84	Omöjlig.
»	1	81	
»	13	87	Oduglig.
»	7	83	d:o
G. J.	12	85	
C. M. K. & Co.	2	86	
»	3	86	
»	20	85	
G. J.	5	81	
L. P. H.	10	86	Bör icke få kredit.
C. M. K. & Co.	23	86	
»	15	86	
C. A. J. E.	12	84	
B. N.	56	85	Oduglig.
A. Ö.	1	83	Hvar finnes han?
Aug. O.	20	80	
C. M. K. & Co.	21	86	
A. D. B.	10	87	
K. F. A.	8	87	
C. M. K. & Co.	12	86	
B. N.	20	85	Sjuklig.
K. A. F.	3		
C. M. K. & Co.	10	86	
»	5	86	
A. Ö.	2	86	Surfvel!
C. M. K. & Co.	20	86	
A. Ö.	15	83	Sen upp gubbar!
Em. M.	6	83	(Hustrun borgar så mycket
C. M. K. & Co.	20	86	(hon får utan mannens vetsk.
»	7	86	
»	26	86	
»	20	86	
A. D. B.	9	87	
C. M. K. & Co.	143	86	
»	25	86	
A. D. B.	4	86	
»	1	86	Skralt.
B. N.	5	81	d:o
A. D. B.	1	87	
»	8	87	
K. F. A.	10	82	
A. D. B.	4	87	
C. A. J. E.	3	85	
F. D.	2	81	Omöjlig.

Hyllning till Det Tücka Könet.

(Melodi: Skepp, ohoj!)

av

Erik Adamson

När Eva med sitt äpple kom
i Edens paradís
det var naturligtvis
en början till kurtis.
Hon frestade vår stamfar då,
som nu hon frestar oss.
För äpplen och de kurvor små
vi faller, det förstås.
Evas döttrar, ljuva kvinnor,
vad är livet utan er.
Underbara små huldinnor
vi er dagligen tillber.
Och en blick ur era ögon
är som vårens första sol.
Ja, så fort vi ser en kjol
vill vi plocka en viol,
sån är kar'n, flickebarn!

Vår hyllning har vi kvinnan gett
med både spel och sång.
Vi sjungit mången gång
vid Julias balkong.
När jungfrun på balkongen ler
då tänder hon ett hopp,
och när hon firar stegen ner
vi hastigt klättrar opp.
Evas döttrar, ljuva kvinnor,
vad är livet utan er.
Underbara små väninnor,
som vi hyllar och tillber.
Och en blick ur era ögon
är som vårens första sol.
Ja, så fort vi ser en kjol
vill vi plocka en viol,
sån är kar'n, flickebarn!

Den skönas kläder växlat om
från fikonlöv till look,
från huvudduk och dok
till hatt, som ej är klok.
Men långa brallor på ett kvinns,
som Zornska former har,
det är det spändaste som finns,
det tycker varje karl.

Evas döttrar, ljuva kvinnor,
ta ej långbyx mer på er.
Underbara frestarinnor,
vi i shorts er hellre ser.
Och en blick ur era ögon
är som vårens första sol.
Ja, så fort vi ser en kjol
vill vi plocka en viol,
sån är kar'n, flickebarn!

Det täcka könet hyllas skall
med sång i Par Bricole.
Vårt hjärtas barkaroll
skall inte gå i moll.
Men Birgit Tengroths hemska »Törst»
är ingenting för oss.
För när vår törst är allra störst
vi släcker den hos Ross.

Evas döttrar, ljuva kvinnor,
vad är livet utan er.
Underbara härskarinnor
här envar är kavaljer.
Och en blick ur era ögon
är som vårens första sol.
Ja, så fort vi ser en kjol
vill vi plocka en viol,
sån är kar'n, flickebarn!

Adam.

Aktuell visa

(Melodi: *Elvira Madigan*)

av

Erik Adamson

Sorgerliga saker hända
även uti våra dar.
Svenska varv gått över ända,
snart finns blott ett enda kvar.

Industrier fått miljoner
när de kommit ur sin kurs.
Nu så hörs det andra toner,
Boman ropar på konkurs.

Finge vi blott lönefonder
skulle allting bli så bra,
efter några snabba ronder
skulle SAP allt överta.

Skynda på att investera
sade nyss experten Feldt,
låt oss varor producera
fast ej någon kund beställt.

Låt experterna få resa
ut och sälja på export,
för att finna till sin nesa,
allt för dyrt, vi kommit bort.

Vi har rätt att medbestämma
i vart enda företag.
Vi fått säte och fått stämma
sammanträden varje dag.

Utav alla sammanträden
mången blivit slö och slak.
Och i ombudsmannaleden
är dom ömma i sin bak.

Politikens pellejönsar
har i år satt nytt rekord,
riksdan grälar, skäller, hönsar,
som små ungar på en gård.

Nov 1980

K p S

Några bebyggare å Staveredsmosse vid tiden för Trollhättans stadsblivande, år 1916

av Åke Apelskog, John Börjesson, Albert Hedström och Rolf Rhodin

Samtliga fotografier är tagna av Allan Andersson

- 6 kv n:o 12 "Havre-Gustafs", uppkallat efter lantbrukaren Gustaf Andersson. Ägdes av dennes son Emil Gustafsson, anställd vid Nydqvist & Holm.
- Oskarsberg Ägare Herman Nydqvist. Här bodde bl a lokförare Eriksson vid Nydqvist & Holm, i regel kallad "Förarn".
- 6:9 "Flunnbons", Andreas Hedströms, plåtslagare vid Nydqvist & Holm. Hedström kom från Flundre härad.
- 6:8 Huset byggdes av "Gränsarn" /se 6:14/ och beboddes en tid av åkare Andersson, sedermera ägare till Gästgivargården.
- 6:14 "Gränsarn". Ägaren, Alfred Andersson, kom från gården Gränsen i Västra Tunhem samt var liksom sina söner anställd vid B.J.
- 6:10 "Oppas", med diversearbetaren Gustaf Karlsson som ägare. Dennes hustru, Lotten Jakobsson, förde huset med sig i giftermålet.
- 1:1 "Mattiasen" = Mattias Olssons, skomakare, hus.
- Privathotellet Ägare Polis Jonsson.
- 1:3 "Kapten Petterssons", byggt av Petter Skallroth. Kapten Pettersson var kapten å "Capella". Till fastigheten hörde ock Talbergs hus inne i kvarteret.
- 6:2 B "Målare Mannes". Målaren Magnus Andersson kom från trakten av Hullsjön och var broder till målare Grönberg.
- 6:2 A "Peter Myggas", snickare Peter Olsson. Denne var morfar till Sven Apelskog 6:4.
- 6:6 "Grunnebo-Kalles".
- 6:1 Ägdes av Gustaf Ehn, anställd vid Nydqvist & Holm.
- 6:5 Johan Jakobssons, anställd vid Nydqvist & Holm.
- 7:1 Sohlmans. Denne hade varit kusk hos patron Antenor Nydqvist.

- 5:11 "Bisses" med järnarbetaren vid kanalverket Gustaf Karlsson som ägare.
- 5:10 Byggdes av från Ljungskile inflyttade mjölnaren vid Bolagskvarnen C.G. Börjesson, stamfar på trakten till målare Svante Börjesson och Jan Börjesson bl a. Kallades ock "Kroppens" hus. Ägdes av brevbärare Andersson.
- 5:9 "Sellbodas". Huset ägdes av tvenne familjer, Larsson och Gillberg.
- 5:8 Bestod av flera fastigheter. I stora huset bodde "Polis Pelle" Fredriksson och i huset mot väster målarmästare Svante Börjesson, som här också hade sin verkstad. Till fastigheten hörde också det intill Storgatan belägna "Norrelid", Wilhelm Carlsons speceriaffär.
- 5:1 Kopparslagare vid Nydqvist & Holm, Manne Sahlberg
- 5:3 Alfred Lundgrens, tillhörande den kända trollhättesläkten Lundgren.
- 5:7 Olle Stores hus.
- 5:6 Inga Stores, gift med Olle Stores broder.
- 5:5 Dahlmans, där bl a strykerskan Mia Dahlman och kokerskan Eva Hagberg bodde, den senare gift med förutvarande kusken vid Grand Hotel.
- 2:15 "Nordmarkens". Ägare förman Nordmark vid Nydqvist & Holm.
- 3:9 "Speleman Johan Fredriks" hus.
- 2:14 Filaren vid Nydqvist & Holm, Oskar Bengtssons hus — kallades ock "Meli Bengtssons" efter hustrun Emilia.
- 2:1 Johan Petterssons /"Prinse-Pajas"/.
- 2:2 Ägdes av fräsaren August Dahlbom samt sågbladsarbetaren Emil Lindkvist.
- 2:3 A och B Kallades i regel smeden Patrik Schinklers hus. Beboddes av slaktare J.V. Rehdell.
- 2:6 "Bonne Villes", målaren Ville Andersson
- 2:5 Järnarbetaren vid Stridsberg & Biörck, Axel Lundskog
- 2:8 Handlanden A.G. Ahnberg



Staveredsmosse. Walls och Torstenssons hus.



Staveredsmosse. Sofia Thorstenssons stuga.

- 2:9 Frälsningsarmén.
- 2:10 Slaktaren Tor August Svensson
- 2:13 "Kronorättarns". Ägare åkare Karl Hallberg.
- Iris 5 "Hjulumakarns" ägdes av förste reparatören vid kraftverket K.V. Prytz.
- 3:3 Gjutare Edvard Hagströms.
- 3:2 Skomakare August Augustsson
- 3:1 Arbetaren vid Tacksfabriken August Lövgren
- Mellan husen 3:1 och 4:11 började "Bryggarelia".
- 4:11 "Soliarns" eller Arvidssons. Ägare Claes Andersson Benämningen "Soliarn" från Solliden, Gärdhem.
- 4:16 "Johannes i kammern", Olofssons. Det stora huset på gården var snickareverkstad.
- 4:17 "Gasellarns" /gaseldarens/. Ägaren arbetade i gasklockan å Nydqvist & Holm.
- 4:13 Specerihandlare Manne Melin
- 4:14 Ägdes av arbetaren vid Nydqvist & Holm, Oskar Johansson Printz.
- Nere i "Bryggarelia":
- 3:6 Johan Hultkvists hus, där senare apotekardöttrarna /"abbedissera"/ fröknarna Björklund bodde, sedan deras hus i kv. Neptun brunnit.
- 3:3 Karl Bergkvist
- 3:4 Filaren vid Nydqvist & Holm, Gustaf Johansson
- 3:5 Förman Axel Svenssons hus. Kallades i regel "Förmans".
- 3:7 Nisse Larssons = Bryggeriet.
- 3:8 A Kakelugnsmakaren Natanael Hedströms hus.
- 3:8 B Stenarbetaren Johan Linds. Denne var gift med Selma Hedström, syster till ägaren av 3:8 A. I detta hus lär Andreas ha bott – "Andereases ma" låg i närheten.
- 3:10 Riktaren vid Stridsberg & Biörck, Karl Johan Larsson
- 3:11 "Rullarns", uppkallat efter ägaren, G. Erikssons arbete med att rulla timmer vid pappersbruket å Önan.



Bryggmästarebostaden å Staveredsmosse. Nisse Larssons hem.



"Rullarns" och Wille Larssons hus på Staveredsmosse.

- 4:11 A Walls hus.
- 4:11 B Modellsnickaren Johanssons vid Nydqvist & Holm.
- 4:2 Svarvaren vid Nydqvist & Holm, Ivar Skogsberg
- 4:3 "Källebackarns", verkmästaren vid kraftverket, Sven Anderssons hus.
- 4:4 "Sågare Svantes", Svante Niklasson
- 4:5 Flera hus, tillhörande familjen Torstensson.
- 4:5 A August Torstensson, anställd vid Nydqvist & Holm
- 4:5 B Sofia Torstensson
- 4:5 C Karl Torstensson, anställd vid Nydqvist & Holm
- 4:5 D John Torstensson, anställd vid Nydqvist & Holm
- 4:10 "Drollens", Anders Olanders, anställd vid Stridsberg & Biörck.
- 4:9 Portvakten vid Elektrotermiska, Johan Leonard Törnkvist

Å kartan finns också tvenne onummerade hus, omedelbart öster "Andreas ma", närligen det i norr — söder liggande Maria Erikssons, "Maria på Älvebacken", samt det i öster — väster gående Martin Erikssons, "Långe Martins", hus.

Läs även Erik Adamsons "Minnen från Staveredsmosse" sid 139-144, "Stranna" I.



Staveredsmosse: 6 kv. nr 13 "Oskarsberg".



Motiv från Staveredsmosse. Skogsbergs till höger.



"Långe Martins" och "Marias på Älvebacken" Staveredsmosse.



Erik Linds stuga vid Hedströms å "Mossen".



Storgatan nr 8 Hallbergs "lilla" hus.



Åke Apelskog har här på ett foto av en tavla markerat, var några av "Mösens" bebyggare bodde omkring år 1916.

1. Gustav Karlsson "Bisses" hus
2. Johan Glad "Gladers" hus
3. "Garvarns" ägdes av garvare Olsson och lokeldare Hollander Panix
4. Isakssons hus
5. Oskar Gustavssons "Pinnesurns" hus
6. "Målare Mannes" Magnus Anderssons hus
7. Petter Olssons och Petter Myggas hus
8. "Grunnebo-Kalles" hus
9. Sven Apelskogs hus
10. Gustav Wennbergs hus
11. Murare Axel Blomberg
12. "Gränsarns" Alfred Anderssons hus
13. Gustav Karlsson "Oppa"
14. Alfred Andersson "Kryddsella"
15. Andreas Hedström "Flundbon"
16. Oskarsberg. Huset ägdes av Ant. Nydqvist. Lokförare Eriksson bodde där.
17. Emil Gustavsson "Havre Gustav"
18. K.V. Lundbergs "Dödgrävarns"
19. Alfred Andersson "Halvas"
20. Samuel Larssons hus "Lovesammels"
21. Privathotellet, Polis Johnsson
22. Mattias Olsson "Mattiases skomakare"
23. Lawsons
24. Svenska Tacksfabriken
25. Bergslagsbanans vattentorn, finns ännu kvar okt -91
26. Lindkvists hus

ERIK NORDEWALL. (1753-1835)

Artikeln är hämtad ur "Svenska Industriens män".

Vid vårt lands många kanalarbeten och framför allt vid "Sverges blå band", den väldiga kanalled, som förbinder Östersjön med västerhavet, äro fästade namnen på åtskilliga av våra yppersta män, och bland dem intages ovedersägligen en framstående plats av namnet *Erik Nordewall*.

Nordewall föddes den 2 juli 1753 i Över-Kalix, där fadren, Jonas Nordwall, var kyrkoherde. Redan i Luleå skola röjdes hans håg för matematiken och utbildades vidare efter ankomsten till Uppsala akademi 1770. Efter tagen examen i denna vetenskap, ingick ynglingen såsom auskultant i bergskollegium och erhöll, oaktadt sin ungdom, år 1774 uppdrag att göra alla avvägningar till Strömsholms kanal samt antogs året därpå till byggmästare vid Hjälmare slussverk. Vintrarna tillbragte han i Uppsala ända till 1776, för att dels sluta sin akademiska kurs, dels studera kemi, öva sig i kopparstickarkonsten och fullborda sina ritningar.

År 1778 anförtroddes åt honom såsom byggmästare överinseendet över Strömsholms kanalbyggnad, vilken befattning han bibehöll intill arbetets fullbordande 1782, och var han således den som utfört den första större slussbyggnad i riket. Nästan samtidigt härmed var han undermasmästare i västra bergslagen och blev år 1783 geschwornen (juryman).

Högeligen gynnad av bergsrådet Rinman, emottog Nordewall 1784 först styrelsen över Eskilstuna fristad och blev längre fram föreståndare för Carl Gustafs stads gevärsfaktori, som han dit överflyttade från Söderhamn. Även inrättade han de mekaniska verk m. m., som erfordrades för bearbetningen av Älvdalens berömda porfyr.

Nordewalls stora förtjänster om de svenska bergverken hade emellertid fäst brukssocietetens uppmärksamhet på hans insikter, varför han år 1790 av densamma erhöll en livstidspension. Två år därefter företog han på bergskollegii anmodan åtskilliga betydande arbeten vid Falu gruva.

Nu kom den tid, då den berömda mekanikern erhöll uppdrag att fullborda ett ännu viktigare företag. Arbetet på Trollhätte-kanal hade redan hunnit från västerhavet till det mäktiga vattenfallet; men det svåraste återstod. Man anlätade nu Nordewall, och han uppgjorde den djärva planen att rakt bryta sig väg genom berget. Detta storartade arbete företogs under hans ledning, och den 19 augusti 1800 var Trollhätte-kanal fullbordad och segelbar.

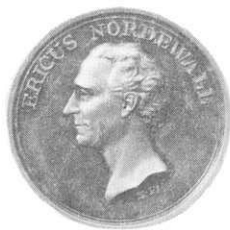
Men under tiden emottog och utförde han även många andra viktiga uppdrag. Så t. ex. då år 1796 vid Dannemora inträffade en översvämning av Grusjön, som hotade att förstöra detta dyrbara verk, uppförde han en väldig damm av

huggen sten till skydd för framtiden mot dylika olyckor. Även kallades han 1799 till Stockholm, för att med sina råd bistå vid brobyggnaden emellan staden och Norrmalm, och det var han, som bland annat uppgjorde grundplanerna till alla bropelarna. Vidare inrättade och ordnade han alla vattenverken och maskinerierna vid Carl Gustafs gevärsfaktori, och slutligen, utom en mängd andra arbeten, som vi här förbigå, sysselsattes han på ålderdomen med grundläggningen och fullbordandet av Södertälje kanal, som öppnades år 1820.

Nordewall blev 1795 ledamot av vetenskapsakademien, 1802 av de fria konsternas akademi och 1813 av lantbruksakademien. År 1799 erhöll han kungl. fullmakt att vara finsmidesdirektör i Eskilstuna, utnämndes 1801 till majormekanikus och 1816 till överstelöjtnant vid flottans mekaniska kår. Han blev 1807 riddare af vasaorden och tilldelades 1816 adligt stånd med namnet *Nordewall*. (Före adlandet stavade han sitt namn Nordwall).

Efter Nordewalls död, som inträffade i Stockholm den 2 maj 1835, lät vetenskapsakademien över honom präglä en medalj, föreställande å ena sidan hans bild och å den andra tvänne slussar med underskrift: "*Trollhättan. Södertälje*". och med överskrift: "*Quas natura negat præbuit arte vias*". (Vägar, som naturen förvägrar, har han genom sin konst skänkt oss.)

Sina sista levnadsår bodde Nordewall i Stockholm i ett hus vid Lilla Trädgårdsgatan, ungefär där nu Dramatiska teatern och Jernkontorets nya palats förena sina fasader med varandra. Av en egen tillfällighet befinner sig i raden av de medaljonger, som pryda den sistnämnda byggnaden, Nordewalls bild nästan alldeles på den punkt, där den frejdade mannen brukade på ålderdomen genom sitt fönster taga den nedanför vimlande världen i betraktande.



Nordewallmedaljen är präglad av medaljgravören Mauritz Frumerie (1775 – 1853), vilken från år 1808 brukade utföra dessa konstnärliga uppdrag åt Vetenskapsakademien. Medaljen finnes på Trollhättans Muséum.

Ernst Stridsberg
på hans 61 födelsedag, den 16 aug. 1899

af M. Myrberg

*I Strömsvik stora vackra sal
i dag en högtid firas,
Här tömmas skålar, hållas tal,
och minneskransar viras.*

*Ty fränder ifrån skilda håll
och vänner hit du samlat.
Der fordom sagans gamla troll
har gått omkring och skramlat.*

*Men sagan har bytt om gestalt
och derfrå har den vunnit.
Nu höras ljud af annat halt
och trollen ha försvunnit.*

*Med dån går fram vår tids kultur,
Fornsagans tid är gången:
Nu sjunger forsen uti dur,
och kraftigt klingar sången.*

*Med fylld pokal uti sin hand
För dig poeten qväder,
Ty du är känd i hvarje land
Som gör i plank och bräder.*

*Vid sexti år med fröjd idag,
Tillbaka må du blicka,
Och nya fröjder, tusen slag,
Dig hulda Nornor skicka.*

*Än står du kvar, så smärt och rak,
Uti de ungas leder.
Bär dina år med glans och smak
Och gör ditt yrke heder.*

*Ditt hjertelag var alltid godt,
Och städse var du trofast:
Hos dig i stort som uti smått
Var hjälpsamheten bofast.*

Här har du verkat många år,
Ditt mål var klart och gifvet. —
Du visat hvad en man förmår
som vill framåt i lifvet.

Du tänkt så här — iden var bra —
”Den vinner blott som vågar”:
Nu gör du cirkelsågar
som hela verden prompt vill ha.

Javäl, man riktigt slåss om dem,
båd herremän och bönder.
Och hur man bär sig åt med dem,
Så gå de aldrig sönder.

I Kinas land står skogen mörk,
Du tryggt derpå kan lita.
Men kommer firman Stridsberg Björk,
Den får i gräset bita.

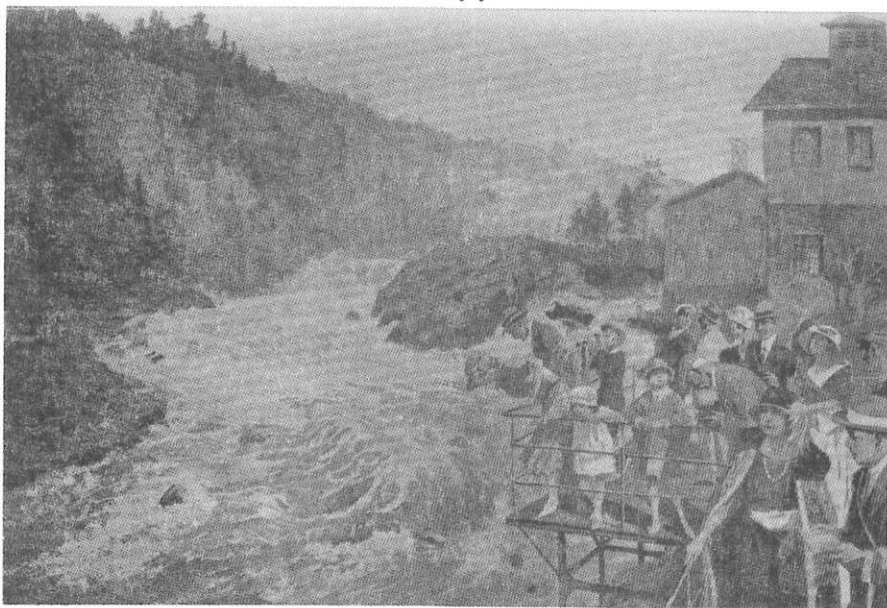
Men inga komplimanger mer,
Vid slikt du trött kan blifva,
Och du förtjenar många fler,
Än jag förmår dig gifva.

I Östern mumlar sitt ”Allah”
En gammal Turkisk mutti. —
Vi stämma upp ett gladt Hurrah!
Ty det är mera luft i.

Nu dagens hjelte och dess fru
Med glas i hand vi trycka
Och önska dem i detta nu
Lång lefnad, helsa, lycka.

”Brusande vilda ström.....”

Ur Allers Familjejournal 1923



”Oaktat de storslagna anläggningar, som företagits vid Trollhättefallen till industriens fromma, verkat till förfång för fallens natur, äga dessa dock ännu mycket kvar av sin ursprungliga vilda skönhet, och långt ifrån att inverka menligt på turistströmmen ha kraftanläggningarna snarare visat sig utgöra en ytterligare dragningskraft för denna. Det största av fallen, Toppöfallet, är det, som bilden härövan återgiver. De ryktbara fallen bildas som bekant av Göta älv omkring 13 kilometer från dess utlopp ur Väneren, i det den ansenliga floden på en längd av omkring 1 kilometer i flera avsatser störtar sig utför en höjd av inalles 32 meter. Efter det översta fallet, Gullöfallet, följer Toppöfallet, där floden, efter att i sitt vilda lopp ha famnat den lilla Toppön, med öronbedövande då störtar utför den 13 meter höga klippväggen. Här på Toppön finnes en ypperlig utsiktsplats, och ingen av de mångtaliga turister, som besöka Sveriges mest berömda vattenfall, underlåter att härifrån beundra den imponerande anblicken av de brusande och sjudande vattenmassornas virveldans utför klipporna.”

I "Historia om De Nordiska Folken", som Olaus Magnus skrev i Rom under 1530-talet, ingår ett kapitel om Trollhättan, som här återges.

Om klipphålor såsom försåtliga tillhåll

IFÖREGÅENDE KAPITEL har berättats, hurusom i en enda sjö, Vänern, utlöpa 24 stora vattendrag, hvilka rinna upp på Norges och Sveriges högsta fjäll. Och ehuru dessa åar och älfvar falla ut i sjön med väldigt dån och hvirflande, kunna de dock ej, på grund af de långsträckta, stranden omslutande bergsträckorna, någonstädes finna ett utlopp mer än på ett enda ställe, och här är också strömmen så strid och bullrande, att den kan höras på mer än tjugu italienska mils afstånd. Dess gängse namn är Trollhättan, d. v. s. »trollets hufva», måhända på grund af den hemska känsla den framkallar genom sitt dån och brus, när forsen störtar ned mot det sankta slättlandet, eller därför att en beryktad rövvarhåla är belägen under dess väldiga fall, till hvilket gömsle man kan komma på en smal stig, som användes uteslutande af rövvarna och tjuvarna själfva. Alldenstund strömmen är så våldsamt och full af hvirflar, kan nämligen ingen falla på den misstanken, att illgärningsmän här skulle kunna samla sig, i synnerhet under sommartiden. Under vintern däremot röja de sin närvaro genom röken, som uppstiger från deras tillflyktsort, och infångas hasteligen samt afföras i häkte, och deras rof af dyrbart husgeråd, silfver, guld och värdefulla pälsvaror tillfaller konungens handskassa. Om då inom en tid af sex månader ingen laglig åklagare framträdte, åt hvilken det stulna godset enligt lag och sedvänja bör återställas, så byggas därför på furstens befallning fartyg, som till den allmänna fredens upprätthållande afsändas på floderna ned till hafvet, eller anordnas det till andra försvarsändamål, såsom grafvars och ringmurars underhåll, allt efter fogdarnas ompröfning. Men tyvärr synes i vår olyckliga tid hvarken en timme eller ens ett ögonblick reserveras för att låta rättmätiga anspråk göra sig gällande, äfven om laglig åklagare aldrig så mycket uppträdte, särskildt när det gällt vrakgods som tillhört köpmän. Och dock har sedan lång tid tillbaka af furstlig nåd befallts, att (sedan ersättning utgått till dem, som hopsamlat på stranden efter skeppsbrott uppkastadt gods) allt sådant må återställas till rätte ägaren. Jag har själf sett, hurusom mycket rättvisa stadgar rörande denna sak utfärdats af nordiska konungar, särskildt i Danmark och Norge, där slika olyckor oftare inträffa än hos något annat folk, om jag undantager irländarna och kurer na i Lifland.

24 vatten falla ut i Vänern.

Forsens dån. Trollhättan.

Rövvarhåla.

Tjuvarna röjas genom rök.

Afhändt gods återställas sällan.

Vrakgods skall återställas.

DET ÄLDSTA KÄNDA FOTOGRAFIET ÖVER R. och W. Dahllöfs fotografiska atelier” från det då Denna översiktbild tillkommen år 1982 genom Per Hasselqvists samma forskaren Gustaf Lundén (1882-1959) påträffat omkring år 1950 och se



”Tröskelns kvarn”. Den benämndes tidigare ”Måns Larssons kvarn” eller Åke Soops kvarn” eller ”Lunnekvärnen” (efter Lundens gård). Där skulle 1888 uppföras Trollhätte Pappersbruk med Leopold Landberg som chef. Sedan 1942 står där Hojums kraftstation.

Önans trämassfabrik. Stommen reses till ännu en fabriksbyggnad. Vattensamlingen kallas ”Håkans hamn” eller ”Öjebro håla”. Den tömdes genom Tröskelns kvarnfall, vars läge motsvarar den plats, där ”turistvatten” i dag släpps på genom ett stenvälv under Hojumstationen.

Den vita 1½-plansvillan är det av riksdagsmannen J. F. Dahllöf 1857–58 byggda ”Strömsberg”. Villan skulle sedan gå på gång byggas till, första gången 1865 med en hög flygel på södra gaveln. Allt köptes 1880 av ing. E. L. Albert. Nu STF:s turiststation.

Malgön med ska sågarna – Det mörka på ön är ut Ekeblads invigdes 17. paret Adol Lovisa Ulr ledde då oc namn i Kur Den lilla vit med hög sk spån-ugn.

TROLLHÄTTAN, taget omkring år 1862 av "Bröderna byggda kyrktornet.

Rekonstruktion av tre originalfotografier – de enda hittills kända – vilka hembygds-
sällskapet efter honom tillfallit Fornminnesföreningen.

Arne Arodell



Wikström-
hållet mitt
oppet från
is, vilken
av kunga-
redrik och
t. De in-
i raden av
grottan.
byggnaden
sten är en

Kafledammen, byggd kring 1750 för att höja vattenståndet i älven uppströms. På dammen syns gavlarna på de Dicksonska sågarna. Det ljusa huset nedanför är det 1858 byggda badhuset, vilket serverade "varma och kalla bad, karbad, ångbad, basinbad och douscher". De båda mörka backarna är överst "Önalia" och nederst den efter prästgårdens tillkomst 1872 uppkallade "Prästalia".

Nederst ligger bröderna Dahllöfs fotoateljé. Där bakom "Prins Oscars skola", byggd 1834. Där bodde också provisoriskt sedan 1860 Trollhättans förste kyrkoherde, Magnus Åberg (1820-96). Först 1872 skulle familjen Åberg få en egen prästgård i trädgården mellan skolan och ateljén. Den stora, vita byggnaden i bakgrunden är "Trollhättans hotell" i dess ursprungliga skick från 1831, då kallad "Trollhättans värdshus.

Skutan i 1800 och 1844 års gemensamma kanal led passerar "Stämporten". Kanalen stängdes här vintertid. Nedanför kunde kanalen då torrläggas.

Sågarbyn Trollhättan hade 1862 endast 2.000 invånare.

Av de på fotot identifierbara husen synes numera endast "Nordkap" återstå. Det ljusa huset urskiljes svagt vid älven rakt över skolans tak.

Kvarteret Gripen när jag var barn.

Av Stina Svensson

Samtliga fotografier är tagna av Allan Andersson

Stina Svensson är född den 27 januari 1908 och hon dog den 17 augusti 1989.

Åren 1911-1932 bodde hon med sina föräldrar i huset Gripen 2 B (Trollgatan 3 A). Familjen hyrde här av bröderna Karl och Gustaf Stark. Stina Svenssons föräldrar var anläggningsarbetaren vid Kraftverket Karl Andersson (1873-1943) o.h.h. Alma (1881-1936).

Deras dotter Stina var gift med kontorsskrivaren vid Kraftverket, Gideon Svensson (1888-1955).

Artikeln om kvarteret Gripen är skriven år 1982. Alla de gamla husen är ju numera borta. I kvarteret Gripen står istället Vattenfall Västsveriges nya förvaltningsbyggnad.

I tidigare utgivna "Stranna" har sex artiklar av Stina Svensson blivit publicerade, se "Stranna" II sid 128 och 182, "Stranna" III sid 43, 100 och 151 samt "Stranna" IV sid 57.

Nu är de borta, alla de gamla husen i min barndoms kvarter. Själv är jag gammal och vill som de flesta äldre tänka tillbaka på det, som var en gång. Nu ska jag berätta litet om, hur det var och såg ut i kvarteret Gripen, när seklet var ungt.

I hörnet av Kungsgatan och Trollgatan låg det stora stenhuset i tre våningar, som kallades Tor. Det var byggt åren 1906—1907. På den tomten låg dessförinnan, har det berättats mig, två små röda stugor, där Falks bodde, fadern i den ena, sonen i den andra. I närheten fanns en källa, där de kringboende hämtade sitt dricksvatten. Det var friskt och gott. På kvällarna låstes brunnskaret, för att ingen under natten skulle förorena vattnet. När man sen började schakta till Tor, blev vattnet grumligt, och man fick gå till pumpen på Karl Johans torg för att hämta dricksvattnet. För övrigt nöjde man sig med vattnet från kanalen, vilket många också drack. Snart var den klara källan ett minne blott. Så småningom började vattenledningarna bli allt vanligare.

I Tor bodde många familjer, och där fanns många barn, flera i min ålder. Det var Kristenssons och Björks och Enströms och många flera. Där fanns även Östermans, som bott där, sen huset var nytt, och där gamla fru Österman år 1970 firade sin 100-årsdag. Det var några år innan huset fick skatta åt förgångelsen.

I en av lägenheterna bodde Trollhättans diakonissa. Hon hade lång, svart dräkt, som nästan släpade och ett svart eller vitt dok på huvudet. Hon såg alltid trött ut. Vi såg henne aldrig le. Det måste vara ett sorgligt och slitsamt arbete, det att vara diakonissa, tänkte jag.



Österlånggatan nr 60 A och 60 B.



Kvarteret Gripen sett från "Lindgrensberg" vid "Hennings".



Nygatan nr 4.

I Tors hörn var det en färg- och kemikaliehandel, som innehades av målarmästare C. G. R. Dahlin, och i affärslokalen intill på Kungsgatan hade Gustaf Wallman sin urmakeriaffär. Motsvarande lokal på Trollgatan hade ofta ombyte. En tid hade Tors-
tensson & Lundqvist en elektrisk installationsfirma där. I källarvåningen åt Kungs-
gatan fanns en mjölkaffär. Det var där bland mjölkkunderna jag först fick höra om
den sorgliga händelsen, då de tre pojarna — två av dem från kvarteret Gripen, en
från Ormen — under lek drunknade i en vattenfylld präm på Spekön.

Sammanhållningen mellan barnen i Tor var god, och det rådde för övrigt god grann-
sämja mellan alla, som bodde där.

I skuggan av det stora stenhuset låg den vitmålade stugan med glasverandan uppe på
berget vid Trollgatan. Den låg med gaveln mot gatan och hade en rätt stor trädgård
framför sig. I det huset bodde Reinhold, Verner och Viktor Olsson med sin gamla
mor. Den lilla gumman sågs mest i trädgården, sysslade med sina kära blommor. På
våren och försommaren var det tulpanerna. Många av dessa var stora och vackra,
men mest vimlade det av tulpanbarn i alla möjliga färger och fasoner. När det stund-
ade till examen i skolan, gick vi till tanten och köpte för en tjugofemöring blom-
mor att klä med i klassrummet. För det priset fick vi en stor blombukett, vanligen
utdrygad med randgräs. Gumman drog också upp plantor för försäljning, såsom ast-
rar, lövkojor, lejongap. Dessa betingade i allmänhet ett pris av ett öre styck, medan
penséplantorna kostade lite mer.

Olssons tomt var stor. På den fanns också plats för uthusen. De var av skilda slag.
I ett av dem residerade hönsen, med en rätt stor nätomgårdad hönsgård utanför. Så
var det stallet. Reinhold och Viktor hade nämligen fiskaffär, vartill fordrades en häst
för transporter. En vagnbod fanns även. Där stod bl. a. den fina, korgflätade slä-
den, som ibland på vintern, när det var riktigt gott slädföre, togs ut. Grälle spändes
för, försågs med ett fint täcke samt bjällerkrans kring halsen. Så kröp man ned bland
de sköna skinnfällarna, och det bar i väg en runda kring stan och utåt landsbygden
en tur. Bakpå släden stod Viktor eller Reinhold, väl påpälsad och med halm Skor på
fötterna samt med tömmarna och piskan i hand. Vi barn fick aldrig följa med, men
våra pappor bjöds ibland på en slädtur.

Den tredje av bröderna, Verner, var en stillsam och tillbakadragen man. Hans stora
intresse var fotografering, och han var en mycket duktig amatörfotograf. Foton, tag-
na av honom, är fortfarande som vore de tagna i går.

Vid gränsen till grannen — Gripen 2 B — hade Olssons en syrénbarså. Där brukade
karlarna ibland om sommarkvällarna komma samman för att språka och läska sig
med en och annan dryck. Efterhand brukade samtalet bli livligare och rösterna lite
högljuddare, och till slut hämtade man den stora trattgrammofonen och spelade
”Aftonklockor” och ”Tipperary”. Å, vad vi lyssnade och njöt nedanför barsån
bland ”Starkens” syrénbusskar!



Österlånggatan nr 60.



Österlånggatan nr 62.

Gripen 2 B ägdes av bröderna Karl och Gustaf Stark. Här bodde jag. Det huset var större än Olssons och rymde tre lägenheter. Fasaden åt gatan var målad med gulvit oljefärg, men åt gården fick det duga med Falu rödfärg. Tomten var rätt stor och långsmal. Liksom Olssons sträckte den sig en bra bit över mitten av kvarteret. Här på den obebyggda delen fanns Höga bergen ("Höge bergena"), omväxlande med Olssons och Starkens potatisland. Olssons hade alltid de första färskpotatisen och de grannaste. Men så hade de ju också god tillgång till gödsel, tack vare Grälle.

Höga bergen var — som man nu ser det — några helt vanliga bergknallar med en lång bergrygg, som man då tyckte var ett riktigt fjäll. På Höga bergen kunde man leka ostört. På vintern åkte man skidor nedför det "skyhöga" berget, och på sommaren hade man andra lekar. — En gång smög sig en av pojkarna upp och lade sig att sova, medan kläderna hans torkade. Han hade nämligen råkat ramla i kanalen och vågade inte gå hem av rädsla för stryk. Höga bergen var en tillflykt i alla situationer.

Alla fastigheterna i Gripen hade mer eller mindre kontakt med Höga bergen. Ett undantag var Gripen nr 3. Där var alla husen, som utgjordes av mångahanda slag, sammanbyggda i en fyrkant med en liten och rätt mörk gård i mitten. Det ägdes av en fröken Magnusson, en liten rundnätt dam i övre medelåldern. Hon hade varit i Amerika och hade guldbågade glasögon samt var dessliques utrustad med ett synnerligen häftigt humör. Henne hade man respekt för och gick helst ur vägen för. Men ordning på sina hus höll hon.

Intet hus på den gården var det andra likt. Störst och finast var det stora stenhuset i hörnet av Österlånggatan och Trollgatan. Det var uppmurat av tegelsten i olika färger och i vackra mönster. Lägenheterna var stora och vackra våningar med balkong utåt kanalen. Här bodde bara s. k. "fint folk".

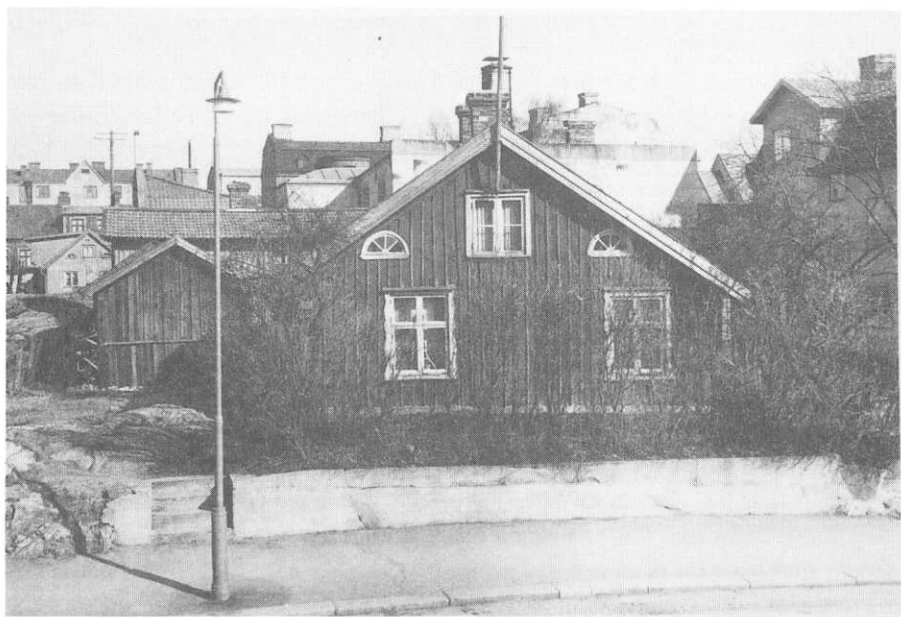
Av någon anledning var det dock ganska ofta ombyte av hyresgäster i dessa våningar. En, som emellertid var huset trogen genom åren, var den skicklige målarmästaren Johan Nilsson, anställd vid Kanalverket. Han var unkarl och bebodde en mindre lägenhet i bottenvåningen. Nilsson hade tidigare haft egen målerifirma och hade då haft siluettklippare Larsson som medhjälpare att måla bl. a. dekorativa affärsskyltar. Trappmålningarna i det stora stenhuset hade Johan Nilsson en gång utfört, och de fanns ännu kvar, då huset revs.

I bottenvåningen fanns också en affärslokal. Där hade G. A. Röhsmän sin herrekeringsaffär. Senare blev där matservering. En låg halvcirkelformad stentrappa ledde upp till ingången i hörnet. Ingången till lägenheterna var på Österlånggatan.

Två av husen låg vid Trollgatan. I det större — ett vitmålat trähus — bodde fröken Magnusson själv i övervåningen, så länge hon hade husen kvar. Under bodde familjen Lundstedt, fru Lundstedt, som förfärdigade så fasligt fina julgranskarameller. Det andra huset var av trä upptill och rött tegel nedtill. Här bodde familjen Lidberg, i övervåningen. Den var begåvad med en fasligt stor balkong, som på ganska låg höjd



Nygatan nr 6 Hennings.



Nygatan nr 6 Hennings.

sträckte sig ut över trottoaren. Undervåningen var ibland affärslokal och i övrigt litet av varje.

Gårdshuset var av skiftande slag. I vinkel med sist nämnda hus låg dassen i en lång rad. Alla husen i kvarteret Gripen hade utedass utom det stora, förnämliga stenhuset, som var utrustat med torrclosett. I vinkel med dassen jämte några andra utrymmen låg vedbodarna. Ovanför dessa fanns en bostadslägenhet. Till denna ledde en hiskligt brant trätappa av enklaste slaget. Intill vedbodarna var en skomakarverkstad och sen kom tvättstugan. Ovanför var torkvind och även ett par boningsrum. Fjärde sidan i fyrkanten utgjordes av stenhuset.

Nästa hus vid Österlånggatan var Hallins eller Håårdens, som de äldre kallade det. Det var ett trevligt litet vitt hus med trädgård åt gårdsidan. Här bodde ingenjör Carl Hallin med sin familj. Hallin var också brandchef. Fru Hallin var född Håård. Hennes far hade en befattning på Sparbanken. Dessutom sålde han explosiva varor, såsom krut, slaktmasker o. dyl. Nederlaget hade han inne på gården. I ett rött hus också inne på gården bodde jungfruarna.

Granne med Hallins var Lundgrens. Där fanns fyra boningshus jämte en del uthus kring en rätt stor gård, ljus och luftig samt i bästa ordning, liksom allt annat övrigt här. I ett hörn av gården hade Rickard Lundgren sin slaktarbod. Det tänkte man emellertid inte så mycket på. Utom då det stora cementkaret, där avfallet från slakten kastades, på sommaren tömdes. Då spreds över nejden en icke särskilt behaglig doft. I källarvåningen i ett av husen vid Österlånggatan hade Lundgren en liten charkuteriaffär. — Från Lundgrens ledde en liten stig upp till Höga bergen.

Så var det Nydéns. Där var flera små hus. De låg alla en bit innanför Nygatan, som var knagglig och gropig och saknade trottoar. Litet avskilt låg gamla fru Törnros lilla prydliga hus grönmålat och med en liten rosengård utanför. Här bodde den fine, försynte Axelsson, som hela livet fick gå med en svår missbildning i ansiktet. Vi såg honom, när han kom från sitt arbete på Hamnkotoret, i sin klädsel alltid lika snygg och proper.

Nästa hus var det röda stenhuset, det enda av de gamla husen i kvarteret, som ännu står kvar. Det kallade vi Krons efter hyresgästen i nedervåningen. Intill stenhuset låg ett litet rött trähus. Här bodde till en början ägarinnan till fastigheterna. Hon var ett något äldre, rekorderligt fruntimmer, som hade kött- och fläskaffär i en av bazarerna vid Karl Johans torg. Jag minns henne väl, när hon kom vandrande genvägen över Höga bergen och Starkens gård. Ovanpå yllekoftor och sjalar bar hon alltid ett stort, vitt förkläde. Tanten var faster till bröderna Olsson i Gripen 2 A, och när hon dog, ärvde de henne. Viktor flyttade till stenhuset, när han gifte sig med sin kusin Frida, som hade en gottkiosk vid gamla bergkanalen nära kyrkan. Reinhold och Verner blev inte så gamla. När de dog, blev Viktor ensam ägare till fastigheten liksom till fiskaffären. Han kallades allmänt för "Feske-Viktor", och stället där han

bodde blev nu "Feske-Viktors" i stället för Krons. Beträffande hyresgästen Kron kan nämnas, att fru Kron var en mycket flitig auktionsbesökare. Det sadades, att innan länsman Karlén började auktionen, förvissade han sig gärna om, att fru Kron var kommen. "Där kommer fru Kron, nu börjar auktionen". En hel del vackra saker blev av henne inropade, flera av dem säkerligen nu värdefulla, var de nu kan finnas. Gripen 7 ägdes av Henning Johansson. Det kallades Hennings rätt och slätt. Det stora trähuset i hörnet av Nygatan och Kungsgatan inrymde många hyreslägenheter. I ett litet hus bredvid bodde Henning Johansson själv med sin hustru och dottern Emelia.

I det stora husets bottenvåning fanns en liten speceriaffär. Den innehades av far till C. A. Andersson, som hade en mycket större och finare speceriaffär i Rhodins hus på Trollgatan. När han öppnade denna, tyckte fadern, att sonen slog på för stort. Framtiden utvisade, att kanske hade han haft rätt häri. Den lilla butiken i Hennings hus däremot levde kvar och blev föregångare till "Direkt".

Intill Hennings låg Emil Gustafsons Ångbageri. Förutom det större, vitrappade huset inne på gården, där bageriet var inrymt och Gustafson själv med sin familj bodde, fanns flera småhus vid Kungsgatan. I ett av dessa var brödbutiken belägen. Därifrån ringlade sig kön mången gång under första världskriget långt ut på gatan, när det försports, att det skulle tillhandahållas något kupongfritt eller någonting annat utöver det vanliga. Naturligtvis hann de flesta ej ens in i butiken, förrän allt var slutsålt.

Nu är cirkeln sluten. Vi är tillbaka, där vi började. Och detta var berättelsen om hur en före detta invånare i Gripen minns sitt gamla kvarter under detta århundrades första decennier.



Nygatan nr 4.

Uppigenoms-och nerigenompojkar

Av John Börjesson

Uppigenom och nerigenom var ett begrepp förr i tia
och skiljegränsen gick väl någonstans ner vid Kurrelia.
Uppigenommammerna sa till sina små telningar: Gå inte dit ner!



för nerigenompojkarerna dom är så lea.
Och nerigenom lät det väl likadant
för att träffa uppigenompojkarerna på sin mammas gata var nog heller inte
så grant,
så hur det såg ut där nere därom hade en liten uppigenompojke inte en
aning,
för det fordras ju ett visst mod till att ge sej ut på spaning.
Men när Harald, en infödd uppigenompojke, ner till Abram Månssons
hade flyttat
hade han så mycket nytt att
berätta om sin nya miljö,
om Tybergs smia, Klypedammen och om Lundgrens sjö.
Om Sibirieligan han berättat märkliga ting,
men vad som tog oss mest när allt kom omkring
var allt när han sa att Himmelriket också låg därnere.
Den var ju hemsk den tanken,
för då låg väl det andra, det stygga stället, där också,
och vi var allt väldigt rädda för fanken.
Men detta måste vi se, det gavs ingen pardon
och Harald skulle bli vår ciceron.
Han skulle möta oss vid Olle Marias, det visste vi var det va,
ja, just så gick det till när några stycken pojkar skulle ut och uppträcka
vår sta.
Och bergena därhemma vi tog i ett sträck
så vi hade inte tid att tänka på varken Skomakare-Larses äpple eller
Betty Backs knäck.

Här i gamle skolan skulle vi nog få gå
när Mali Österbergs ABCD vi hade klarat å.
Torddyvels och Sjöosarns kände vi till för när ett par skor en skulle
halvsåla
kunde en få gå till Olle-Johans eller Karl i Håla.
Fikens Emil, skomakare Lindholm och skraddare Flink tycktes ha nåt
viktigt att uppgöra,
men va de va hann vi aldrig höra,
för vi skulle gå långt så vi fick allt knalla,
därnere va hotellstalla
Vi var framme vid Fistolettes och såg Sander Lundstedtes stora duveslag
de var stort som en sommarstuga av i dag.
Så tyckte Harald att vi först skulle gå till Anders Johans stall och titta
på Svarta,
men dom var ute och skjutsa, så hon var redan i farta
och nu gick hon väl nere i Vasselia och streta
att hon inte var fri ens på söndag tyckte vi allt var synd kan en veta.
Stämporten var inget vidare breer, så där tyckte vi allt en store kunde
hoppa,
men då sa Edvart, kanalvaktarn, de: »Nä mina gossar, då får en allt vara
skapter som en loppa».
Bakom Prins Oskars skola och prästegårn hörde vi hur fallet de dåna
och sjöng, som vi trodde, sin eviga sång,
och dit skulle vi också gå, men det fick bli en annan gång.
Nu blev ett dividerande om hur långt vår expedition skulle utsträckas,
om vi skulle gå upp i bergen vid Karl Petters, men vi höll oss allt ner
på vägen förbi Orgeltramparns och Rebeckas
och där såg vi Lampas och Kalle Flinkens, Suggarssons och Jonssonskas,
det var stora hus,
och nere vid kanalbanken levde nerigenomspojkarne bus.
När dom fick se oss ropa dom »KOA — KOA!!! djävla kråkongar, va
har i här å göra»
Det var allt det mest försmädliga en kunde få höra.
»Vi e la inge kråkongar, vi bor hos Abram Månssons, om i vet var de e,
och i Sibirieligan där e vi me»
»Ho, sånna snörer, de e bara som i har fått för er»
»Jaså, vill i se på våran blydagg kanske». Och fram halades en liten
blyklump, fastsatt i ett regält snöre,
den skulle allt vara riktig, för vi hade köpt den av en större pojke för
ett öre.
»Vi har slått te en pojke en gång, så han närpå somnade å
å han vakna närpå inte, fast hans mamma gav honom en store sockerbite
me Hoppmandroppar på.
men när hanses pappa la in en store pris snus pån, då titta han upp e
lita stunn
å kände ätter om han lagt den rätt på framtanna mett i mun».
Om det var rädsla för att daggen få smaka
förmäler ej historien, men vi kunde dra oss framgångsrikt tillbaka.

Och nu skulle vi få se på Himmelriket. Med de största förväntningar och
 med ögon så stora och runda
 kom vi dit, men vi hade allt tänkt oss det något annorlunda.
 Lundgrens sjö mot våra maer va allt veker,
 där fanns ju inga eker.
 Så skulle vi gå förbi Hjortas, men lite skraja va vi allt
 för dom sa att lille Anton brukar skjuta på pojkar med grovt salt.
 Vid Stensmia skulle finnas en varggrop
 men så långt kom vi inte, för inne från skogen där hördes vilda rop.
 »De e nog Sibirieligan, för här brukar dom hålla till»
 Å nu gäller det allt att springa, om skinnet en rädda vill
 Å inte ens vid Mormonbacken våga vi stoppa opp,
 de var nog, skulle ja tro, ett riktigt rekordlopp.
 Men gudskelov, Anders Magnis på Djupebäck
 han stog innanför sin snöbärsbuskehäck.
 Där sprang vi in, för där borde en väl känna sig trygg
 och där ställde vi upp i bästa slaganordning — bakom hans rygg.
 Han skulle väl inte kunna se på hur några pojkar rent av skulle förgås
 och det var hög tid, för innifrån skogen där hördes vilda flås.
 Fortsättningen jag nästan skäms för att tala om,
 för det var en av våra egna, som ut ur skogen kom.
 Tänk om det nu kom e lega
 å finge se oss, då fick en allt höra att vi va fega.
 De var mer än va vår stolthet kunde svälja,
 just då hade vi nog hellre tatt lite stryk, om vi hade fått välja!



Om E.L. Albert på Strömsberg.

Av Arne Arodell

F. stadsfiskalen Hakon Palm, f. 1895, åtföljd av maken Harriette Palm, Göteborg, besökte i januari 1972 Strömsberg ävensom museet, där Albertutställningen pågått sedan dec. 1971. Han intervjuades då av Arne Arodell, som därefter i aug. 1972 ur en bandinspelning hämtat följande minnesbilder och data om familjen Albert. Edward Alberts dotterson Hakon Palm vistades där många jular och somrar från sekel-skiftet och fram till första världskriget, likaså i början av 1920-talet då Palm fullgjorde tingsjämsgöring i Trollhättan.

Albert var 64 år gammal år 1910. Han var mycket stor och fyllig och hans näsa var "ganska kolossal" (Palms uttryck). Hade samtidigt ett charmerande sätt. Var han gick fram — i Trollhättan eller ute på sina långa resor — blev alla så förtjusta i honom. Detta har från många håll betygats.

Albert var som äldre lugn och nog rätt harmonisk till sinnes. Som ung i främmande land hade han det däremot säkerligen ofta rätt pressat med stort ansvar och arbete under svåra förhållanden. Då lär han ibland ha varit temperamentsfull. Då var det nog inte alltid så lätt för Maria "Mascha".

Att Albert skulle fått en stor belöning av ryska staten är säkerligen fel. Bör rättas! Så mycket fick Palm se och höra av sin morfar, att Palm vågar uttala detta.

Palm har i sin ägo en av Maria på tyska skriven detaljerad reseberättelse från en två månaders turistresa 1889 — samma år som de fast bosatte sig på Strömsberg — ned genom Tyskland till Milano. Arodell har av Palm fått taga en kopia av den berättelsen. På resan besökte makarna Albert med dottrarna Emmy och Manja släktingar, däribland Marias mor, som då med sin man i det senare äktenskapet, en tysk kapellmästare bodde nära Luzern! Hon hade tidigare skiljt sig från Marias fader. Modern blev senare änka och är begravd i Wiesbaden. Maria Albert var mycket musikalisk. Det sägs att hon sista levnadsåret 1891—92 särskilt ofta spelade Chopin.

Albert var ej alls mån om att hans klädsel skulle följa modernt mode. Av kortet på Albert och dottern Manja till häst, taget framför Nydqvists "Nyckebo" år 1892 på sommaren efter Marias död, ser man detta. Han bar hela sitt liv i Trollhättan stora, bredbrättade, mjuka hattar, aldrig någon hård hatt. De vita manschetterna var strukna som cylindrar, kragen runt utan snibbar, kavajerna rundskurna, ofta som jakett. Skor skulle snöras. Att en herre bar pumps ansåg han vara kvinnligt, vekligt!

Släkten från Tyskland var ofta på besök, däribland Alberts gamla mor Johanna "Hannchen". En av henne ofta besökt utsiktsplats, förmodligen bergplatån strax söder om Spiköbrons landfäste, försågs av Albert med soffa och kallades inom familjen för Hannchens-ro. Alberts far lär däremot ej ha besökt Strömsberg.

Göta-kanalbåten kallades på Strömsberg för "Stockholmaren". Den som gick från Stockholm kom till Trollhättan på förmiddagen och var sedan i Göteborg på kvällen.

Båten i motsatt riktning kom till Åkersvass omkring kl. 18, varvid flertalet passagerare gick eller åkte vagn till sevärigheterna, i första hand då fallen, för att sedan kl. 20 åter lämna Trollhättan vid kajen nära Grand Hotel. Kommande natt passerades Väneren. På sommaren hörde man ofta på Strömsberg någon säga: "Nu gick Stockholmare". Från Strömsbergs veranda liknade den — vit och upplyst — en skimrande sagobåt.

På Julafton släpptes alla barnbarnen — med det minsta först — in i förmaket kl. 18, där Albert ringde med en klocka. Julklapparna var ej inslagna i paket utan man följde tysk sed: varje familjemedlem hade ett eget litet bord, på vilket gåvorna lagts oinslagna. En jul fick Edmar (f. 1892) en hel liten verkstadsutrustning på sitt bord. Albert gillade inte modern dans. Det skulle vara polkett etc. Vid en bal på Strömsberg lancerade en läkare (Dahlöf?) den nya modedansen one-step vilken Albert ansåg vara i hög grad oanständig och därför förbjöd i sitt hus! Alberts skioptikonapparat, vilken till utställningen utlånats av sonsonen Curt Albert, har förr varit till mycken glädje både i Strömsberg och vid festligheter i Götasalen. Ljuset kom från en kolbågelampa. Albert framställde genom diverse tricks också rörliga bilder på duken. På en sådan kunde man exempelvis se, hur en brandvagn rusade fram över bilden på väg till ett hus som brann. På nästa bild fick man se lågorna slå upp ur huset och fladdra. Som litet barn kunde man knappast somna den kvällen! Men även lustiga, rörliga bilder gjorde han. Visningarna uppskattades obeskrivligt. Curt Albert hade till utställningen välvilligt utlånat också en låda diabilbilder från Rysslandstiden. Flera av dessa visades av Arne Arodell för allmänheten vid en särskild kvällsvisning i febr. 1972.

Kring år 1910 blev Albert rätt sjuk och måste länge ligga till sängs. Detta torde vara anledningen till att han ej längre fotograferade så mycket efter år 1910. Intill sagda år hade han ju kontinuerligt följt och fotograferat kraftstations- och kraftkanalbygget.

Manja, som föddes i Petersburg där fadern så deltog i byggandet av Alexander-bron framför Vinterpalatset, var nog den, av Alberts tre döttrar som var rikast och lyckligast funtad. Hon var en charmant sällskapsmänniska, glad, musikalisk, såg bra ut och fick hela livet vara frisk, bortsett från att hon på äldre dagar blev rätt döv. **Olga** däremot var rätt nervös och blev redan som ung väl fyllig och senare rätt sjuklig. Hakon Palms moder **Emmy**, som var äldst, drabbades tidigt av klen hälsa. Därtill kom det svåra slaget 1923, då maken, advokaten Carl Palm blev överkörd av en brandbil i Göteborg. Carl Palm var den av svärsönerna som E.L. Albert ofta anlita-de som rådgivare.

Invigningen i Strömsbergsparken hösten 1958 av minnesstenen över Albert var en stor dag för Alberts efterlevande.

Fotografen Annie Wallén i Trollhättan, som var mycket väl sedd inom familjen Albert, har strax efter Eduards död 1924 fotograferat hemmet på Strömsberg, innan

det upplöstes. De tio korten har Fornminnesföreningen kring år 1970 fått såsom gåva av Curt Albert, Billdal. Museet i Vänersborg har avfotograferat dem och gjort nya svartvita förstoringar, vilka 1971 inramats och hängts upp på Strömsberg. De utgör en mycket värdefull dokumentation över hemmets utseende år 1924.

Palm uttalade följande vid jämförelsen mellan dåtida och dagens förhållanden inom Strömsbergs gamla byggnad: Den nordliga delen av huset är kraftigt omgjord efter år 1924. Det lilla rum, som Albert på äldre dar tillbyggde längst i norr för att där genom särskild ingång taga emot tillfälliga besökare, är nu tydligen kraftigt utökat. Köket har tagit stor del av det rum, som ligger närmast gamla salongen (nu stora matsalen). Enl. 1924 års fotografier står flygeln i nuvarande matsalen, tidigare förmaket. Detta minns Palm ej alls. Flygeln stod som regel i hörnrummet, salongen, mellan hörnfönstren. Där minns Palm så väl hur Emmy spelade och Elsa sjöng. Där emot stod orgeln vanligen i förmaket. Gamla salongsmöbeln var svartmålad och lär nu finnas någonstans i trollhättebygden.

Verandan åt älven var ej vinterbonad. Där åt man på sommaren; eljest i det rum åt gården, där nu Albertfotografierna hänger.

Det enda ljus, som då kom in i förmaket, kom genom fönstren mot sommarverandan (numera inlemmad i stora matsalen).

Arodells tillägg:

Enligt vad direktören Antenor Nydqvist år 1970 meddelat Arodell, lär man för många år sedan på Elfhög ha funnit en anteckning i en almanacka e.d. som antydde, att patron Nydqvist med maka sommaren 1880 skulle ha träffat makarna Albert, på en Göta-kanal-resa från Stockholm och att makarna Albert därvid skulle ha inbjudits att gästa Nydqvists i Trollhättan. Detta förefaller mycket sannolikt, enär ju Albert var utbildad maskiningenjör och vid en fabrik i Polen (Kolomna) själv konstruerat lok m.m. De båda herrarna bör därför ha haft mycket att tala om. Nydqvist hade börjat med loktillverkning i Trollhättan år 1865. Trots mycken efterforskning 1970—71 säger sig Antenor Nydqvist dock ännu icke återfunnit original-anteckningen.

Arodell har i domsagans arkiv konstaterat, att köpekontraktet undertecknades 15.7.1880 och köpebrevet den 7.9.1880.

Någon anteckning om att Alberts **första** trollhättebesök skulle ha varit **före** sommaren 1880 har icke påträffats i skriftligt materiel hos Palm — skrivet av E.L. Albert personligen — eller hos sonsonen Curt Albert.

Arodell har våren 1972 haft telefonkontakt såväl med dir. Kjellson i Lidköping, Göta-kanalbåtarnas nuvarande ägare, som med en gammal herre i Göteborg, som var med vid övertagandet för många år sen av diverse handlingar från äldre tiders kanalfart. Passagerarlistorna är med största sannolikhet för länge sen utmönstrade ur arkiven, har alla de tillfrågade hävdad. Möjlighet att den vägen vinna klarhet om Alberts och Nydqvists ev. gemensamma kanalresa synes därför ej föreligga.

Klart är att Albert snabbt kom i förbindelse — förmodligen genom Nydqvist — med dåvarande ritaren, senare ritkontorschefen vid Nydqvists, John Pihl. Denne blev på äldre dagar direktör för Vänersbankens trollhättekontor då i hälsovårdsnämndens nuvarande lokaler vid Storgatan. Pihl fick Alberts fullmakt att sköta alla Strömsbergs affärer. Räkenskapsboken är arkiverad i stadens arkiv i Stadshusets källare och omfattar tiden 1881—1889. Ett långt brev, som förvaras i samma arkiv vittnar om det mycket hjärtliga förhållande, som rådde mellan Albert och Pihl.



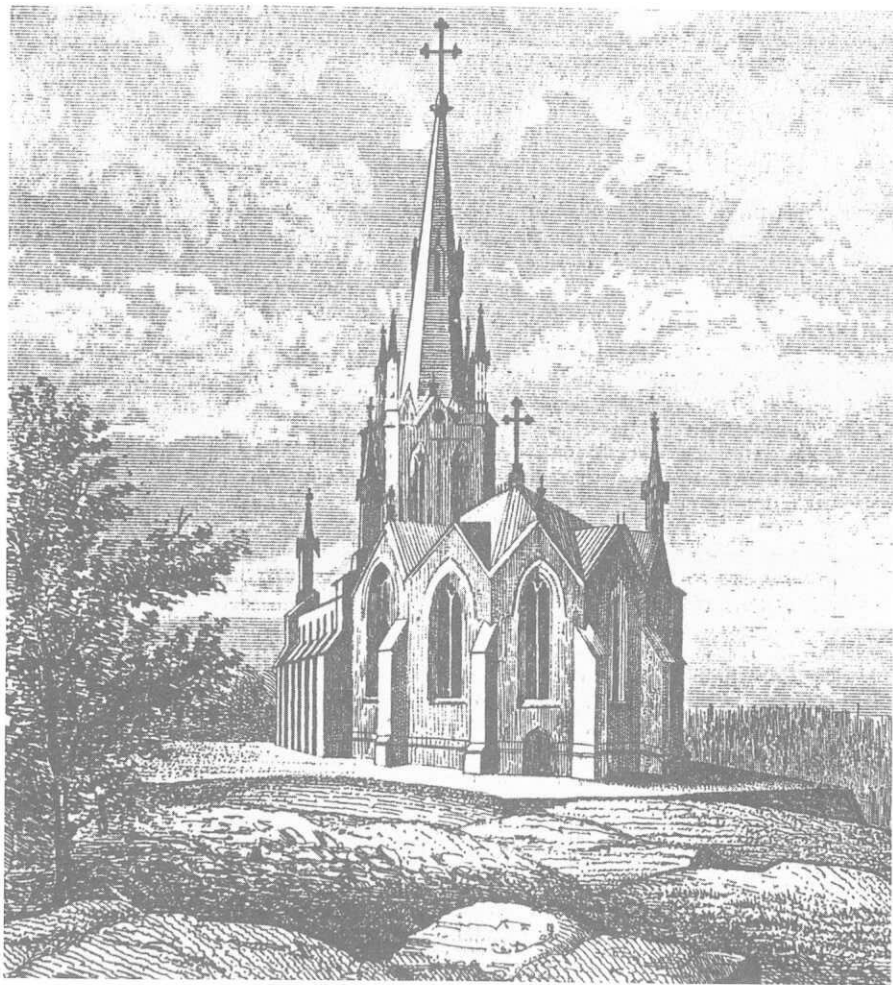
Strömsberg.



Strömsberg.

Trollhättans kyrka

ur Illustrerad Tidning, 13 december 1862



Vi meddela här avbildningen av en bland våra nyaste, men på samma gång vackraste lantkyrkor, nämligen Trollhättans kyrka, vilken för sin tillvaro har att tacka Trollhätte Kanalbolags storartade frikostighet.

Det är tre månader sedan det nya templet öppnades för gudstjänst, eller den 14 september innevarande år (1862).

Ingenting fattades i de högtidligheter, som vanligen höra till en kyrkas invigning. Stiftets biskop i full ornat och omgiven av elva andra präster, förrättade invignings-

akten och uttalade med anledning därav församlingens erkänsla för kanaldirektionen, vars mest framstående ledamöter voro vid tillfället närvarande och bland dem överste Ericson och grosshandlare Schwan. Sedan vanlig predikan hållits, installerades därjämte församlingens nye kyrkoherde Åberg. Efter slutad gudstjänst, vilken jämte invigningsceremonierna upptog sina runda sex timmar, begav man sig till Trollhättans värdshus och intog där en väl behöflig middagsmåltid, till vilken Trollhättans skarpskyttekår, som bildat häck för den högtidliga processionen, jämväl var inbjuden.

Kyrkan, efter ritning av kapten Edelsvärd, är byggd av rött tegel i ädel götisk stil och tornet är ett av de ståtligare. Kyrkans inre beskrives såsom varande i fullkomlig harmoni med det yttre. Taket, stolarna och läktaren äro målade i ek. Tornet saknar visserligen ännu både ur och klockor, men kyrkan har en uppvärmningsapparat, den första som i någon svensk lantkyrka blivit anbrakt. Tornspirans höjd från planet är 140 fot, kyrkans längd, tornet inräknat är 138 och bredd 45 fot. Längden invändigt 111 fot, bredden nära 40 och höjden till valvkrönet nära 43 fot. (1 fot = 0,2969 meter).

Bolaget, som skänkt kyrkan ett orgelharmonium, vilket förfärdigat i Stockholm, kostar 1.500 r:dr, har dessutom givit en gåva av 500 r:dr till kyrkans underhåll och överste Ericson för sin enskilda person 2.000 r:dr, vilka skola användas för kyrkogårdens planering och plantering.

Man kan knappast tänka sig ett vackrare eller rättare, högtidligare läge än Trollhättans kyrka. På ena sidan strömmen¹⁾ eller vattnet i sin förvånande naturliga vildhet och kraft; på den andra kanalen eller vattnet i sitt gagnande lugn, i sin civilisation, en frukt av människosnillet. Och mellan båda reser sig på hälleberget kyrkan, liksom för att påminna människan därom, att det endast är genom den högstes kärlek och kraft, som anden förmår behärska naturen.

¹⁾ Avser Göta älvs naturliga fåra — kraftkanalen för Olikekraftstationen, som nu går väster om kyrkan, tillkom först i början på 1900-talet.

Minnen från byggnadsföreningen Fridhem

av Bror Hjelte

Då Trollhättan efter sekelskiftet började växa och då allt flera kom för att bosätta sig här uppstod tanken att slå sig ihop och bygga föreningshus. År 1905 var det 18 familjer, däribland mina föräldrar, som beslöt att bygga ett bostadsföreningshus.

Redan 1906 var det ståtliga huset färdigt, Byggnadsföreningen Fridhem, Kungsgatan 72, kvarteret Kärret¹⁾ nr 3. Huset var beläget mitt emot det tidigare byggda föreningshuset, som kallades för Myran.

Fridhem var ett tegelhus i tre våningar med 18 st enrumslägenheter. Varje hyresgäst fick betala 450 kronor som insats. Det var mycket pengar på den tiden. Folk sa' att det aldrig skulle gå att klara det hela med en så stor insats. Det gick dock tydligen för de flesta bodde kvar i huset livet ut.

Hyran var så länge jag minns 14:- per månad, vartill kom utlägg för värme och el. I dessa enrumslägenheter bodde familjer med upp till 8 barn.

Vatten blev indraget i huset först ett år efter det att byggnaden var klar dvs först år 1907. Dricksvattnet hämtades tidigare från ett par brunnar i närheten och tvättvattnet togs ur kanalen, som brukligt var på den här tiden. Något badrum fanns givetvis inte, utan vi fick tvätta oss i en zinkbalja på köksgolvets korkmatta.

Lägenhetens uppvärmning var en järnspis i köket och kakelugn i rummet. I ett större gårdshus av trä fanns 18 st vedbodar och en trappa upp i samma hus var en stor vind, där man bl a hängde tvätt. Här fanns även en mangel, som vi pojkar fick stå och dra, när mamma manglade.

På gården fanns även ett stenhus, som inrymde tvättstuga och bakstuga. I Fridhem föddes



Bror Hjelte i 9-årsåldern.



Byggnadsföreningen Fridbems hus. Fotot är taget omkring år 1906.

jag, Bror Hjelte, år 1911. Jag hade två äldre bröder, Verner född 1903 och Anders 1906. Under den första tiden i Fridhem bodde familjen i köket — rummet hyrdes ut till ett par vattenrallare, som arbetade vid kanal- och kraftverksbygget.

I Fridhem växte mellan 50–60 barn upp men trots trångboddheten, var det det bästa förhållande mellan familjerna. Så det där att trångboddhet skulle förstöra ungdomen, förstår jag ej.

Från vårt köksfönster kunde vi varje lördagseftermiddag på sommaren se hur de klockan 4 på eftermiddagen hissade den svenska flaggan vid Nationals dansbana eller Stensmedjan, som den också kallades. Flagghissningen var liksom en signal, att nu var helgen här och endast det allra nödvändigaste hushållsarbetet fick göras. Arbetstiden var ju lång på den tiden, även på lördagarna arbetade man, så man skulle vila sig på helgen för att kunna klara den kommande veckans knog.

Fridhemsbarnen hade nära till skolan. Vi började småskolan i Södra skolan d v s Oscarsskolan, som den numera heter. Min första skolfröken hette Hedvig André. Nedanför Fridhem låg stora potatisland och där satt våra pappor och pratade under sommarkvällarna, när de var lediga.

¹¹ Kvarteret Käret har av stadsingenjörskontoret namnändrats till Gropen. Orsaken till namnändringen påstås vara en registerreform från år 1987. En namnkollision skulle annars uppstått gentemot fastigheter i Upphärad och enligt reglerna vid "reformen" måste då kvartersnamnet ändras. Istället för att ändra ett historiskt namn i Trollbåtens bonde namnet i Sjuntorp ha ändrats till "Sjuntorpskäret" el.d. analogt med ändringen av Lunden i Gärdhem till "Gärdhemstunden". (Se den nya kommunkartan). Läs även Rolf Rhodins artikel på nästa sida samt Walter Göranssons artikel på sid. 13–20 i "Stranna" 2.

Några glimtar ur Trollhättans historia

av Rolf Rhodin

Med stor framgång hade Nils Ericson åren 1828-1844 stått i ledningen för utbyggnaden av Trollhätte kanal och kom därefter att även på andra områden visa sin organisatoriska talang. Då ledarskapet för statens första stambana skulle tillsättas, stod han med omdömet som landets främste organisatör utan konkurrens och erhöll 1855 det med stora befogenheter utrustade chefskapet.

Under Nils Ericsons sista tid i Trollhättan på 1860-talet drog samhället nytta av hans organisationsförmåga vid tomtregleringen, varom 1866 års tomtkarta med tre huvudgator och åtskilliga tvärgator i ett regelbundet gatunät ger oss besked. Förutom den regelbundna kvartersindelningen inklusive tomter, tomterna inritade efter viss princip, är alla kvarteren namnsatta.

Det genom kvarteren vid södra Drottninggatan dragande sankt stråket, stundom dokumenterat som dike, hade i de nedre kvarteren avrinning söderut men tydligen med ett motstånd i kvarteret Berget, ett namn som för många torde vara obekant, men som vid sekelskiftet ändrades till Kungstorget. Här byggdes den skola år 1908 vilken skulle ersätta den samma år rivna Prins Oscars skola. Den nya skolan, efter den rivna benämnd Oscarsskolan, kom att snart kallas Södra skolan liksom man förut hade Östra skolan, dvs senare Odenskolan och Norra skolan eller Hebeskolan.

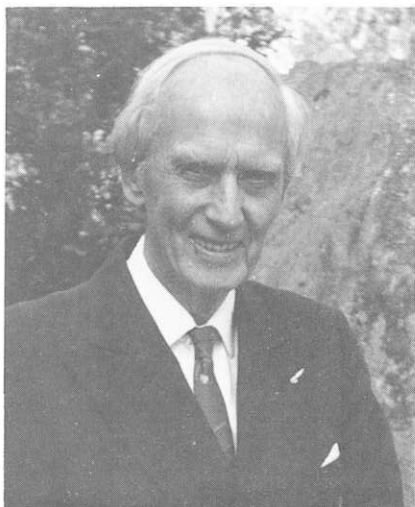
Kvarteret Berget framträder i Stranna 2:1 sidan 16 på Walter Göranssons karta över mosstråken, som ett hinder för vattenflödet, vilket avviker mot gatan.

På området innan kvarteret Berget kom ett mossparti att utbildas med vid mitten av förra seklet arealen drygt 200 meter × 100 meter. Det namn, Kärret, som Nils Ericson gav mossen, var således ytterst välmotiverat. Lika befogat är det att idag motsätta sig varje tendens till att låta detta snart 130 år gamla namn försvinna. Såväl Kärret som Berget förekommer alltså som naturnamn i Nils Ericsons vokabulär över kvartersnamnen. Han har även tillvaratagit de historiska namnen Toppön och Gullön. Innevarande sekels namngivare har på ett förtjänstfullt sätt följt Nils Ericson i hans namngivning, man kan ju erinra om tomten Grevön för Kommunförvaltningens byggnad.

Det ligger dock stor vikt uppå att namngivning av bebyggelsenamn fordrar kunskap om samhällets historia.

Som smolk i glädjebägaren kan man anföra kvartersnamnen Stensmedjan och Hammarsmedjan. När Hjortmosseskolan tillkom, har skolgården fått begrava många rätt stora, vid Klinten uttagna och vid Stensmedjan huggna stenar. En gången tids pojkar har minne av stenarna vid "Nationalarnas", — den äldre generationens "Stensmias" dansbana, — när man sprang ned till markören vid skarpskyttarnas skjuttavlor.

Där Stensmia började sin tillvaro på 1820-talet står nu Hammarsmedjans förskola. Namnet på den gamla hammarsmedjan på Malöga har bevarats, men tyvärr på bekostnad av Stensmedjan, som nu fått bli namn på höghuskvarteret vid Drottninggatan. Det hade varit förnämligt, att få namnen ombytta men, för att tala med en för länge sedan bortgångna trollhättebo, är det "för sent tesagt".



Gösta Svensson (1917-) som återgett "Tutarns Eriks" minne är född och uppvuxen i Trollhättan, men flyttade från staden år 1939 då han blev engagerad i Flygvapnet. Han verkade i Flygvapnet i olika befattningar och på olika platser fram till sin pension år 1977, som jaktflygare och underofficer vid F 9 1940-43, som trafikledare och officer vid F 21 och F 7 1943-48, och som stabstrafikledare och överstelöjtnant vid Flygstaben 1948-77. Under sin tid i Trollhättan spelade han fotboll i IFK och fick då som regel heta "Myran". Gösta Svensson har medverkat i Trollhättans kulturhistoria genom att i olika media återge sin fars Erik Svensson (Tutarns Erik) minnen och genom sina debattartiklar mot byggandet av Skogaryd. Gösta Svensson är innehavare av Svärdsorden samt riddare av Nordstjärneorden.



Erik Svensson (1877-1962) arbetade hela sin aktiva tid åren 1889-1950, som supportorsvarvare i avdelning 60 maskinverkstaden vid Nydqvist & Holm. Han kallades allmänt "Tutarns Erik" och det berodde på att hans far var född på torpet "Tuten" vid Onsjö och som givetvis fick heta "Tutarn" då han kom till Trollhättan på 1860-talet. "Tutarns Erik" medverkade i stadens kulturliv genom att spela 1.e tenorbasun i musikkåren Harmonia åren 1893-1913. Erik Svensson har senare medverkat till stadens kulturliv genom att sonen Gösta Svensson i tidningen TITLEP återgett hans minnen från livet på "Verkstan", i Harmonia och i Trollhättan inte minst.

Svunna miljöer i Trollhättan

— Tutarns Erik berättar —

För oss som bodde på Egna Hem slutade förorten "ve grinnera" men stan började ändå inte förrän nere vid Ekedalarns hus vid Garvaregatan, ty däremellan låg "Mösen" d v s Stavredsmosse och där tänkte jag ströva idag.

"Grinnera" var övergången över järnvägsspåren för Göteborg-Bergslagens järnväg till Hjulkvarn, där Storgatan slutade och Stallbacka- respektive Tunhemsvägen började.

De där järnvägsgrindarna var från början handflyttade gårdsgårdsgrindar men ersat-



"Älva" utanför "Mösen" och "Bryggarelia" norr om "Barkebacken".

tes av handvevade fällbara bommar. Bommarna blev senare elmanövrerade från stationen. men fick ändå aldrig heta annat än "Grinnera".

Vid "Grinnera" låg fru Edéns kiosk, där vi köpte vår första snus eller två lösa 39-an alternativt ett paket Tiger Brand för dom som rökte. Fru Edéns kiosk var ett av de första och lyckade försöken att lösa den svåra situationen för en änka med flera barn, och vi, som dagligen passerade kiosken, fick god service. När verkstadsgubbarna skulle genera eller driva med fru Edéns "töser", som oftast stod i kiosken, så beställde dom "just nypressad snus", Jag minns inte om flickorna tog illa vid sig.

Vid "Grinnera" startade

också Nydqvist & Holms personaltåg, som aldrig fick heta annat än "Vangen" (Vagnen). Det blåste på "Verkstan" klockan sju, så vagnen gick från "Grinnera" halv sju. Sen stoppade det på ett par ställen på vägen och tog upp flera "verkstabor". I det här tåget var det så att varje gubbe hade sin bestämda plats och varje ny verkstadsjobbare fick finna sig i att inte inkräkta på av äldre verkstabor reserverade platser.

Här vid "Grinnera" hade Nydqvist & Holm även en gammal uppsättarverkstad, sedan den tid då lokdelarna drogs för hand längs Storgatan och slutmonterades här intill B.J.s järnvagnsspår. Den verkstaden användes dock icke sedan Nydqvistens järnväg kom till.

När man sen fortsatte söderut

hade man Elfhögs stora fina park med egen tennisbana bl a på höger hand samt växt-
hus och chaufförsbostad, där familjen Blixt bodde med flera fina fotbollsspelande

söner och en mycket fotbollsintresserad fader. På vänster hand låg Wilhelm Carlssons affär. Wilhelm Carlsson hade en mycket väl sorterad speceriaffär, typ lanthandel och tidvis, som jag minns, helt sjövilda springpojkar. En springpojke jag minns särskilt hette Gillberg och han blev senare flink kypare på "Stadt".

Efter Wilhelm Carlssons affär kom man till Oscar Sahlbergs lilla fina hus. Oscar Sahlberg arbetade på "verkstan" och hade en ovana att "nypa masken" ur alla nya pojkar som kom till 61-an, d v s han nöp dom med naglarna i näsan så att dom blödde.

En annan inte ovanlig pennalism var att gubbarna skulle "skägga" de nya pojkarna, d v s de skrapade dem i ansiktet med sin egen hårda skäggstubbe.

Oscar Sahlbergs mamma svarade för energiförsörjningen i hemmet. Hon samlade ved. Jag såg gumman ännu när hon var över 80 år gammal varje dag bära hem en stor säck ved och pinnar, som hon samlade i Stallbackaskogen norr om "Hjulkvarnelunne", och på det klarade de sitt vedbehov.

Det fanns ett ordspråk i Trollhättan som löd: "De va de å detta å de här, sa Sahlbergskan". Om det skall tillskrivas Oscar Sahlbergs mamma eller någon annan Sahlbergska vet jag inte, men jag har bara hört det här i stan.

Granne med Oscar Sahlberg söderut bodde Emil Dahlman, en av mina närmaste arbetskamrater i 60, maskinverkstaden på Nydqvist & Holm. Hans hus hade en mycket karaktäristisk och ovanlig gavelfasad, den var i motsats till vad vi var vana vid osymmetrisk.



Välkända byggnader på Storgatans nordligaste del nämligen Wilhelm Carlssons affär, Oscar Sahlbergs veranda och Emil Dahlmans hus.

Fortsatte man söderut

kom man till Hallbergs åkeri på vänster hand och "Gasellarns" på höger sida av den leriga, sönderkörda och trottoarlösa Storgatan.

"Gasellarns" låg helt i Storgatans förlängning och vände gaveln mot Storgatan. Kom man söderifrån uppför backen vid Frälsningsarmén så såg det ut som helt stopp här mot "Gasellarnas" gavel, men Storgatan slingrade sig förbi.

Vi som kom norrifrån, och fortsatte förbi "Gasellarns" kom då till "Soliarns", där vi tog "Bryggarla" till höger ner mot "Kanalen". Då passerade vi bland annat "Långe Martins" och kakelugnsmakare Nathan Hedströms hus innan vi kom till Nisse Larssons bryggeri.

Se'n återstod bland annat "Rullarns" och "Vallens" innan vi kom ner till "Kanalen". Trollhättans kallbadhus låg fram till början av 1920-talet på Mossberget vid "Källtersälva" (Källtorpsälven). Och för att komma över dit blev man rodd av en kommunalt anställd roddare, som vi denna tid hette Harling. Roddarkuren låg en bit norr om "Vallens" nära gränsen till Elfhög. När nya badhuset byggdes på mitten av 1920-talet flyttades roddarkuren söderut strax intill "Rullarns" bredvid Andreasens mad.

"Andreasens maa" var en liten rest av den ursprungliga Staveredsmosse, en liten pöl, där man ännu på 1920-talet kunde förtöja några roddbåtar.

När det nya badhuset togs i bruk anställdes även en ny roddare. Det blev en gammal panndiktare som varit arbetskamrat med min far i Pannverkstan på Nydqvist & Hölm och som hette Johan, efternamnet har jag glömt eller möjligen aldrig hört, ty han kallades aldrig annat än Johan i Hört (Hålet). Han var född på ett torp, som hette Hört eller Hålet.

Denne Johan i Hört rodde med världens kortaste årtag men han hade ett kärvt och drastiskt språk. "Sett stell i båten ongjävlar annars drar ja er över aschhört mä båsshaken" kunde det heta. Jag vill minnas "ongjävlar" satt stilla.

Strax söder om "Johans" roddarkur gick en liten bro över infarten till "Andreasens maa", en liten vattenpöl där "môseborna" hade sina roddbåtar förankrade, och "Andreasens maa" var väl den sista resten av mossen i Staveredsmosse.

Nedanför roddarkuren

och "Andreasens maa" låg "Barkebacken" senare Garvarebacken och ändå senare Kanalorget med kaj och lossning och lagringsplats för råvarorna till de garverier, som tidigare låg i backen upp mot Storgatan d v s i huvudsak hudar och bark.

"Barkebacken" var en tid även den väsentliga upphållsplatsen för sta'ns disponibla arbetskraft — det dåvarande A-laget — eller "sjättarna" som dom hette då.

Dom livnärde sig av tillfälliga last- och lossningsjobb på skutorna, som angjorde kajen där. Där fanns "Molytter", "Morfar'n", "Glädjens Julius", "Prince-Pajas" och "Stålbröset" bland andra.

Om "Molytter" kan sägas att han fick fungera som testare när "sjättarna" var spekulanter på tveksamt renat brännvin, "blinnersprit" gemenligen kallad och insmugglad på skutorna här eller vid Stallbacka.

Det var alltså sprit som var tveksamt renad och följaktligen kunde ha en negativ effekt på synförmågan. Då fick "Molytter" träda in och han ställde gärna upp för en eller två gratisuppar.

"Ser du nôt, Molytter" frågade gubbarna, och när han gjorde det var det fritt fram för import och inmundigande.

"Morfarn" kunde inte ställa upp i detta sammanhang för han hade bara ett öga och var redan handikappad och okvalificerad.

"Stålbröset" var heller inte kvalificerad ty han var så smal, klenbröstad och vek — därav hans smeknamn — så han blev full och högröstad redan efter första supen.

"Glädjens Julius" och "Prince-Pajas" hade möjligen något hinder, men på konsumtionen av den testade varan ställde dom utan minsta tvekan upp.

Om vi sen fortsätter söderut på Strandgatan så passerar vi "Ossians hus" eller ibland även kallat "Östens hus". Detta hus byggdes av en unik uppfinnare som allmänt fick heta "Herr Ossian".

Ossian levde på ärvda pengar, men hade vistats många år i Amerika och där skaffat sig en viss teknisk utbildning och kallades ibland ingenjör. Han sysslade mest med uppfinningar av mera bisarrt än praktiskt slag, och trollhätteborna tyckte nog att han var lite löjlig.



"Andreases maa" och en del av bebyggelsen på "Mösen" och "Barkebackens" nedre del.



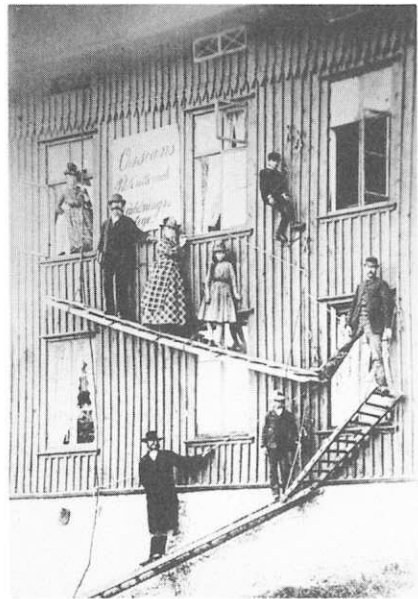
Det stora huset till vänster på bilden är Ossians hus. Fotot är taget från kanalsidan.

Ossians räddningssteg, som här ses på bild var avsedd att rädda människor ur brinnande hus med blockerad utgång. Jag tror icke att Ossians stegkonstruktion kom till praktisk användning eller att patentet gick att sälja. Ossian uppfann bl a även en räddningsbåt, som skulle vara osänkbar, men inte heller den kom till praktisk nytta.

När vi sen passerat Ossians hus kommer vi ner till kvarteret Necken och där tänkte jag börja i Necken 4 även kallat Kapten Larssons hus där min fru föddes år 1878 och vi gifte oss år 1902. Det lilla vita huset vid Strandgatan hade byggts på 1860-talet och dom som sitter på förstugukvisten är min svärmor Alma Jansson och mina svägerskor, Anna och Lilly Jansson.

Min svägerska, Lilly Jansson, var modist och hade en tid modeaffär här och sålde moderna hattar till stadens fina damer härifrån. Sedan ändrades affären till manufakturaffär för att bredda sortimentet och ändå senare på 1920-talet övergick hon till att sälja bensin och olja till småbåtsägarna i kanalen.

En bit in på tomten låg ett äldre hus uppfört på 1700-talet och det stod kvar där oanvänt ännu 1913.



När min svägerska, Lilly Jansson, dog på 1930-talets mitt såldes hela den stora och fina tomten Necken 4 med fina hus och allt till Åkare Myhrén för 4.000:- kr, som där byggde ett anskrämligt sädesmagasin och som står kvar där än.

I Necken nr 3 vid Garvaregatan hade min frus morbror Axel Larsson ett stort slakteri med många anställda slaktardrängar, senare ölutkörare Rikard Larsson var bl a slaktardräng där. Slakteriavfallet tömdes direkt ut i en stor öppen cementerad grop på tomten, som sommartid inte doftade så gott precis. Hälsovårdsmyndigheten var något mindre alert vid denna tid än nu. På gården framför slakteriet ställde bönderna sina hästar och där var gott om hästskit. Mejeristen Lundkvist som hade sitt mejeri på andra sidan av kvarteret hade ett öga till slakteriet och dess avfall.

Slaktare Axel Larssons då fina bostadshus står ännu kvar men är nu svårt förfallet.

I Necken 2 öster om Axel Larssons slakteri hade Isak Nejman sin skrothandel. I denna skrotgård regerade under många år Anders Andersson, "Anders te Nejmans", och han fick alltid heta "Den vite juden". Varför förstår jag inte, ty Isak Nejman var definitivt icke svart.

I hörnet av Garvaregatan och Storgatan i Necken nr 1 låg Brännvinsboa och ovanpå där Restaurang Göta. "Brännvinsboa" har dock flyttats flera gånger sen dess. Hit kom gubbarna från "Verkstan" och Stridsbergs på lunch eller snarare middagsrasten



Kaptan Larssons hus vid Strandgatan.



Detta gamla hus som revs 1913 hade kommit till på mitten av 1700-talet och fungerade som ett av stans första värdsbus. Vägen från Tunbem kom fram till "Ålva" just bär och börnunkten blev en naturlig plats för ett värdsbus vid "Stranna". När det revs 1913 hade det inte fungerat som värdsbus på många år

för att få en halvliter för eftermiddagen. Restaurang Göta var mycket gouterad vid begravningar och liknande större enskilda tillställningar.

På andra sidan Garvaregatan hade Aron Swahn en speceriaffär, som hade stor kundkrets bland bönderna, när de kom till stan. Min fru minns mycket väl en knipslug bonde, som kom in där för att få ett kaffe som han sa skulle vara så "gott te mala". Aron Swahn förstod så småningom att det var ett kaffe från Guatemala, som bonden avsåg. Min svärmor handlade alltid hos Aron Swahn. Hennes bror, slaktare Larsson var ordförande i Arbetarföreningen, men ändock ansåg han att "Föreninga har bara skit".

Mitemot "Brännvinsboa"

åt öster låg "Ekedalarns" fina hus, som nu är rivet. "Ekedalarn" hette egentligen Alfred Ekberg och var kassör i Trollhättans Sparbank, men hans far var byggmästare och kom från Ekedal i Hjærtum. Alfred Ekberg var gift med min syster Nanny.

Nedanför "Brännvinsboa" i Necken nr 8 vid Storgatan låg "Hallens". "Hallarna", som hade en lång tradition som verkmästare vid Nydqvist & Holm, hade ett fint hus vid Storgatan med en fin trädgård innanför. Hallens hus var utrustad med en av stans sista skvallerspegel på ett av gatufönstren.

I hörnet av Stor- och Skolgatorna i Necken nr 7 låg Rasmussons Bageri och härifrån spreds varje morgon en ljuvlig doft av nybakat bröd som motvikt mot stanken från slakteri, hästgård och skrothandel i kvarteret.

I Necken nr 6 vid Skolgatan låg Trollhättans Mejeri. Mejeriet drevs av mejeristen August Lundkvist och han var fin på att göra god ost och han vann även flera fina

pris för sin ost. Han hade dock ett ont öga till Axel Larssons slakeri och dess slaktavfall. När han på 1940-talet flyttade från det gamla mejeriet i Necken och ner till ett nytt mejeri längre ner i stan blev inte osten som förut trots samma recept. Det blev slut på den goda smaken och slut på prisen, och mejeristen Lundkvist trodde att det trots allt var avsaknaden av doftmiljön i Necken av slaktavfall och hästskit, som gjorde att hans tidigare goda ost sedan smakade ingenting.

Det låter som en paradox men jag vet en kemilärare i Samrealskolan, som hette Harald Thomasson, och som med bestämdhet påstod att orsaken till att mjölk smakar mjölk beror på koskiten i lagårn. Kemiskt ren mjölk skulle smaka vatten. Så måhända hade mejeristen Lundkvist något rätt i sin teori om smakförlusten på hans ost.

Sista huset i kvarteret Necken

slutligen låg i Necken nr 5. Högt upp på berget i hörnan av Skolgatan och strandgatan och det var villa "Nordkap". Detta fina hus var byggt i slutet av 1700-talet och torde vara en av stans äldst bevarade byggnader. Vem som bodde här i början av seklet minns jag inte, men på 1920-talet flyttade ingenjör Andersin in här.



Foto från 1992 över Nordkap, f.d. fröknarna Zetterbergs villa samt Odd Fellowgården.

Nedanför Nordkap bodde fröknarna Zetterberg — donator till "Den heliga lågan"* på Tärtan — i ett gammalt fint trähus. Och ytterligare ett hus längre ner bodde doktor Fredrik Sjöblom i den fina villa, som nu ägs av Odd Fellow.

En del av den fina miljön i och omkring kvarteret Necken finns alltså kvar — tack och lov — men en del har skattat åt förgängelsen på gott och ont.

Gösta Svensson

* Donationen gällde en staty som skulle representera "Sanningen" enligt donatorerna. Den inköpta statyn heter "Den heliga lågan" av Axel Ebbe.

STRANDGATAN



Med stor sannolikhet stammar denna bild av "Trollhätte strand" — för att nu använda ett gammalt namn — från tidigt 1910-tal.

Dagens trollhättebo kanske med förvåning ser att älvens båda grenar stå i förbindelse med varandra norr om Spekön. Här låg Prästskedesholmarna (angående namnet hänvisas till "Strana" 1:4 sid 133) mellan vilka en strid ström gjorde segelfartygens väg upp mot "Malje Breing" nog så besvärlig. I mitten av 1830-talet genomskars dock den söder om nuvarande järnvägsbron liggande Staveredsmossen liksom den norr därom varande Blåbärs mossen, varefter trafiken från Bergkanalen fick ett rakare förlopp. Vid den tiden hade även ångbåtarna gjort sin entré.

På stranden ses längst till vänster det på en liten bergshöjd liggande huset Nordkap (1). Trollhättans äldsta hus, byggt troligen strax före 1750-talet av Gilius Hillerström. Då bilden togs var den genuine trollhättepojken Carl-Herman Andersin fastighetens ägare.

Nr (2) å bilden är den Setterbergska fastigheten i kvarteret Najaden 3. Huset byggdes 1876 av kaptenen på kanalbåten Långed, F. G. Pettersson, som år 1907 sålde det till fru Louise Setterberg, änka efter den på 1870-talet avlidne chefen för oljeslageriet Carl Setterberg. Av makarnas barn torde Karolina, Caroline, som hon väl mest kallades, vara mest bekant såsom donator till den på Karl Johans torg, "Tärtan", placerade statyn "Den heliga lågan".

För många äldre infödning kanske det är roligt att veta att kapten Pettersson blev ägare till huset Staveredsmosse 1:3, just där snedvägen genom kvarteret Pallas började vid Kungsgatan.

Huset hade byggts av Petter Skallrot och gick under namn som kapten Petterssons hus men ock som "Skallrotens".

Tomten Najaden 4 och 5 (3) är nuvarande Odd Fellowhuset. Dr G. A. Wijkmark lät år 1908 lägga grunden till fastigheten, som stod färdigbyggd år 1909. Wijkmark, som vid den tiden var sjuk, lär endast ha hunnit flytta in i fastigheten före sin död, hösten 1909.

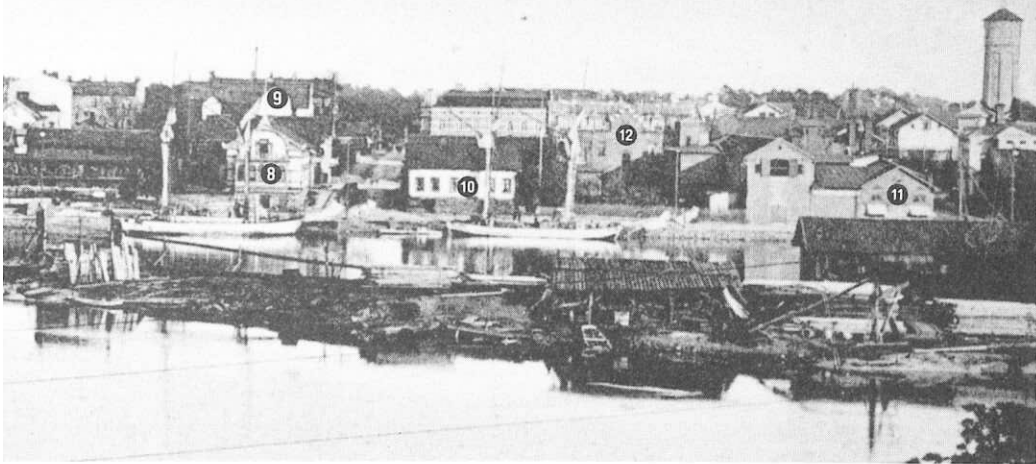
År 1916 står häradsförordningen Tycho Colleen som ägare. 1921 sålde han till Nydqvist & Holm. Det var alltså under rysstidens första år. Senare ägare blev först doktor Fredrik Sjöblom, därefter Algot Nyström och numera Odd Fellow.

Najaden 6 och 7 med det lilla huset (4) och det större (5). Enligt Fredrik Ägren skall det lilla huset ha hyrts 1864 av länsman Ägren. Ägren var då Lars Bengtsson, "Töseras Lars". Ägren köpte det 1866, flyttade in och bodde där till 1878, då han blev chef för Vargöns pappersbruk. Huset uthyrdes därefter åren 1878—1894. Det senare året flyttade Ägrens änka Amanda tillbaka och bodde där till sin död 1931. Amanda Ägren fick äran att som "Kanalens dotter" deltaga i kungamiddagen vid kanalinvigningen oktober 1916.

Länsmannens son, Carl-Hugo Ägren, som år 1919 från Norrland flyttat till Högbo, tog med sin familj huset i besittning 1940. År 1964 flyttade man därifrån.

Det stora huset mot Spannmålsgatan (5) byggdes av länsman Ägren 1876 och kom att inrymma telegrafstationen under åren fram till 1918 och telefonstationen från 1887. Dessa båda institutioner fick sedan sin plats i den av byggmästare Johan Eriksson år 1917 färdigställda fastig-

— foto från tidigt 1910-tal.



heten Kungsgatan 38, "telegrafhuset", som det allmänt kallades.

Ägren ägde också tomten i hörnet Spannmåls-gatan—Strandgatan i kvarteret Sjöfrun. Han byggde där det spannmålsmagasin som ses å bilden med sin gavel mot kanalen (6). Det revs på 1930-talet.

I huset intill magasinet (7) bodde i början av 1900-talet skolläraren och redaktören av tidningen Trollhättan, Ernst Karlinder, och där hade han även tidningens redaktion under dess första år. Författaren Sigge Strömberg, som åren 1908—1910 var en tidningens medarbetare, hade sin bostad i samma hus.

I kvarteret Sjöfrun ägde under senare delen av 1800-talet kommunalmannen och garvarn Johan Blomqvist flera hus och bodde där liksom brodern, bryggaren Anders Blomqvist. Sekelskiftets ägare blev Petter Dahlberg, även han med kommunala förtroendeuppdrag.

I kvarteret fanns i början av 1800-talet Gustaf Jochnicks hus, som 1818 togs i anspråk som Götiska Förbundets fattigfriskola. I början av 1850 flyttade från gästgiverhuset i kvarteret Parken flickslöjdskolan in och fanns kvar till 1884, då skolan på Drottningtorget fick härbergära den skolan.

Petter Dahlberg ägde huset (8) vid Magasins-gatan med gaveln mot kanalen och i källaren hystes här en läderhandel i början av seklet.

Bakom detta hus skymtar den vita gaveln av prästgården (9), vilken under seklets första år vållade stor diskussion bland samhällsborna. Den gamla prästgården vid kyrkan måste rivas för att ge plats för kraftkanalen. Många förslag om tomt för nytt prästboställe framkom. Kyrkoher-

den G. T. Lundblad, som till den i kolera år 1857 avlidne läraren-prästen P. G. Lundblad, önskade "ett enkelt herdetjäll". Sedan man slutligen bestämt sig för hörntomten Magasins-gatan—Osterlånggatan i kvarteret Herkules, och börjat bygga, visade det sig att bygget både blev stort och dyrt. Folket rasade och kyrkostämorna, som hölls i IOGT-lokalen vid Drottning-torget, samlade många människor. En gång måste t. o. m. salen, som dock rymde 400 personer, utrymmas och mötet flyttas till kyrkan. År 1911 flyttade den nye kyrkoherden August Stenström in.

I nästa kvarter, Bore, ses (10) kassören hos Nydqvist & Holm Petrus Alfred Åstedts hus. Åstedt levde åren 1845—1905 och hade alltså gått ur tiden, då bilden togs. Det kan nämnas att han var son till den gamle gjutmästaren på verkstan Anders Peter Åstedt (1815—1874).

I hörnet mot Föreningsgatan låg under seklets början Krönleins bryggeri (11). Vårdshusvärden Hellström hade här haft sitt bryggeri men gjort konkurs och huset med inventarier inköptes av den från Jönköping kommande bryggaren T. Opbacher, invandrad till Sverige från Tyrolen. År 1882 fick Opbacher friköpa tomten och startade det bryggeri, som sedermera övertogs av hans styvson John Krönlein. Opbacher hade nämligen gift sig med den i Jönköping avlidne bryggeriägaren Krönleins änka. Medan hennes son John kom till Trollhättan blev sonen Carl Krönlein innehavare av ett bryggeri i Landskrona.

Nummer (12) å bilden är det gamla apotekshuset i kvarteret Bore vid Storgatan, byggt av apotekare Leth och färdigt 1896.

Rolf Rhodin

Söndagsskolan

av *Stina Svensson*

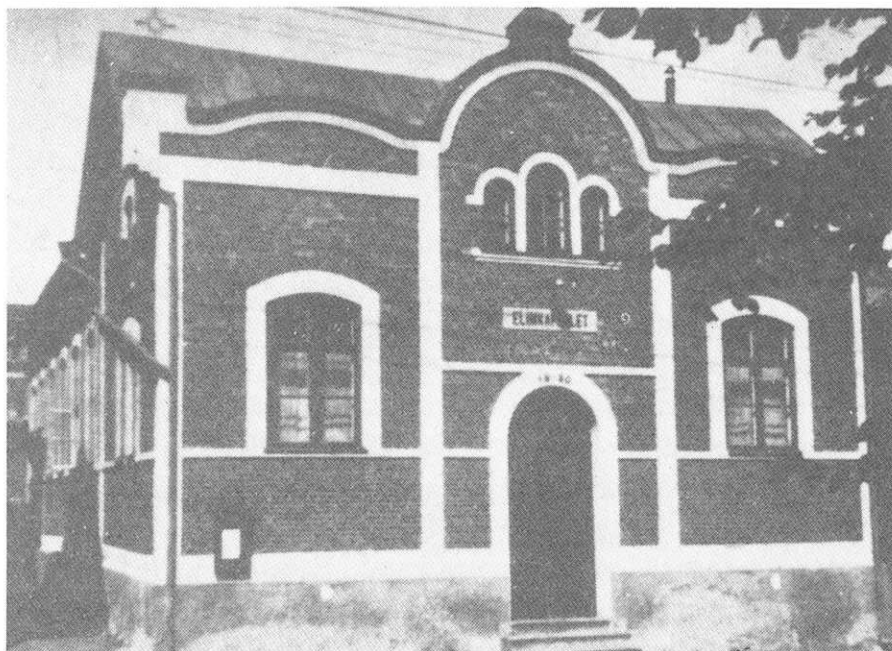
”Jag älskar söndagsskolan och villigt skyndar dit”, så sjöng vi ofta, ofta i söndagsskolan, där jag gick. Det är nu mellan sextio och sjuttio år sedan, men jag minns ännu ganska väl, hur det var.

Jag gick i söndagsskola i Elimkapellet. Det var baptisternas kyrka. Den låg på Österlånggatan, bara en liten bit ovanför Karl Johans torg. Kyrkan, som var byggd av rött och vitt tegel, verkade ganska liten, sedd från gatan. Men den sträckte sig långt inåt kvarteret och var därför i själva verket ganska rymlig. Den hade dessutom vaktmästarebostad i övervåningen, vaktmästare ja — det kommer mig att tänka på Johnson. Han med de stora fötterna i de ytterst välputsade skorna och den oklanderliga klädsele. Jag minns, när hon tyst och stilla men dock med en viss värdighet kom in för att se till de båda stora, svarta gjutjärnskaminerna. Johnson hade guldbågade glasögon, vilket ansågs fint. Hans hustru var liten och oansenlig. De hade en dotter, som också gick i söndagsskolan.

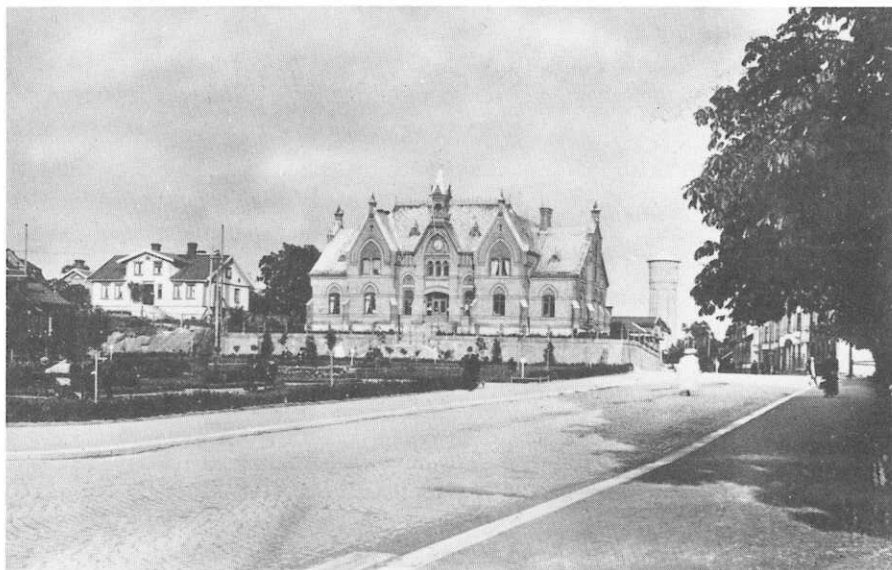
Att jag började i Elimkapellets söndagsskola berodde på Fanny. Någon gång under mitt första läsår i småskolan kom hon med sina föräldrar och syskon hitflyttade från Naum, där de haft ett litet bageri. Familjen bosatte sig i huset näst intill, där vi bodde. Dessutom turade det sig så, att Fanny fick gå i samma klass som jag för fröken Andersson. Naturligtvis blev vi bästa vänner. Fannys föräldrar var baptister. Åtminstone var modern det. Alla barnen började i Elimkapellets söndagsskola. Det föll sig naturligt, att också jag gjorde det.

Söndagsskolan började klockan tio, och i god tid traskade vi iväg med en femöring i fickan. Den skulle bli till kollekten. Vi svängde runt hörnet på Rhodins äldsta hus och kom in på Österlånggatan. Den såg helt annorlunda ut då. Det var mest småkåkar. Ovanför det stora Rhodinska huset låg ett litet gulvitt trähus. Här bodde senare Landbergs. Innanför bodde Aktivs. Sen var det några bergknallar med ett par röda kåkar. Vi gick över Torggatan och gick förbi Tingshuset, där gick vi över gatan till Karl Johans torg. Ovanför detta fanns brandstation samt häststallarna, ty det var före bilarnas tid. Sen kom ett långt lågt rött hus med en liten förstukvist. Det var det s k Jocknickska huset. Skräddare Flinks hus kom därefter. Det var rappat och gråvitt till färgen. Där bodde Valter, som sedermera blev min klasskamrat i realskolan. Han gick inte i söndagsskolan, men kom ibland på julfesterna. En nära släkting till Valter, en ogift dam, som var baptist, hade skänkt församlingen tomten till kyrkan. Hennes namn var Grandin, ett namn som alltid nämndes med stor vördnad och aktning av församlingsmedlemmarna.

Men det var till söndagsskolan vi var på väg. Och nu var vi framme. Vi steg upp för de få trappstegen och kom in i en liten förstuga med en svängdörr åt vardera hållet. Vi gick in genom den högra, ty vi hade vår plats i högra bänkraden. Vi gick fram och möttes av Beda samt satte oss sedesamt på den näst främsta bänken. Beda var vår



Elimkapellet 1890—1970.



Smeden Leonard Petterssons bus "Slottet" samt Tingshuset.

söndagsskollärarinna. Hon var kortvuxen och liksom lite rultig, hade rödaktigt hår, uppsatt i en stor fläta på hjässan. På vardagarna arbetade hon på halmhylsefabriken på Tingvalla invid Djurläkarnas. Beda var en stillsam och anspråkslös människa. Och hjärtgod. Det var kanske inte så mycket hon kunde bidra med i kristendoms-kunskap, men hon passade bra till oss småttingar. Hon var liksom en av oss.

De äldre barnen satt i den vänstra bänkraden och hade en lärare, som hette Hammarström. Han var en stilig karl med skägg som Guatav II Adolf. Han undervisade med liv och lust, och hans lektioner var nästan dubbelt så långa som Bedas. Vi började med att sjunga en sång ur vår lilla sångbok. Första tiden hade vi ackompanjemang på orgel av maskinisten Möller, som bodde i ett litet rött hus i hörnet av Drottning- och Trollgatan ovanför Lindbergs. Jag tyckte, att det var fasligt förnämligt och vackert med orgelmusiken. Efter några år kom en ny föreståndare, som hette Sjölin. Han spelade mandolin, och så var det slut på orgelackompanjemanget. Nu blev det mandolin i stället. Jag saknade orgelmusiken. Men Sjölin spelade mycket bra.

Efter inledningssången blev det bibelläsning och bön och sen vidtog förhören. För oss, som hade Beda till lärarinna, blev det väl knappast något förhör i vanlig bemärkelse, bara lite småprat om andliga ting. Efter detta blev det en sång igen, varefter det var dags för kollekten. Den togs i två små flätade korgar, fodrade med rött eller grönt tyg. Jag tyckte, de liknade brödkorgar. Det blev just bara kopparslantar i dem. Men allt var lika välkommet, och man var lika glad och tacksam, hur blygsam skärven än var. Det var en god och vänlig anda i den kyrkan.

Så var kollekten insamlad, och Hammarström skulle be den sedvanliga bönen. Det blev tålmodsprövande för oss, ty han höll på så länge och hetsade upp sig. Det gillade inte vi barn. Sedan Hammarström sagt amen, avslutades det hela med en sång. Och sen delades söndagsskoltidningarna ut. De var av två slag, en för de större barnen och en för de mindre. Den ena av dem minns jag hette "Bikupan". Namnet på den andra har jag glömt.

Vid jul var det julfest i kapellet för både stora och små med traktering och underhållning. På somrarna blev det ibland utflykter. En gång hade vi utflykt till en härlig ängsbacke invid Enbergs vid Källstorp. Då hade Fannys mamma bett en amatörfotograf att fotografera oss. Han kom från Skoftebyn, där han var lantbrevbärare. Han kom med en stor kamera, staffli och allt. Och vi ställde upp oss för plåtning. Korten blev emellertid inte så där särskilt lyckade. Och efter en tid bleknade de alltmer. Och det har de fortsatt med. Nu kan man knappast urskilja någon bild. Det är bara som en gulaktig skugga över korten. Kanske hade han haft för bråttom vid framkallningen.

För att återgå till söndagsskolan, så fick jag efter ett par år, när jag vuxit till i ålder och visdom, en ny lärare, som hette Henning Johansson. Han var smedmäster och hade egen verkstad i Strömslund. Han var en stillsam, god och välmenande man, som jag bara har vackra minnen av. Hans lektion blev lite längre än Bedas. När Beda hade varit färdig med oss, och Hammarström ännu höll på som bäst, visste man inte

riktigt vad man skulle ta sig före. Jag brukade sitta och titta på den stora målningen på fondväggen. ”Kommen, ty allt är nu redo”, stod det överst. Själva bilden var ett stort stenkors på en klippa, kring vilken vågorna slog höga och skummande. Det såg kallt ut. Jag tyckte alltid, att texten inte passade ihop med bilden. På bilden skulle vara dukat till måltid i en bröllopsal eller Kristus med utbredda, välkomnande armar, fantiserade jag för mig själv. Först nu långt efteråt har jag kommit att tänka på, att vattnet skulle kanske symbolisera dopet, för alldeles nedanför var kyrkans övertäckta dopgrav belägen. Om dopgravens existens visste jag emellertid ingenting förrän efter några år. Det var, när jag fick bevittna den första och för mig enda dophögtiden hos baptisterna.

Det kom en ny pastor till församlingen. Han kom från Norrland och hette Axel Forzelius. Det var en mäktig stilig karl. Han hade mörkt, lockigt hår, bländande vita tänder och profil som en grekisk gud. De mörka ögonen blixtrade bakom de naturligtvis guldbågade glasögonen. Till på köpet var karlen ogift. Det var inte att förvånas över, att flickorna var förtjusta och storligen beundrade den tjusige pastorn. Han förhöll sig dock tämligen passiv. Emellertid viskades det om, att en av damerna i församlingen rönte en viss uppvaktning. Eller var det kanske tvärtom? Det blev i alla fall ingenting av det hela den gången, ty Forzelius flyttade ganska snart härifrån.

Det hände ibland, att vi söndagsskolbarn stannade kvar och övervar gudstjänsten, som började klockan elva. Då satt Möller åter på sin plats vid orgeln, kören sjöng och pastorn predikade med kraft och inlevelse. En söndag skulle det bli dop. Då måste vi ju alldeles bestämt stanna kvar och uppleva den högtiden. Jag minns, att själva gudstjänsten drog långt ut på tiden. Åtminstone tyckte vi barn det, som bara satt och väntade på, att det skulle bli dags. Inte mycket hörde man väl på predikan men jag minns, att Forzelius med kraft förkunnade, att inte skulle man stå där med en futtig karaffin vatten över huvudet. Nej, vid dopet skulle man helt nedsänkas i vattnet. För så stod det i skriften. Detta betonade han med eftertryck gång på gång. Jag för min del är inte emot vuxendop, snarare tvärtom. Det viktiga är enligt min mening, att människan i sitt inre tar emot sin Gud på ett rätt sätt. Jag minns inte, vad jag tyckte då. Efter predikan blev det vacker sång och bön. Och äntligen, äntligen var det klart för döpelseakten. Fyra välkända gestalter och pastorn trädde in och ställde sig vid den öppnade dopgravens. Den stilige pastorn, även han iförd fotsid vit dräkt, steg ned ett par trappsteg, allt medan kören och församlingen sjöng suggestivt. Det var så vackert, att man rös. Så fick den ene efter den andre av dopkandidaterna stiga ned för trappan, pastorn tog ett rejält tag om dem och sänkte ned den helt och hållet. De kom upp med håret drypande av vatten och den vita klädnaden väl genomdränkt och smetande intill kroppen. Nu var de vordna riktiga baptister, och församlingen hade utökats med fyra medlemmar.

Bolla Stark gick också till Elimkapellet en tid. Hon var med i ungdomsföreningen och kören. Bolla hade en vacker sångröst. En söndag, när hon varit på eftermiddagsmöte, kom hon hem och storgvät. Vi undrade, vad det var fatt. Då berättade hon i tåreflödets och genom snyftningarna, att Anna Hammarström hade ramlat i fallen.



Elimkapellet är markerat med en pil på bilden. Det vita buset t.v. om kapellet är skraddare Flinks bus. Fotot är från mitten av 1930-talet.

Vi blev ju alla bestörta och undrade, hur det gått till. Jo, Hammarströms bodde i Strömslund och på hemvägen från söndagsskolan hade Anna och en kamrat fått lust att gå ut på en av utsiktsbalkongerna ovanför fallen. Det var den ovanför Strömkarlsbron. Det var inte ovanligt, att man gick ut på dem ibland för att beskåda de mäktiga, brusande vattenmassorna. Det var ännu, medan de riktiga fallen fanns till. Nu var det vinter, och balkongen var isig och hal. Intet ont anande sprang Anna ut på den, halkade och åkte under det enkla skyddsräcket rakt ned i fallet. Efter den dagen blev skyddet på balkongerna förstärkt, och gick vi någon gång ut på någon av dem, så var det med stor försiktighet, ty vi tänkte alltid på Anna.

Annas kropp hittades snart. Begravningsgudstjänsten hölls i Elimkapellet, där vi alla var med. Hon begravdes på Nya Kyrkogården, där kören sjöng vi hennes grav. En sång, som började: "Anna, du var alltid älskad, älskad utav stora, små. Därför våra tårar falla, när vi kring din grav här stå," med melodin. "Här är gudagott att vara." Av högtidligheten i kyrkan minns jag bara en fru, som läste en dikt med slutorden i varje strof "Hon är ej död, hon sover blott". Det lät tröstrikt, tyckte jag. Tänk om det vore så.

Jag blev aldrig någon baptist. Men jag vördar minnet av den tid, jag fick vara ibland dem.

Den gamla brovaktsstugan vid klaffbroarna —

Sedan en bra bit över 100 år har den lilla brovaktsstugan legat på sin plats invid kanalen. Nu anser Kanalverket, att de ej längre har råd med litet målarfärg och underhåll av huset utan vill riva det.



Med hjälp av brovaktsstugan är det lätt att se var Kafleströmmen en gång brusade, var det gamla badhuset var beläget, var Grand Hotel låg o s v.



Den här bilden är från omkring 1907. I förhållande till brovaktsstugan ser man här var Carl XV:s bro från 1872 var belägen.

— ett värdefullt hus i Trollhättans historia



Var gick den gamla klaffbron, var låg Malögabron, var låg Trollhättans första kraftstation (det runda tornet mitt på högra kanten av bilden)? Lätt att placera även i nutiden tack vare, att den lilla brovaktstugan finns kvar.



Brovaktarstugan, den gamla kanalen med Carl XV:s bro Grand Hotel och Kanalverkets byggnad. Fotot från sekelskiftet.

''Jagt - Nöjen i Sverige och Norrige åren 1827--28''

av *L Lloyd*

Arthur Llewellyn Lloyd var en engelsk jägare och författare (1792–1876), som 1823 kom till Sverige för att fiska, jaga björn och älg. Lloyd greps av storviltjaktens tjuuning och kom att stanna här till sin död. Han bodde först i Värmland men flyttade 1830 till Rånnums herrgård, Vargön. Han sägs ha skjutit inte mindre än 102 björnar. Lloyd har skrivit flera böcker om jakt och livet i Sverige under 1800-talet. Lloyd var far till upptäcksresanden Ch. J. Andersson.

Från Venersborg fortgick min resa till Trollhättan, sex eller sju fjerdingväg från staden. Något mer än en half mil från Venersborg är en liten bro af ganska märkvärdig sammansättning. Småningom blef landskapet allt mera interessant; omedelbart på högra sidan hade jag elfven med dess seglande fartyg, och till venster de branta bergssträckningarne Hunneberg och Hal-leberg.

Dessa äro beväxta med skog, deribland äfven Ekar, ett trädslag som på någon tid blifvit mig fremmande. Vid foten af dessa berg voro flere vackra Byar, som bröto af mot naturscenerne.

Största delen af dessa berg tillhör Kronan. Derskall, enligt andras berättelser, vara tillgång på Hjortar och Rågetter.

Trollhättan är en stor, men oregelbunden By, med några hundrade invånare. Här äro några förträffliga fall. En Kanal och Slussar äro tillägg till ställets märkvärdighet.

Kanalen gräfdes för att undvika fallen, och öppna segelled mellan Venern och hafvet. Det var ett Hercu-

liskt företag, alldenstund man nödgades skaffa sig väg genom hälleberget flere tusende alnar. Tillsammans utgöra fallen 120 fot, hvarföre en mängd slussar måste anläggas. Fem af dessa äro belägna invid hvarandra, så att fartygen lyftas uppföre en brant klippa. Från lugnvattnet nedanföre ger denna passage, sedd från sidan, en högst egen anblick, emedan fartygen synas segla utanpå bergsväggen.

Efter många års arbete öppnades Kanalen 1800 till genomfart. Mann fann snart ändamålet vunnet, och nu väcktes tankan på att också å andra sidan förena Venern med Östersjön, såsom förut med Nordsjön.

Trollhättefallen intaga, med några mellanstycken, en sträcka utaf sex eller åttahundrade steg. Jag tror ej att någondera är mer än fyratio fot i lodrätt höjd. Vattenmassan som nedvältar utföre dem är ganska betydlig, men likväl ej så stor som man skulle vänta, då tjugusju större och mindre strömar genom Venern lemna sitt vatten åt detta enda aflopp.

Han tyckes likväl icke föra mera vatten än Klarelfven; och denna omständighet har väckt många funderingar om underjordiska vattenaflopp från sjön, — egentligen toma föreställningar, då Verners yta är tillräckligt stor för att lemna en afdunstning, som svarar mot den vattenmassa besagde strömar tillföra utöfver hvad Götha Elf utsläpper.

Ehuru Trollhättan är vida berömdt, fann jag dess fall öfverträffas af flere andra som jag sett i Sverge och Norge.

Emellan tredje och fjerde fallet är en ståtlig bassin, kring hvilken det omgifvande landskapet är romantiskt

vackert. De lodrätta klipporna resa sig grönklädda från vattenytan, och äro ansenligt höga. Vid första fallet är utsigten skymd af spridda byggnader. Den vackraste synpunkten ansåg jag vara från vattenytan nedanför det sista fallet, eller från bergspetsen invid samma ställe.

Flere olyckshändelser hafva inträffat med människor som i båtar dragits af strömmen utföre fallet, utan att det stod i människomagt att frälsa de olyckliga. — Det måste varit hjertrörande skådespel. En man gick med mycket lugn sitt öde till mötes: då hans lilla båt kom till brädden af fallet, aftog han sin hatt, och hviftade med den öfver sitt hufvud.

Under min vistelse här var en sådan händelse nära att inträffa; en qvinnna rodde öfver elfven ofvanom fallen och släppte sin åra, hon kunde icke mera styra båten och tycktes hafva förgängelsen för ögonen. Hennes skrik framkallade i sista tiden folk, som frälste henne från vattengrafven.

En man hade några år förut med afsigt gjort denna resa, i grämelse öfver sitt olyckliga giftermål. Man hade sett honom flera gånger gå ned till vattnet, men vända om. En god dosis brännvin upphjelpste beslutsheten; — den olyckliges krossade öfverlefvor igunnos nedanföre fallen.

För längre tid tillbaka blef en ung Hund nedkastad i strömen ofvanföre fallen, med afsigt att han skulle omkomma. Han drogs äfven ned af fallet, och man trodde att han blifvit sönderslagen i bitar; men till egarens stora öfverraskning mötte honom den våta Hunden vid hemmet; nu togs han till nåder och vänskap för lifstid, och blef i många år ett lefvande bevis på

sanningen af denna otroliga händelse. Man visste med full säkerhet att djuret passerat genom alla katarakterne.

En Anka hade också gjort resan med stömmen till första fallet, men lyckats att landa på den klippholme som ifrån början af detsamma synes nästan hängande i luften; här blef hon såsom fånge tills vidare, och genom parning med vilda Änder kläekte hon en kull ägg, men ett par Kråkor, som också byggt bo på holmen, borttog den ena ungen efter den andra, oakadt hennes motstånd; till sist försvann Ankan sjelf, — Min berättare visste icke om hon delat sin affödas dödsätt, eller om hon sjelf på något sätt skiljt sig från sin enslighet, eller för att nyttja Parlamentets språk "*sin insulaira station.*"

Hos en Skottländare, Herr Allan, som var disponent öfver Herrar Dixons Sågverk, njöt jag all upptänklig artighet. — Utom detta Verk funnos en mängd andra för samma ändamål.

Värdshuset vid Trollhättan var fordom beryktadt för den prejande dyrhet hvarmed resande bemöttes. Detta rykte saknar grund sedan Herr Petersson tog emot detsamma. Jag har sällan lefvat för bättre pris.

Under den tid jag dröjde här, roade jag mig med fiske, som lyckades förträffligt, emedan strömmen nedanför fallen nödvändigt skall vara fiskrik, då ingen af hela stimmet förmår uppstiga genom fallen. Jag fångade sammanräknadt trettiosju Laxöringar och Laxar, till en sammanräknad vigt af 226 marker. Jag fick ej någon Lax större än 18 marker, då man likväl får dem nedanför fallen till en storlek af två pund, någon gång till och med tre pund. Laxöringar fick jag af tolf markers vigt.

Jag vågade icke nyttja skor under det jag gick på de våta stenarne vid vattnet, af fruktan att halka, hvilket dock flera gånger hände. En gång, under det jag från en utskjutande trädbro midtför Vårdshuset sysselsatte mig som ifrigast med mitt metande, sjönk bron undan och jag låg inom ett ögonblick nere i vattnet; jag kom genast till lands med simning utan annan olycka än badet; men nyss förut stod på samma bro en man som icke kunde simma; hade han stått kvar när bron föll, så hade han ovilkorligen fått göra resan genom fallen.

Under loppet af två dagar fångade jag med slantning sextiotre små Gäddor med en sammanräknad vikt af 100 marker. — I den fiskrika strömen nedom fallen, hugges en mängd fisk af alla slag med ljuster vid skenet af bloss, ett fisksätt som allmänt här användes.

Ehuru många ställen finnas, der metet lyckas bättre än vid Trollhättan, har likväl detta ställe den förmån att elfven aldrig besväras af vårflod. Vål höjes den vartiden tre till fyra fot, men den sjunker småningom under sommaren, och vattnet är aldrig grumligt, utom efter stark nordanstorm, då Venern, med ett svall likt hafvets, upprör den fina sanden från botten. Detta tillstånd kallas *grundflod*.

En annan förmån af mete härstädes är att hvar och en behåller den Lax han fångat. Vål har fisken intet penningevärde för en resande, men det är nöjsamt att kunna kalla dem för sina, och ega rättighet att skänka dem åt hvilken man behagar.

I grannskapet fanns äfven vildt, och emedan en af mina vänner skickat mig en Hund, roade jag mig imel-

lanåt med jagt. Så väl på vestra sidan af elfven, som ock på Hunne- och Halleberg fanns Tjäderfogel, äfvensom Orrar och Harar, men ingendera i mängd; deremot voro Rapphöns och Beccasiner talrika, och jag tror att man väl skulle kunna skjuta femton, tjugu par inom några timmar.

Sträckfogel var allmän. Då årstiden var något fram- liden, hemförde jag på en dag femton Änder, och dessutom andra foglar, med en dags jagt. Jag sköt dem alla med hagelbössa. Äfven funnos Björnar, och man berättade, att de borttagit boskap, samt för öfrigt gjort landmannen skada genom sina måltider och trampningar i den vexande vårsäden. Flera Skall hade hållits, deribland ett hvori jag deltog; men alla slutades utan framgång.

Aktergasten August på ångfartyget Elfkungen sjunger om sina upplevelser

av Erik Adamson

(Melodi: Linnéa)

Jag med Elfkungen har seglat uppå Trollhätte kanal
ända sen jag mönstra på vid Hjärtums brygga
och som aktergast jag känt mej som en flottans amiral
när vi frakta stycke gods och pappersbal.

Vi i Wargön lasta papper båd' i rummet och på däck
ifrån Vänersborg vi gick med Kreugers stickor.
Och exportgods ifrån Stridsbergs stuvor på var ledig fläck.
Ner vid Lilla Bommen tog vi extraknäck.

Jag har aldrig nånsin seglat på den vilda ocean,
men det också kan gå sjö på Malje breing.
I Shanghai och Singapore lär ofta blåsa en orkan.
Här i älva går det vågor utav fan!

Uti Åkers slussvakter där bodde många granna tjej,
jag minns: Lotta, Sara, Selma och Amanda.
När vi kom med båten uti slussen vinka dom på mej
och ibland på kvällen hade vi galej!

När en sjöman går i land han vandrar helst Kärlekens stig
och då mestadels med någon liten pullstjärt,
hon ska vara skön som Lill-Babs, lika glad och lika vig,
och ha något av sjutusan inom sig!

Kapten Stahre, Styrman Bengtsson, Kockan Tilda och så jag
nästan grät när våran båt blev såld till Nejmans.
Tänk den granna båten bara huggdes upp till skrot en dag,
ja, så skrotas fartyg utav alla slag!

K p S

Visan var med i ett programblad för "En afton vid gamla slussarna" den 17 augusti 1977.

Bertil Nilsson föddes 1913 i Gillberga, Värmland. Han kom till Skälsbo 1914, då fadern tillträdde trädgårdsmästarejänsten där. Tre syskon föddes här på 1910-talet.

Fadern öppnade sedermera en rörelse i staden i vilken Bertil arbetade de första åren. År 1937 kom Bertil till Nydqvist & Holm (Nohab) och arbetade där under 41 år mest inom produktionstekniskt yrke samt även som kursledare och lärare. De sista tolv åren handlade han personaltjänsten för verkstäderna.

Han har varit fackligt verksam i SIF och TCO samt tillhör IOGT/NTO sedan 1931.

”Skälsbo — min barndoms gård”

av Bertil Nilsson

Trollhätteborna har väl alltid beundrat Skälsbo — gården med den vackra naturen och den pampiga byggnaden, som kan beskådas från de gamla slussarna. Men jag har funnit att de flesta ej känner till något om gårdens historia, trots böcker på biblioteket som G Lundéns: ”Trollhättan genom tiderna” och Hörmander-Lindström: ”Guld-tid-kristid”. I Trollhättans Tidning beskriver Helfrid Pihl ”Gårdarna i Göta Älvdal” 500817 och Elon Henriksson ”Något om Skälsbos historia” 740720.

Mina föräldrar Olga och Fredrik Nilsson kom till Skälsbo 1941 från Värmland då jag var 1 år. Far blev där trädgårdsmästare med uppgift att sköta gårdens planteringar och behov av mat- och prydnadsväxter. För detta fanns trädgårdsmästarebostad, som fortfarande ligger vid Hjärtumsvägen.

Skälsbo (Skärsbo) — Vägskäl — Gräns. Edsvägen 16—1700-talet mellan Åkerström och Brätte vid Vassbotten. Här fungerade 900 hästar för transport av 100.000 skep-pund järn och övriga förnödenheter. Sluss fanns ju vid Lilla Edet från 1600-talet.

Ägare till egendomen, som bl a omfattar markområden mellan Talboområdet och Åkerström, med gården Poxen har varit följande:

- | | |
|-----------|--|
| 1550 | Landbonden Segol. |
| 1560—1573 | Fältöverste Åke Bengtsson, Ferla, som ägde flera gårdar i trakten. |
| 1559 | Kung Gustav Wasa ville byta till sig egendomen här för det fina laxfiskets skull, men så kom ej till stånd. |
| 1587 | Ståthållare C. Gabrielsson-Oxenstierna äger Skälsbo som strögods. |
| 1620 | Assessor Ture Axelson-Natt o Dag, gift med dotter till ovan-nämnde. |
| 1700 | Kapten Polykarpus Leijonstolpe, Onsjö. |
| 1744 | Sonen, Löjtnant Gabriel Leijonstolpe, Västgöta-Dals Regemente. |
| 1757 | Faktorn vid Åkerström, O G Strömstedt. |
| 1762 | Löjtnant P V Belfrage, V-G Dals Reg. (Gatunamn i Strömslund).
Senare ägare: O Bergström, Vänersborg, F Berg, Trollhättan,
O Holmgren, Göteborg, J Tomasson, C A Helm till år 1816. |
| 1840 | Ryttmästare Gustaf Pfeiff. |
| 1845 | Kapten Arvid Georg Pfeiff. |
| 1850 | Assessor C H Sjöberg vilken lät uppföra ny (nuvarande) mansbyggnad. |



Skälsbo. Vy från älvsidan.



Skälsbo. Trädgårdsmästarebostaden vid Kungälvsvägen — i princip lika idag. Bilden är från 1916. Trädgårdsmästare Fredrik Nilsson med maka Olga, samt bamen Bertil och Rake!

1900-talet:

1900 Gården ärvdes av konsul Magnus Kindal, Göteborg, som levde 1837—1919, och var ingift i fam. Sjöberg, tidigt änkeman. Kindal var ägare till Gumperts Bok-o Pappershandel, Göteborg och även konsul för Frankrike.

Konsul Kindal använde väl mest gården som rekreationsställe och även för umgänge med sina franska gäster. Han hade två söner Carl Kindal, verksam i Gumperts, Göteborg och Magnus Kindal, som hade liknande affär i Paris och som familjen har kvar på Avenue de l'Opera med namnet Kindal.

En dotter, Anna, gifte sig med kanalinspektoren Edvin Berger, som senare övertog företaget Marcus Holmqvist i Halmstad. En ättling i 4:e led är direktör Carl-Magnus Kindal, f 1943 (Gbg:s Obligationskassa).

En fröken Gahm, från Göteborg, vistades ofta på gården och hon tog mycket fotografier av naturen där. Jag minns konsul Kindal som ofta spatserade omkring på ägora och pratade med anställda. Det fanns ett fint badhus i bukten mot slussarna med en 50 m lång brygga. En stor frukträdgård med fint sotiment, nedanför huvudbyggnaden. I den övre trädgården vid kungälvsvägen fanns två växthus, ett med prydnadsväxter, speciellt Chrysantemum, samt ett med vindruvor. Tomater var en nykomling för Sverige som även fanns här. Överskott såldes till besökare från Åkersbergssidan, som tog sig över med roddturen. Jag minns även en speciell odling som far skötte. Det var tobakspantor för gårdens behov. På hösten var jag med och hängde dem på en stor vind för torkning.

För gårdens skötsel fanns rättare Ståhlberg, kusken Larsson, ladugårdskarlar Karl Johan Karlsson (sondottern bor fortfarande på Skälsbo), jordbruksarbetare Karl Gyllensvärd och Augustsson (bodde på Poxen) samt överroddarfamiljen Johansson på Hulingen.

Gäster till Skälsbo hämtades med drovka och parhästar och livréklädd kusk, som hade att köra den långa vägen via kvarnkasa-korset, Torsered och Landbergsliden, då ju vägen över Hälltorp ej kom till förrän i slutet av 20-talet.

1920. Efter Kindals död köptes gården av landsfiskal Johan Karlén. Han kom från Munkebo vid Öresjö. Det blev nya takter, bil skaffades, kusken blev chaufför. Poxen arrenderades ut till en familj från Upphärad. Karlén var



Skälsbo under "Amerikagårdsperioden". Vy mot älvsidan. Fotot bör vara från år 1932.

i stort behov av pengar. Trädgårdsalster skulle produceras och säljas på torget. Min far tröttnade och övertog 1923 den frukt- och grönsaksaffär vid Storgatan som blev Traungs Eftr. Vi flyttade till Torsered. Den övre trädgården utarrenderades sedan till Karl Karlsson, som bedrev handelsträdgård. Efter Karléns tidiga frånfalle köptes gården

1931 av dir. Antenor Nydqvist, som 1932 upplät huvudbyggnaden till "Amerikastiftelsen", vilken invigde byggnaden till "Amerikagården". Meningen var att den skulle vara ett samlingsställe för hemvändande svenskamerikaner i samband med pensionatsrörelse. 1933 var jag med i Manskören "Sångarbröderna" och vi hade här valborgsmässofirande med dans samt ett valborgsbål i parken mot slussarna. Stamfastigheten ägs nu av dir. Nydqvists söner, men de olika byggnaderna har inköps av privatpersoner.

I huvudbyggnaden har det varit olika aktiviteter. Svenska Turistföreningen hade här vandrarhem och pensionat. Skälsbo barnhem för utvecklingsstörda barn startades här men flyttades sedan till Hulabäck vid Alingsås. De tog namnet med dit.

Blomsterhandlare Cedergren köpte Skälsbo huvudbyggnad år 1938. Han hade en tid växthus i den gamla fruktträdgården nedanför byggnaden. Sedan köptes huset av dir Erik Johansson, F:a Johansson & Hagström.

I pressen har också ryktats att skådespelerskan Ingrid Bergman varit spekulant på byggnaden. Nuvarande ägare är tandläkare Joelsson, som dock tidvis hyr ut huset.

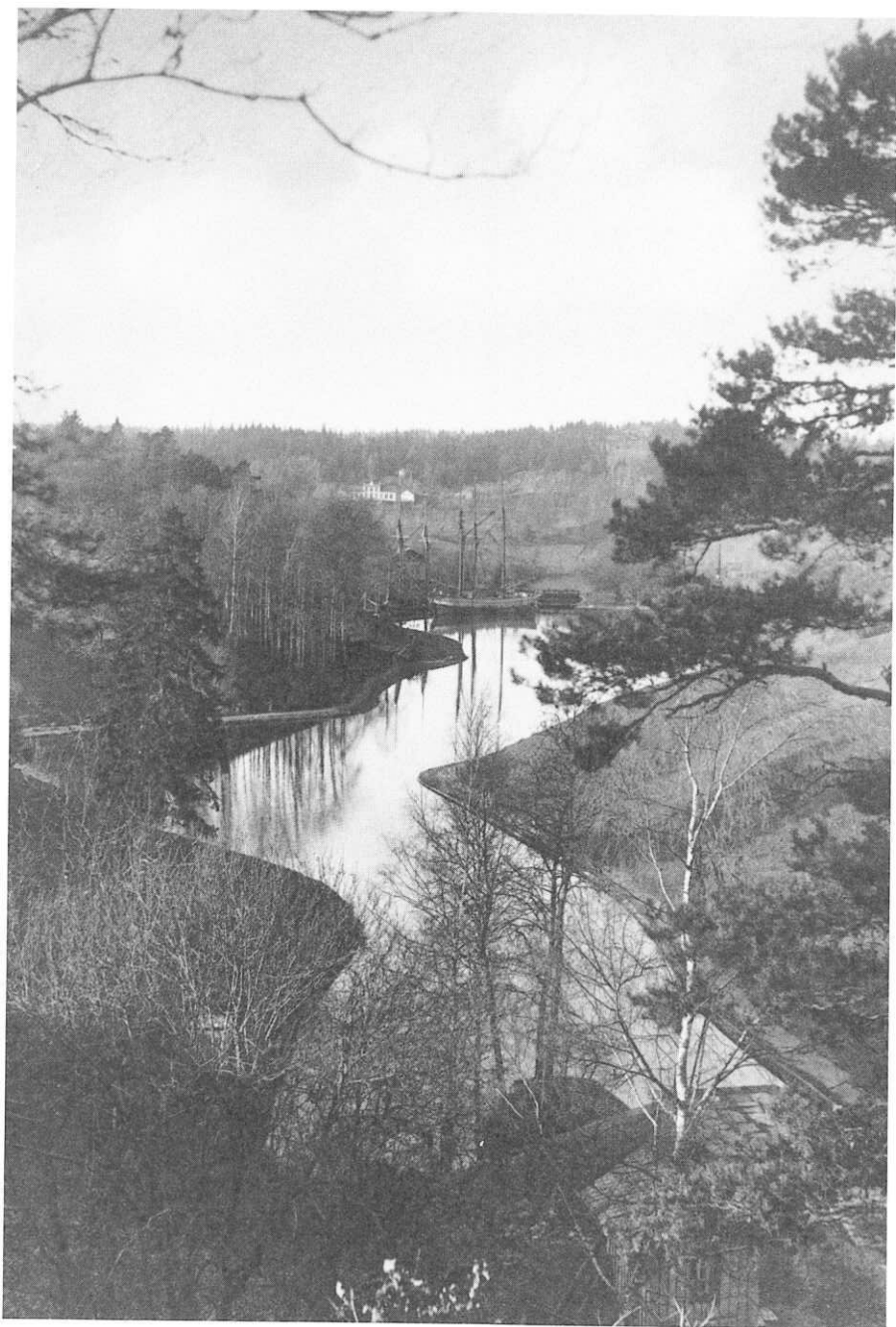
Barndomsminnen 1910—20-talet

Minns särskilt kalkåkningen vintertid i den branta backen ned till gården. Där gällde det att passa upp för grindarna i backändan. Det berättades att en syster till tidigare ägaren assessor Sjöberg förolyckades i dessa grindar då en häst kom i sken i nedändan av backen och det bar rakt emot grindarna. Man minns ju julkalasen hos de olika familjerna och speciellt julgransplundringarna.

Grisslakten till jul var ju alltid en stor upplevelse. Man har talat om att min far under krigstiden blev bjuden 1.000:- för sin gris, men kunde ju ej sälja bort familjens mat. (Detta var 1917 och motsvarar ju i dag c:a 40.000:- kr.) Under kristiden, i slutet av 10-talet, var det populärt att plocka ekollon. Folk kom i skaror från Strömslund och från Åkersberg för att plocka ollon efter de stora ekarna söder om huvudbyggnaden. Ollonen rostades till ollonkaffe, en ersättningsprodukt, hur den nu smakade.

Vi tillhörde ju Vassända-Naglums församling och innan jag fyllt 7 år kom en dag två cykelåkande poliser från Strömslund hem till oss. De var klädda i sina långa kappor och pickelhuvor, samt bar sablar. Jag var utanför och de frågade mig om Bertil Nilsson bodde här. Då sprang jag och gömde mig. Men de ville veta om jag var vaccinerad för att kunna börja skolan. Det var jag ju i Värmland men uppgifterna hade ej kommit fram.

Skolgången var först 2-årig småskola i Hultet, nära Öresjö, med Dagmar Ulveland som lärarinna. Det var lång väg för de små från Skälsbo, Kvarnkasan och Gräsviken.



Skälsbo sett från 1800 års slussled. Foto är taget av ing E L Albert.



Småskolan vid Hultet invid Öresjövägen.



Torserefs skola. Folkskollänare Lars Ulveland med klass 1 och 2 år 1922.

Vintertid besvärligt på grund av nedfallna träd och stora drivor på den gamla öresjövägen. Folkskolan låg i Torsered eller vid vägen mellan Skälbo och Kvarnkasan, nedanför Svenäckers gård. Lärare där var Lars Ulveland. Hit gick även barn från Åkerström. Vi hade därifrån vinterutflykt till Gräsviken där vi fick åka på våra kullriga skridskor. Då fanns inga bussar utan det var att traska för fot.

En rolig episod vid Torseredsskolan var att vi fick utföra ett teaterspel "Knallen som kokade soppa på en spik". Magister Ulveland, som ju bodde där hade en samling bräder och dessa fick vi sätta ihop till en lämplig byggnad för spelet. En sorts praktiskt arbete i skolan. Men vi fick själva hålla oss med spik. Vi fick lov att springa till Svenssons Hörna i Strömslund och köpa spik för 10 öre gången, vilket ju var en rolig omväxling. Huset kom upp och vi spelade pjäsen. Flera år senare var huset ett hönshus. Kanske det var ämnat till det. Våra insatser ej att förglömma. Denna skola blev riven för många år sedan.

Efter familjens flyttning till Torsered år 1923 blev för oss skolgången i Strömslund.

Skälbo har en vacker natur med flera utsiktspunkter. En sådan är den höga "triangelpunkten" väster om Hjärtumsvägen. På detta vårdkasberg anordnade familjerna påskeld. Här kan man skåda till övre slussarna och vi barn brukade kolla in ångaren "Neebing" som kom och hämtade lok vid rysskajen. Numera finns ju en fin promenadväg utstakad från Hängbron, förbi Talbo och Skälbos marker till Nyckelberget vid Åkerström.



Ångaren "Neebing" lastar lok vid "rysskajen", Åkerssjö.

Skälsbo

av John A Ekström

I

Jag längtade min Åkersbergstids år
till Skälsbo från mitt hem vid två altaner;
men då min "morsa" lades blek på bår
för mig blev ändring i mitt ödes planer.

Jag vallpojck vart i hembygds skog och snår,
men hövding då vi lekte indianer.
Som Ivanhoe jag arvlös var och svår
med svärd och sköld i Walter Scottska claner.

Men Skälsbo var mitt minnandes bedår';
Dess vita skönhet mot den mörka branten
varpå dess vykorts popularitet består . . .

Den äng mot älven hade tidig vår
där sippor plockades med hand ur vanten;
men snart fick viveguld och slänbloms vrår!

II

Grosshandelsmän och svenskamerikan
ha Skälsbo havt och ägnat ägarvården.
Mot Björndalsbergens mörka tall och gran
vår vykortsvanda hyllning ännu får den.

Man blev bekant med barndomslängtans gården
och gjorde strandhugg där från älvens ban'.
Jag visste jordgubbar och astrakan —
min trädgårdsmästarvänskap: Än består den!

Vad Skälsbo skänkt mig vill och bör jag tacka:
Som roddbåtsman jag tjänade mång "hacka"
av folk som ville överfarten dit.

Med front och flyglar högt ur nedgångssvacka
stå för min syn — mens måsar templet "kacka":
Ditt badhus, där jag hölls mer meterit . . .

Hans Svahn (1924) är uppvuxen i "Ljungens hus", Lilla Hojumsgatan 7. Hans far Hjalmar Svahn bedrev sedan i början av seklet en skylt- och måleriverkstad på Staveredsgatan i det hus som kallades "Gula Faran". Här gick han som fjortonåring under några år i målerilära hos sin far. Från slutet av fyrtioalet till sin pensionering arbetade han vid Volvo Flygmotor. När han som pensionär för något år sedan såg "Svartens" namn nämnas i tidningen Trollhättan, förstod han att han satt inne med information om livet i Trollhättan på trettio och fyrtioalet som kunde vara av intresse att bevara. Denna personliga bild av "Svarten" är ett av dessa minnen. Kanske får vi veta mer om Trollhättans innevånare inklusive honom själv i framtiden.

”Svarten”

Ett personligt porträtt av Hans Svahn

Bland bröllopstelegrammen till min fru och mig fanns ett telegram med texten; ”Gratulationer på den lyckligaste dagen i ert liv, Svarten”. Detta porträtt av Svarten hoppas jag skall visa varför jag satte speciellt värde på detta telegram.

Svarten var i min ungdom en välkänd profil i Trollhättan. Han drev en tobaks- och tidningsaffär vid Staveredsgatan. Gula faran, som huset kallades var ett gulrappat trevåningshus, med första våningen i sten. Ovanför dörren till hans affär hängde den ljusskylt som min far hade tillverkat. Mot röd botten stod texten: ”Nyhetsmagasinet A M Johansson”. Han bodde tillsammans med sin familj i samma hus.

Mina första minnen av Svarten är när jag i början av trettioalet hälsade på min far som hade sin målerirörelse vägg i vägg med Nyhetsmagasinet. Jag lärde känna honom djupare när jag som fjortonåring började gå i lära hos min far. Vårt förhållande bröts sedan aldrig. Då jag under senare år brukade hälsa på hos min far och bror som övertagit rörelsen, var det naturligt att även Svarten ingick i besöket.

Anders Magnus Johansson, eller som han i dagligt tal kallades, Svarten, hade i sin ungdom arbetat som rallare i Norrland. Kvar från denna tid fanns den bredbrättade svarta hatten, med sin speciella stuk. En hatt som jag känner igen från foton av järnvägsrallare och timmerflottare. Han var kort och kraftig, hade mörk hy med mörkbruna mycket snälla ägon bakom buskiga ögonbryn. Håret och ögonbrynen hade varit svarta, men var på senare år gråa, varför far då skämtsamt tilltalade honom, ”Grälle”. Han var alltid klädd i svart, från kängor till byxor, väst och kavaj. Såsom proletär bar han aldrig slips och skjortan var alltid uppknäppt. Han var äkta, till skillnad från dagens kommunal och rikspolitiker som tror att de blir arbetare genom att taga av slipsen och knäppa upp en knapp i skjortan.

Han hade en stor päronformad mage, som helt fyllde ut hans väst. En kraftig klockkedja hängde i en båge från en västknapp till vänstra klockfickan. Klockan fiskade han ofta upp. Av detta hade västen blivit blanksliten.

Jag vet ej om det var den svarta klädseln eller utseendet som gett honom namnet Svarten.

Han kom ofta in till min far när inga kunder störde honom. Till att börja med ställde han sig vid dörren och nynnade som vanligt sitt ”pom, pom, pom”, i olika tonlägen. Försiktigt kom en dialog igång. Till att börja med alldagligt, men strax höjdes rösten



när han kom in på sitt favoritämne, politik. Han var tydligen van med amatörmotståndare i dessa politiska dueller, ty hur tokiga påståenden jag och min bror gjorde, behandlades vi på samma sätt som om vi vore hans fullvuxna socialistiska duellanter. Enstaka gånger noterades en förståndig replik i förbigående, men som regel fick vi svar med ordliga rallarsvingar.

Han exemplifierade ofta sina politiska teorier med situationer ur sitt rallareliv. Berättelsen slutade ofta med att han beskrev hur han läxat upp någon rallarebas för ett orättfärdigt påhopp på någon arbetare. Då kom den gamle rallareproletären fram. Berättelsen som hade börjat relativt lugnt, stegrades mer och mer och avslutades med ett skådespel.



Först valde han som regel ut mig att vara den orättfärdige rallarbasen som han nu gick till angrepp mot. Han blev mer och mer upphetsad samtidigt som han kom allt närmare, med högra handen knuten i ögonhöjd. Rallarbasen var i rejält underläge och helt skräckslagen. Till slut var det bara plats för hans knutna hand mellan våra ansikten. Mina blå ögon mötte hans kolsvarta på otäckt nära håll. Han hötte med den knutna handen och hans andedräkt, med lukt av varm snus spottade ut slutrepliken mot mig;

— Ja, ska säga dig att vi arbetare har fått nog, vi finner oss inte i detta, vi kommer att osv.

Jag skämdes över hur jag burit mig åt och rodnade.

Det var höjdpunkten på hans berättelse, som mot slutet gått över till teater. Han väntade inte på någon kommentar, inte heller några applåder, utan vände sig snabbt om, öppnade dörren och gick stolt och lugnt ut som en stor aktör som lämnar en scen. Det var stor dramatik. Allt verkade äkta, som om han på grund av oförrätten mot någon kamrat lämnat rallararbetet någon minut för att läxa upp rallarbasen. När det var gjort måste han snabbt återvända till arbetet. Teaterverkan förstärktes när han oombedd kom tillbaka på scenen och drog slutrepliken ytterligare en gång, för att sedan försvinna på samma effektfulla vis.

Om jag någon gång skulle sätta upp en teaterpjäs om arbetare skulle jag taga med denna scen, den var bra. Min far som under hans berättande var den enda som flitigt fortsatte att arbeta, smålog åt repliken ”vi arbetare”, såsom om han tvivlade på att Svarten hade mandat att kalla sig så.

På kvällar strövade han ensam omkring längs de mörka gatorna iförd sin svarta bredbrättade hatt med en svart väska under armen. I denna fanns de varor han sålde, tidningen Arbetaren och preventivmedel. Han är för mig sinnebild för kolportör. Nämnas ordet kolportör tänker jag alltid på Svarten.

På gatan startade kontakten med en vänlig fråga om motparten var intresserad av Arbetaren. Sannolikt köpte många tidningen Arbetaren för att maskera det andra inköpet. Svarten tyckte att bägge var lika behjärtansvärda.

När Folkets Park var öppet visste behövande att han befann sig vid spelautomaterna, eller på gräsmattan strax framför dansbanan. Han hade så att säga uppsökande verksamhet och god kundkontakt.

Det hände att han av kunder fick glåpord för sin handel med gummivaror. Men han kunde ge igen, varefter han skyndade in till far och berättade om sin seger över dum-



heten. Barägaren till exempel, som otaktiskt nog ”stack” till honom.

— Å du kör fortfarande med dina gummi, fick omgående svar.

— Å du kör med din bar.

För säkerhets skull drog Svarten som brukligt, poängen två gånger.

Flera herrfrisörer i staden tillhandahöll dessa varor utan att skada sin vandel. Svar-
tens omaskerade handel i sitt Nyhetsmagasin, samt hans gatuhandel gjorde att
okunniga trollhättebor såg ned på honom.

Han tillhörde de belackade föregångare i vårt land som förstod att det var djupt
mänskligt att se till att ovälkomna barn inte blev till, oavsett det var i ett äktenskap
eller i en tillfällig lördagsförbindelse. Nu efteråt vet vi att han var i gott sällskap med
Karin Adamsson och Elise Ottesen-Jensen. Dessa första revolutionärer utsattes för
en skenhelig moralisk mobbing. Stärkt genom egen tanke och politiska diskussioner
stod han över detta. Jag tror att många trollhättebor senare skämdes över hur de be-
handlat Svarten och var tacksamma mot honom.

Hans affär i ”Gula Faran” var centrum för proletärer, deklaranter, fiskare, kärleks-
kranka och allmänt diskussionsvilliga trollhättebor. Den var liten, ett halvt trappsteg
ned från gatan och hade lågt till tak. Sparsamt inredd med disk till vänster och rakt
fram, ett draperi till höger och bakom detta ett skrivbord. På disk och hyllor fanns
tidningar, arbetarlitteratur, tobaksvaror, skrivmaterial samt många sötsaker. I en lå-
da förvarade han sanitetsvarorna.

Doften i butiken skiljde sig från min fars måleri som luktade linolja och terpentin.
Här luktade det en blandning av trycksvärta, snus, smörjolja samt svettiga männi-
skor. En doft som jag än idag minns och förknippar med heta politiska dueller.

Här stiftade många den första bekantskapen med den svenska arbetarlitteraturen
och fick ny näring till politiska diskussioner. Folket i Bild hade noveller av Ivar Lo
Johansson och hans likar. I FIB:s bokklubb ingick även författare som Jan Fride-
gård, Vilhelm Moberg och Artur Lundkvist. Jag vill minnas att jag här köpt det
exemplar av Marx, ”Det Kommunistiska Manifestet”, som fortfarande står i min
bokhylla.

Pärilspontsväggen mellan de bägge lokalerna var tunn, varför vi i viss mån levde med
i Svartens värld.

En kunds besök följde som regel samma mönster. När han var ensam hördes hans
nynnande, ”pom, pom, pom”, i olika tonlägen. Hans kunder som oftast var vänner
och arbetare, skymtade först som skuggor förbi vårt fönster. Det gällde att snabbt
och obemärkt komma in och ut ur affären. Ibland gick det så fort vi fick besöket be-
kräftat först när vi hörde dörren öppnas och stängas. Sedan hördes hasande steg över
golvet och korta ord som vi tolkade som hälsningar. Affären gjordes upp genom låg-
målt samtal. Efter en stunds tystnad började en dialog, som snabbt steg i volym, het-
sighet och klang och som tydde på att man kommit in på det väsentliga ämnet, poli-
tik, samt att man hade stora åsiktskillnader. Ibland kunde stoftet av någon anled-
ning tryta, det tystnade, några få repliker gick fram och tillbaka, för att sedan sätta

fart igen. Besöket avslutades med några ord som sannolikt var hälsning, gnissel i dörren, en skugga som åter for förbi fönstret. Hasande steg hördes och efter en stund Svartens ”pom, pom, pom”. En rapport över diskussionen kunde senare inkomma till far.

Svarten hade varit kommunist, socialist och syndikalist, men han hade nu genom sina diskussionsdueller, sitt mycket starka rättsbegrepp och sin tro på människorna uppfunnit en egen form av ultrasyndikalism. I denna samhällsform behövde inte landet styras eller övervakas av korrupta ledare eller ha dyrbar administration. Eftersom människan i grunden är god och vill vara fri skulle vi klara oss utan ledare. Ett sådant samhälle skulle fungera bättre än något befintligt samhälle.

— ”Vi arbetare”, behövde kanske någon gång samla ihop oss och säga ifrån på skarpen, brukade han lägga till mot slutet.

Han tyckte om att diskutera och utnyttjade därvid hela svenska språkets möjligheter till ordval och tonstyrka. Ibland trodde vi att livet stod på spel på andra sidan av pärlspontsväggen, men samtalen avslutades alltid lugnt och kunden återkom som regel. Diskussionen gällde politiska problem och där ansåg han att varje medborgare har skyldighet att ha en egen åsikt.

Påståenden som haglade genom luften var inte personliga eller kränkande. Han lärde oss detta, när han efter högljudda diskussioner med min far försvann till sin affär till synes så arg att vi trodde att han och far skulle vara ovänner för livet. Efter en stund kom han tillbaka helt oberörd småsjungande sitt ”pom, pom, pom”, och tackade far för matchen genom att till oss tyst överlämna var sin kola.

Må vi aldrig taga död på den fria tanken,



det fria ordet och den friska diskussionsviljan. Idag skulle jag satt stort värde på att aktivt få deltaga i diskussionen inne i Nyhetsmagasinet.

I deklarationstider ställdes den gamla skrivmaskinen upp på skrivbordet. Människor kom in med sina handlingar och redogjorde för sin ekonomi. Ibland höjdes rösterna; — Vet du inte vad du tjänat?

— Har du inte förra årets skattsedel med dig? — Vet du inte hur den ser ut?

— Nej, inte den! — Vet du inte när du är född?

När utfrågningen var klar tog Svarten på sig sina små runda glasögon och började skriva, med sina två pekfingrar. Hans stavning var ej helt perfekt. I en deklaration som han gjorde till min bror stod det under avdrag; Syckel slitache.

Svarten var mycket mekaniskt intresserad. När deklarationen var överstökad flyttades skrivmaskinen bort och skruvstycket kom åter på plats. Drog man draperiet åt sidan blottades en arbetsbänk, så fylld av verktyg och mer eller mindre reparerade delar, att man trodde sig vara i en mekanisk verkstad. Här reparerades allt från Folkets Parks spelautomater till Grästorpsmotor till hans båt.

Svarten hade ett mänskligt och kamratligt förhållande till de apparater han reparerade. Förhållandet var liksom mellan en läkare och hans patient. Mellans hans vänskapliga ”pom, pom, pom”, hördes ord som; — Blir det bra om vi gör så här?

— Jaså inte det.

Som regel övergick dialogen strax till en högljuddare monolog.

— Jävlas du med mig? — Jaså det är så här du vill ha det?

— Här skall du få!

Orden kompletterades med svordomar och hårda metalliska ljud.

Han skildes från sina patienter som en vän. De tillfrisknade hjälpligt, men återställdes aldrig helt efter hans första kirurgiska ingrepp, utan krävde ständiga återbesök på de mest olämpliga tider. Men han kände sina patienter väl och visste precis var han så att säga skulle sätta in stöten på varje enskild spelautomat när den strejkade på grund av ungdomars behandling under lördagkvällarna.

Min far överlät av någon anledning aldrig någon reparation till Svarten.

Han trivdes när han på lördagkvällarna fick syssla med två av de saker som låg honom närmast om hjärtat, att laga sina vänner spelautomaterna och att sälja de varor han hade i väskan.

Min far kunde ibland vid svåra måleriproblem, snabbt behöva påfyllning av rökverk. Jag fick då ta en krona på skrivbordet och kila in och köpa en ask Matanzas cigarrer. Det var inte ovanligt att man hörde snarkningar bakom draperiet. Svarten låg på rygg på skrivbordet med en bok under huvudet och händerna knäppta över den runda magen. Han sov lugnt och tryggt. Jag lade kronan på disken, tog en ask cigarrer och smög mig tyst ut.

Abborrfiske på Vätern tyckte han mycket om. Det startade med att Svarten plockade dagmaskar under Kungsgatans almar. Med krökt rygg, en ficklampa i en hand och en tom konserverburk i den andra, smög han sig fram och plockade upp de maskar



som kommit upp för natten, allt medan han sjöng sitt, ”pom, pom, pom”. Maskarna förvarades under veckan i konservburken under skrivbordet.

På lördagskvällen bytte han ut rallarhatten mot en vegamössa och den svarta väskan mot en ryggsäck samt tog bussen till Vänersnäs för att fiska sina abborrar. Han inväntade ofta gryningen sovande i en närliggande lada.

Båten var en liten snipa med namnet Svarten. Min bror hade gjort en papperschablon med namnet, som Svarten för symmetrins skull hade använt så att ”S” var föröver på båten båda sidor.

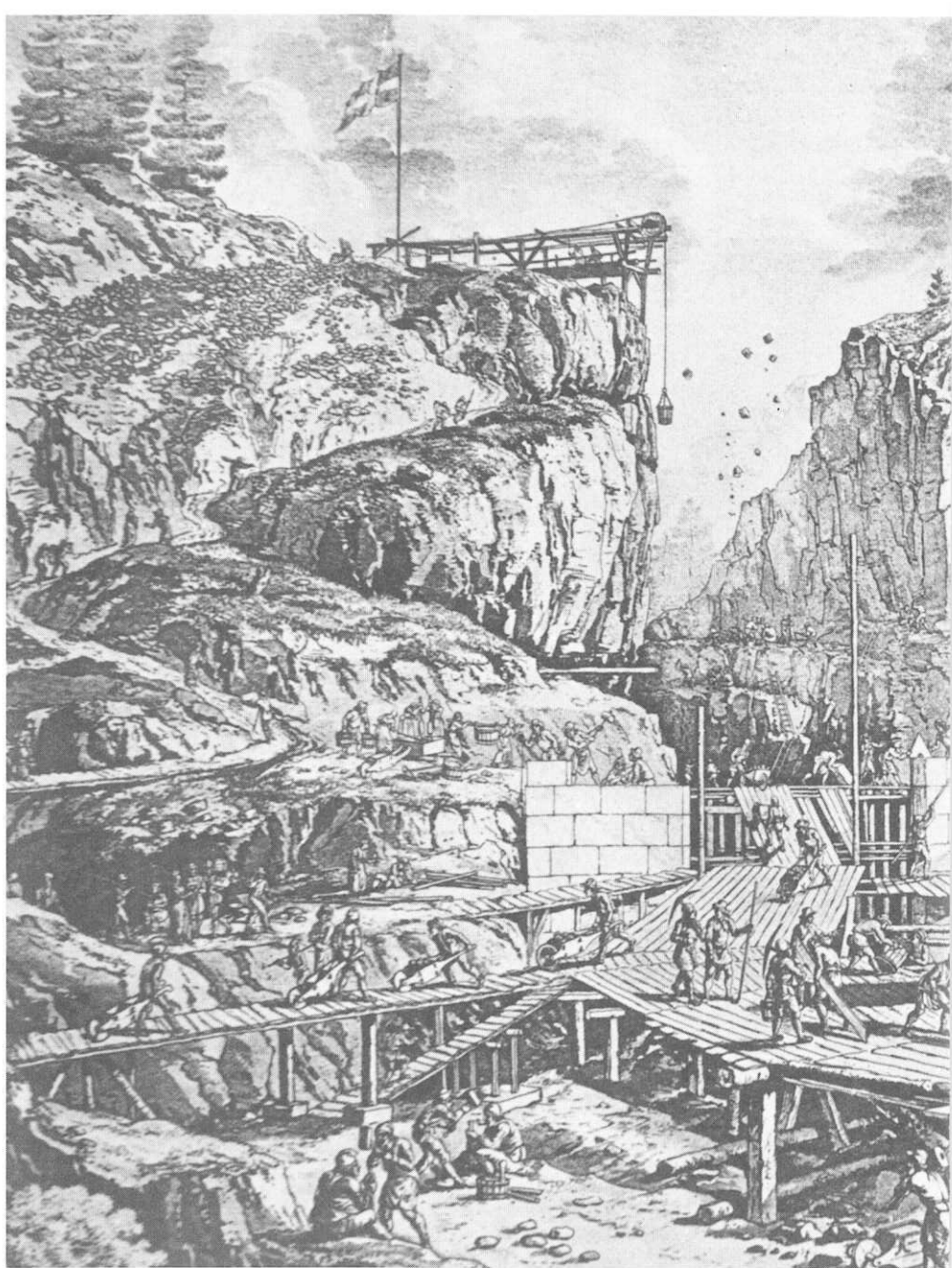
Han var djärv och gick ut till abborrgrundet även vid dåligt väder. Om Grästorpsmotorn då ville ha sin behandling, fick den det, men dessutom en rejälare omgång på skrivbordet dagen därpå. Vi på andra sidan pärlspontsväggen led med motorn.

I början av femtiotalet hade jag kommit överens med Svarten om att fotografera honom. Min tanke var att det skulle bli ett porträtt av honom i hans arbetskläder stående i skumrasket framför skrivbordet. Väggen skulle vare en oskarp bakgrund med olika föremål som symboliserade hans liv och drömmar. Rallarhatten, en ensam fura, den svarta väskan, bilder av Marx och Lenin, en vinjett av Arbetaren. Svarten sovande i båten och diskuterande på gatan. En svag antydning av preventivmedel kanske också kunde få komma med.

Hans ansikte skulle vara skarpt och belyst likt Rubens målning, ”Riddaren med falcken”. Där skulle man kunna utläsa hårt arbete, den agitatoriska kampviljan bakom de buskiga ögonbrynen, de varma vänliga ögonen och skrattet han visade när han mådde gott. Det skulle vara äkta och ärligt precis som Svarten själv.

Av olika anledningar blev ej fotograferingen av.

Det porträtt jag nu gjort av Svarten är tagen på längre avstånd och därför inte så skarp som det planerade fotot. Kanske istället flera väsentligheter framträder som ger en mänskligare och sannare bild av Svarten, en av de många personligheter som aldrig kommit in i Trollhättans kulturgalleri.



Ur bildverket "Trollhättan dess kanal och vattenverk", som utkom år 1911, citeras om detta konstverk:
"Slussarna under arbete. Koppartryck (45x59) af Joseph Ange Cordier efter målning af Louise Belanger".
Bilden ingår som del i ett planschverk, "som utkom i början af 1800-talet med titel: 'Voyage pittoresque de la
Suède par L. Belanger, premier peintre de Sa Majesté le roi de Suède. Gravé par J. A. Cordier. Cahier n:o I. Publié
chez les cluteurs place de l'arsenal à Stockholm.' Häftet — troligen utkom ej mer än ett, möjligen två — inne-

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Historia och Historier om "Stranna"
häftena 4:1—4:6 åren 1990—1992

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

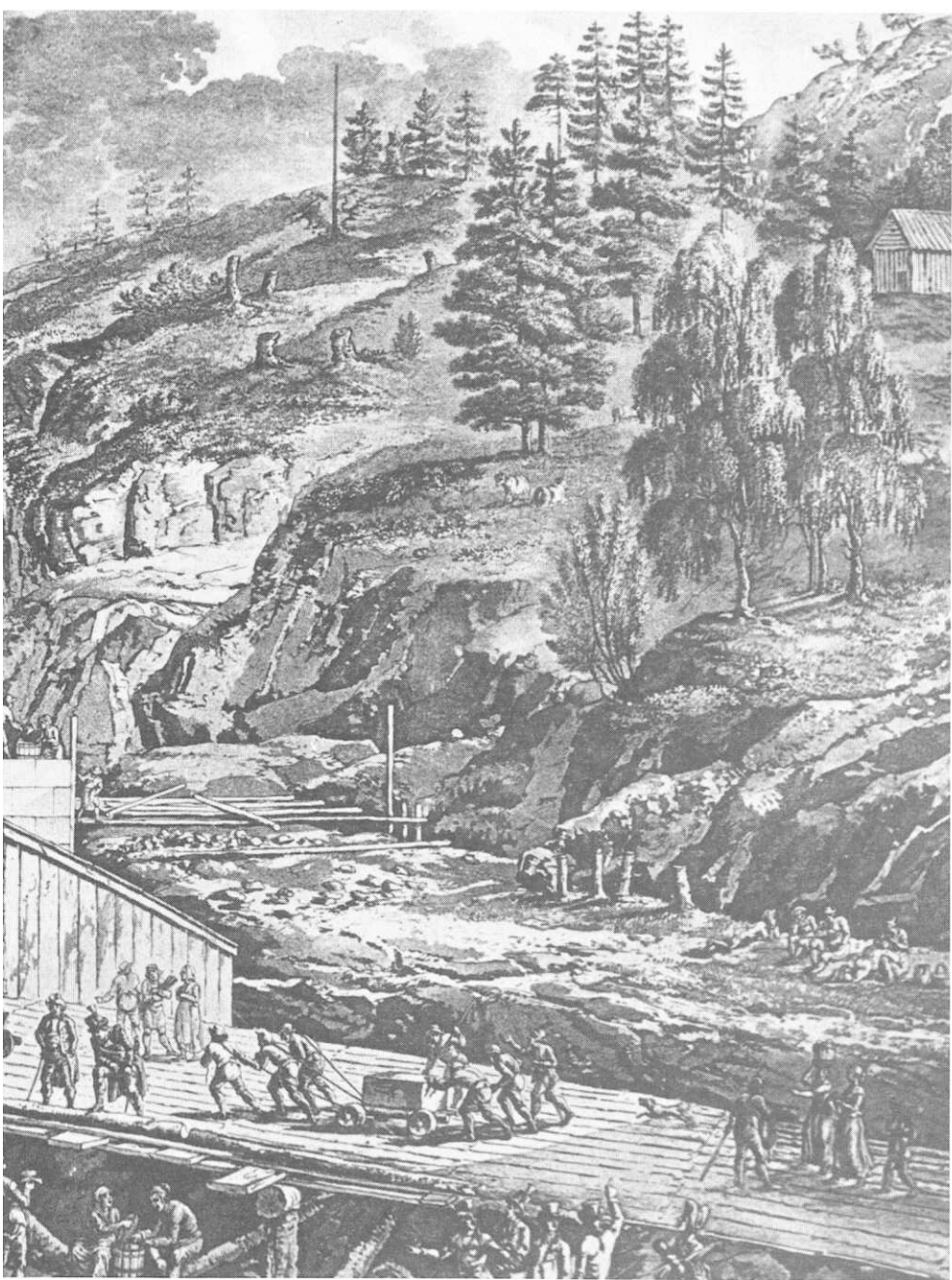
Historia och Historier om "Stranna"
häftena 4:1—4:6 åren 1990—1992

Sida	Erik Adamson
39	Gästspel av Trestadsfigurerna Strömkarlen, Frida och Bohusfiskaren
94	Hyllning till Det Täckta Könet
96	Aktuell visa
160	Aktergasten August på ångfartyget Elfkungen sjunger om sina upplevelser
182	Marknadsvisa
	E. L. Albert
65	Om tillgodogörandet av vattenkraften vid Trollhättan
	Arne Arodell
125	Om E. L. Albert på Strömsberg
	Philippe Le Bas
56	Utdrag ur "Suède et Norvège" om Trollhättan
	John Börjesson
45	När seklet var ungt
122	Uppigenoms- och nerigenomspojkar
	John A. Ekström
168	Skälsbo
	Bror Hjelte
131	Minnen från byggnadsföreningen Fridhem
180	Några minnen från Engelska skradderiet
	Gustaf Larsson "Silhuettklipparen"
3	Patron Larsson från Trollhättan
	Johan Leksell
4	Silhuetter

- Georg Lindkvist**
38 Till 10-årsminnet av Werner Johnssons död
- L. Lloyd**
154 "Jagt-Nöjen i Sverige och Norrige"
- Olaus Magnus**
111 Om klipphålor såsom försåtliga tillhåll — ur "Historia om De Nordiska Folken"
- Oskar Malmrot**
185 "Bäsk"
- M. Myrberg**
108 Ernst Stridsberg på hans 61. födelsedag den 16 aug. 1899
- Bertil Nilsson**
161 "Skälsbo" min barndoms gård
- Rolf Rhodin**
33 Ångaren "Trollhättan" och Trollhättans skeppsdocka
134 Några glimtar ur Trollhättans historia
144 Strandgatan
- Hans Svahn**
169 "Svarten"
- Gösta Svensson**
135 Svunna miljöer i Trollhättan — Tutarns Erik berättar
- Stina Svensson**
57 Ärtväfflor och polentagröt
114 Kvarteret Gripen när jag var barn
146 Söndagsskolan
186 Kanalen
- Eric Tuneld**
32 Edsberg

Diverse

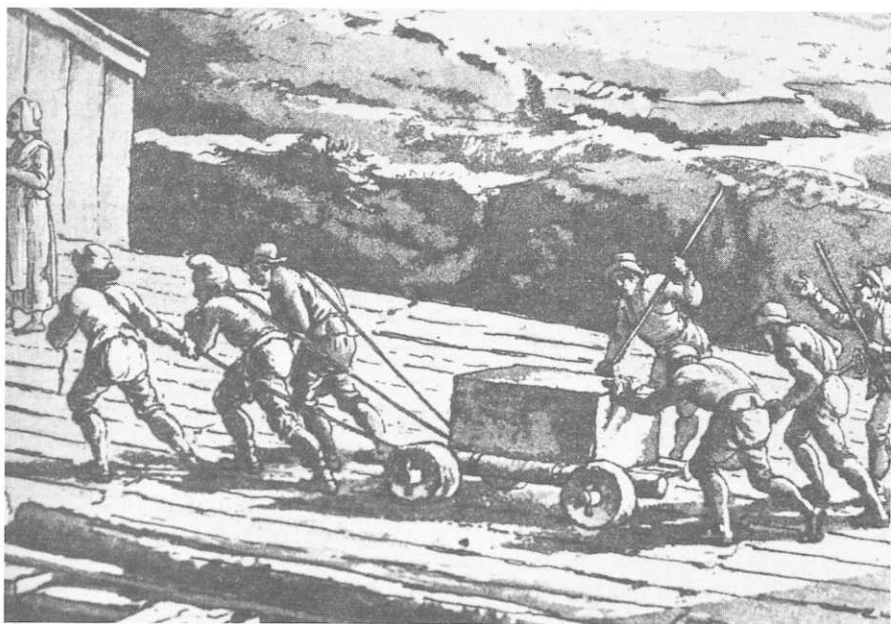
- 8 Invigningsprogram för 1916 års slussled
- 11 Utdrag ur Svenska Turistföreningens resehandbok om Västergötland
- 19 Utdrag ur "Ortsnamnen i Älvsborgs län, del XII Väne härad"
- 48 Foto från Hotel Utsikten år 1878
- 50 Faksimiltryck ur "Upfostrings-Sällskapets tidningar" år 1782
- 51 Högtidligheter vid Trollhättesslussarnas öppnande i juni 1844.
Faksimiltryck ur Stats-Tidningen för den 13 juni 1844
- 62 Utdrag ur Jaroslav Hašek's novell "Förgätmigej och oxtunga".
- 63 Matsedel år 1907 från Grand Hotel
- 64 Matsedel år 1905 från Hotel Bellevue
- 86 Faksimiltryck ur "Über Land und Meer — Allgemeine Illustrierte Zeitung" från 1884
- 87 Faksimiltryck ang. straffskärpning för den, som gör våldsåverkan på Trollhätte slussbyggnad
- 91 Faksimiltryck ur "Svarta boken"
- 97 Några bebyggare å Staveredsmosse vid tiden för Trollhättans stadsblivande år 1916, sammanställd av Åke Apelskog, John Börjesson, Albert Hedström och Rolf Rhodin
- 106 Artikel om Erik Nordewall, hämtad ur "Svenska Industriens män"
- 110 "Brusande vilda ström". Ur Allers familjejournal 1923
- 112 Foto över Trollhättan från omkring 1862
- 129 "Trollhättans kyrka". Ur Illustrerad Tidning 13 dec. 1862
- 152 Den gamla brovaxtsstugan
- 176 Louis Belanger
- 184 Faksimiltryck ur Älvsborgs Läns Kalender 1906



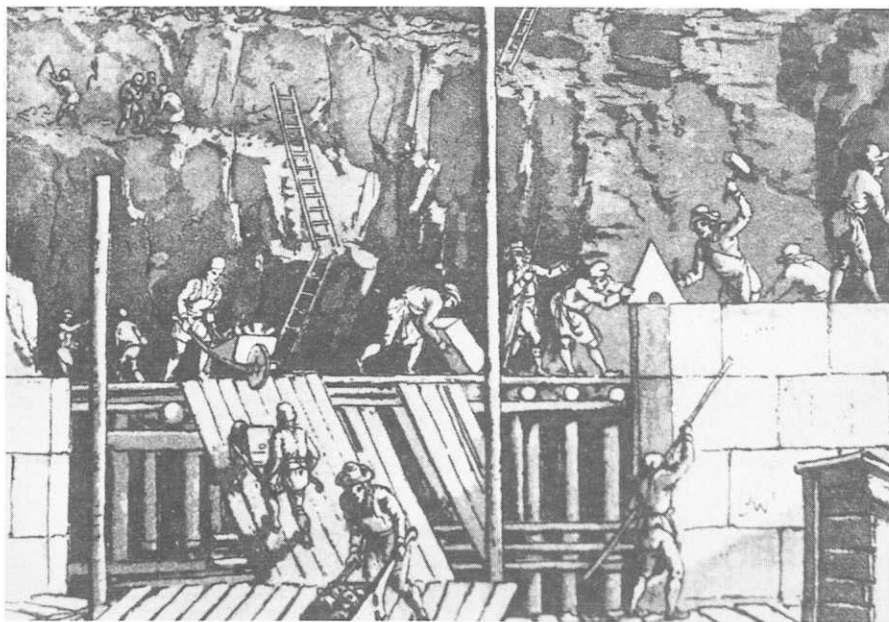
håller 27 planscher, af hvilka dock endast 19, alla i färger, äro utgifna; de öfriga — etsningar? — synas aldrig hafva varit i handel."

Detta koppartryck visar slussbygget i Trollhättan, troligen år 1798, samma år som den franske konstnären Belanger (1756-1816) kom till Sverige, där han blev professor vid Konstakademien.

Här några uppföringar från Belangers "Slussarna under arbete". Eftersom personfigurerna bevisligen har ritats till vid graveringen i Stockholm för att fylla ut det landskap, som Belanger ritat av vid besök i Trollhättan år 1798, så kan därmed avvikelserna från de i skrifter beskrivna arbetsförhållandena förklaras. Vid slussbygget



i Trollbåtten lär exempelvis inga kvinnor ha utfört så tungt arbete som att reda till och bära ut murbruk. Sådant var däremot vanligt i Stockholm. En liten bild av dåtida problem ser vi när kvinnan på en av bilderna håller på och "avlusar" en av arbetarna. Foto och textuppgifter: Arne Arodell.





Bror Hjelte föddes år 1911 i Fridhem, "andelshuset", som låg i hörnet av Stora Håjumsgränd och Kungsgatan i kv Kärret. Under skoltiden gick han först två år i det som nu kallas Oscarsskolan (då Södra skolan), sedan två år i Hebeskolan (då Norra skolan) samt slutligen två år i Odenskolan (då Östra skolan).

Bror Hjeltens första arbete var i Engelska skrädderiet. År 1927 började han på Nydqvist & Holm med en timlön, som var 25 öre. 1932 flyttade han över till Nobab Flygmotor (nu Volvo Flygmotor), där han var kvar till sin pensionering 1976. Brors stora hobby har varit sången. Han har sjungit i kör i 59 år (Sångarbröderna och Harmoni). Bror har även sjungit och uppträtt i många av Erik Adamsons revyer och sångspel. Läs även Bror Hjeltens artiklar i *Stranna* 1 sid 90 och *Stranna* 4 sid 131.

Några minnen från Engelska skrädderiet

av Bror Hjelte

De äldre trollhätteborna minns nog herrekiperingsaffären Engelska skrädderiet. Chefen där, värmlänningen Carl Olszon kom till Trollhättan år 1912. Först öppnade Carl Olszon sin affär vid Kungsgatan i kvarteret Rödjan men rörelsen flyttades snart till hörnet av Kungsgatan och Torggatan i kvarteret Trollet. Gatuhörnet kallas ännu idag för "Engelska hörnan".

Som en kuriositet kan nämnas, att Carl Olszon, som flyttade hit från Stockholm, bar s k "kubbhatt", vilket gjorde att många trollhättebor "tittade snett på honom" — han skilde ju sig från alla andra här på "Stranna". Så småningom blev "kubbhatt" mycket vanligt även här — själv bar jag en på 1930-talet.

Engelska skrädderiet övertogs år 1931 av Knut Hjelmberg, som flyttade affären till sitt hus på Storgatan i kvarteret Mercurius. Här ligger nu Sparbanken Västs nybyggda hus.

Engelska skrädderiet hade förutom herrekiperingsaffären även ett stort beställningsskrädveri med tillskärare, 2—3 skräddare, 2 sömmerskor, affärsbiträden samt en springpojke. Såväl jag som mina två äldre bröder har arbetat som springpojkar i Engelska skrädderiet. Själv började jag våren 1925 och var kvar till hösten 1927, då jag fick arbete på "verkstan", d v s Nydqvist och Holm. Lönen för en springpojke var sex kronor per vecka.

Som springpojke hade man mycket att bestyra. På morgonen skulle affären städas. Sedan fick jag gå till Krönleins bryggeri vid kanalen och köpa öl till skräddarna. Bryggeriet låg då i hörnet av Föreningsgatan/Strandgatan, kv Bore. Huset finns ännu kvar men bryggeriet flyttades till Spannmålgatan i kv Frej. Bryggeriet är numera nedlagt. Sedan var det att med kläder på armen cykla hem till kunderna. Något som man inte ser nu för tiden är dragkärror. Sådana fanns i varje större firma och användes när man skulle hämta varor på järnvägsstationen eller från någon ångbåt nere vid kanalen.

Man talar om ärlighet, men fanns det några ärligare än de gamla trollhätteborna? De kunde komma in för att köpa en kostym; man fick en bra kostym för 70—110 kronor



*”Engelska hörnan”:
Bilden från 1920-talet.*

på den tiden. Så mycket pengar hade de inte, kanske endast 20—30 kronor. Då fick de betala vad de hade och så fick kostymen hänga kvar i affären ”på avbetalning” som det kallades. Sedan kom de in varje fredag och betalade av en femma. Fredagen var ju avlöningsdag. Om vi nu kände köparen väl fick han ta med sig kostymen hem, när halva beloppet var betalat.

Huset där Engelska skrädderiet låg byggdes 1904 av Alfred Nyström. Den 7 juli 1963 brann huset ned.



”Engelska hörnan” brinner den 7 juli 1963. Gösta Black var där och tog bilden.

Marknadsvisa

av Erik Adamson

(Melodi: Samling vid pumpen).

Visan är skriven till Trollhätte-Gilletts marknadsgille år 1945

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
Årets största högtid skall vi göra till fest
Fast marknan nu blott är en skugga från fordom
är det dock den dagen som vi älskar som mest.

Då brukar vi fira och ta oss en bira
och titta på ståna och gå där och svira.
En blir ju så snäller och ger karameller
till alla små töser som blinkar och ler.

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
nog så skall vi bräda dom som vågar sig hit
Fast nu Vegamössan fått vika för kepsen
så är Trolltepojken nog en klar favorit.

Kungälvspepparkaka den brukar ju smaka
fast i Uddevalla dom mest lär den baka
Så köp dej en bete och ha den till bete
om du skulle träffa en rar liten tös.

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
front emot de alla enkla utsocknesbor
Vi pojkar på Stranna — charmörer av födsel,
titta blott på Glädjen när mustaschen han snor.

När Oskar vill locka dej att byta klocka
du vägrar, men står där med kängsnören tjocka
När Adel med Norma i stan du hör gorma
då känner du säkert att hemma du är.

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
Marknan det är årets alla finaste dag
Då höfsar du boka, den dagen till ära,
bjuder dina vänner på en hutt över lag.

En får la betänka att Wigforssen skänka
en slant till hans budget, som guldgul ses blänka
Det är blott på vatten han än ej höjt skatten
men det kanske också kan komma en dag.

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
Pepparkaka e la en förträfflig spis
Och tar du en sväng uppå Stadt och Minerva
är det änna som du fått en Glas-skåpsrepris.

Per Albins regering och Myrdals planering
det struntar vi blankt i — för marknans traktering
När alla får lika och inga blir rika
vi får lika skralt allihopa till slut.

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
slipa era knivar, det har Flunnbora gjort.
När solen gått ned bortom Kråkestans toppar
träffas vi sen alla upp vid Folkparkens port.

I Trollhättan skrattar vi åt våra pjattar
och Koppen och Nejman vi livligt uppskattar
Lundin fått kolleger, ty jätterbugs-leger
det är original, som ger färgklick åt stan.

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
Dahl han har försummat att i tid skaffa ved
Så går det när inkompetensen får råda
och utbölingskäften får sej göra för bred.

Ja, framtidens toner det är kommissioner
och statliga truster som kostar miljoner
Du slav blir hos staten och kris-byråkraten
och allting skall styras från Stockholm till sist.

Samling på marknan, alla Trollhättepojkar,
Än vi ingen nöjesskatt på marknader fått.
Med Wigforss' finanser och Myrdalens handel
Har snart allt affärsliv rakt åt helsike gått.

Om Wigforss får råda då kan jag bebåda
att planhushåll kommer, som brevet på låda
Med skatten vid källan och skatt dessemellan
vi understödstagare blir allihop!

Glädjen = Trollhätteoriginalet Julius Fredén
Oskar = Trollhätteoriginalet Oskar Lundin
Adel = Åkaren och Trollhätteoriginalet Adolf Karlsson
"Jepp-Adel" kallad.
Norma = "Jepp-Adels" häst uppkallad efter en
amerikansk filmstjärna.
Boka = Systembolagets motbok för spritinköp.
Wigforssen = Ernst Wigforss 1887—1977,
finansminister (s).
Per Albin = Stadsministern (s) Per Albin Hansson.

Myrdal = Gunnar Myrdal 1898-1987, nationalekonom
och politiker (s), handelsminister 1945-1947.
Koppen = Bengt Kopp en dätida s k swingpjatt.
Nejman = Lennart Nejman en dätida s k swingpjatt.
Dahl = Axel Dahl, Trollhättapolitiker (s).
Stadt = Stadshotellet som nu kallas för Hotel
Swania.
Glasskåpet = Utbyggnad mot kanalen på gamla
Grand Hotel.
Kråkestan = Strömslund.

Faksimiltryck ur Älvsborgs läns kalender 1906

Trollhättans pastorat, kons. 3:dje kl.,

utgjorde förr en del af Gärdhem, men afsöndrades därifrån 1860 till eget pastorat på grund af Kungl. bref den 7 aug. 1857. Pastoratet omfattar endast

Trollhättans socken, adr. Trollhättan.

På grund af de väldiga fall, som Göta älf vid Trollhättan bildar, har denna ort af ålder varit vida bekant och af främlingar flitigt besökt. Såväl själfva fallen som den omgifvande naturen äro så stortadt tilltagna, att de väl förljåna sitt rykte. Beträffande fallen se inledn. Östra delen af socknen liknar Gärdhem, hufvudsakl. upptagen af berg och barrskog, här och där odlade marker. De natursköna partierna äro samlade omkring älfven: i norra delen nordsvenska, mäktigt storslagna och vilda scenerier — där intrycket delvis dock störes af verkstädernas husmassor — i södra delen sydsvenskt yppiga, idylliskt fagra nejder, vid sidan af människosnillets byggnadsverk. Den bebyggda delen är i allmänhet föga tilltalande för ögat. Bland prydligare byggnader må dock nämnas kanalbolagets byggnad, tingshuset, nya bankhuset, det vackert belägna Elfhög m. fl.

Att älfven Trollhättans socken är gammal bygd, därom vittna mångahanda lämningar. På grusåsen vid St. Håjum stå tvänne bautastenar. Tydligen har nämnda ås varit en gammal bo-plats (kanske det forna »Höghem» = Håjum). I en hög söder om grushälan ser man lämningar af ben och kol, kanske ett forntida krematorium. På östra området af mekaniska verkstaden finnes en bautasten, kallad »Stasten», som man förr (enl. Ljungström) förmenat hafva sitt namn af Starketter.

På den nutida folkkaraktären inom Trollhättan hafva de industriella, praktiska intressena satt sin prägel. »Arbetare»-typen är den mest signifikativa. Man skönjer en egendomlig blandning af å ena sidan vakenhet, intelligens och rastlös verksamhet, å andra sidan prosa och brist på ideell lyftning. — Turistströmmen ger något brokigt å människolifvet; bidrager nog i sin mån att minska känslan af kommunal och kyrklig samhörighet, något som och har sin orsak i befolkningens rörlighet samt i de många sins emellan skilda, hvar och ett för sig samlande intressen, som representeras af de större industriella företagen, af sekterna och goodtemplarismen. Det hela ger ett starkt demokratiskt intryck.

Bristen på ett enande kommunalt ämbetsverk förminnes. Samhället har vuxit utom ramen för en landkommuns enkla organisation. Staden (med borgmästare och magistrat) är den enda numera naturliga formen för Trollhättan, tvifvelsutan ett villkor för samhällets utveckling i mer än ett hänseende.

I nordöstra delen af socknen idkas något litet jordbruk, för öfrigt lever befolkningen af minut-handel och handtverkeri för platsens behof samt framför allt af arbete i storindustriens tjänst. Större kapitalsamling sker på några få händer. Eljest lever man »ur hand i mun».

För fattigvården är väl sörjdt genom fattiggården samt en väl ordnad frivillig vård (med indelade distrikt) vid sidan af den legala.

Kyrkan är uppförd 1862 af Nya Trollhätte kanalbolag i modern götisk stil af tegel, är hög, ljus och rymlig samt försedd med ett högt torn. Hon är i och för sig en af de vackraste i länet, och med hänsyn till skönheten i sitt läge på en höjd bredvid fallen torde den hafva få sina likar i vårt land. I tornet finnes en klocka, gjuten i Jönköping 1863, samt tornur med slagverk. Orgeln, med 16 stämmor, 5 koppel och 2 manualer, byggdes 1863 af Åkerman & Lund i Stockholm för 9,500 kr. Kyrkan har 1200 sittplatser och är försedd med värmeapparater. Genom sakristians flyttning från koret till en särskild utbyggnad på västra sidan (kyrkan ligger i älfvens längdriktning med koret å nordost) fick polygonkoret komma till sin rätt. Fönstren försågos då också med vackra glasmålningar, hittills kyrkans enda hufvudsakliga inre prydnad. Under år 1905 försköns kyrkan ytterligare såväl till sitt inre som till sitt yttre: en portall på östra långsidan upptages m. m.

Kyrkogården är belägen norr om den tätast bebyggda delen, nära intill stationsområdet. Den har upprepade gånger utvidgats, men är ändock otillräcklig. Då berget flerstädes ligger på föga djup, hafva dyrbara påfyllningar nödvändiggjorts. Midt på kyrkogården är ett grafkapell af trä. Bland gravvårdar må nämnas de öfver församlingens båda första kyrkoherdar P. M. Åberg (rest af Sveriges Goodtemplarorden) och C. O. Lundqvist, frih. Werner Ericson, Carl Olof Holm (rest af Trollhättans kommun), med. dokt. Carl Rinman, professor Oscar Andersson.

Bergslagens järnvägar, som har station vid Trollhättan, öfvergår älfven ofvanför fallen på en större och en mindre järnbrö. Öfver Stampeströmsfallet leder den år 1889 byggda praktiga järnbrö, kung Oscars bro, som förmedlar landsvägstrafiken mellan båda flodstränderna.



Grand Hotel och Kanalverkets direktionsbyggnad.

Redaktören och tidningsutgivaren Ernst Karlinder använde ofta signaturen "Bäsk" under sina artiklar i Trollhättans Tidning. Ernst Karlinder var även folkskollärare, skolföreståndare, stadsfullmäktigeledamot samt en mycket duglig och pådrivande kraft inom det dåtida Trollbätan. Han ivrade för att Trollbätan skulle få samrealskola, han skrev böcker om Trollbätan ("Trollbätte Strand", "Hantverket i Trollbätan i gångna dagar") m m. Som kuriosita kan nämnas, att han även torde vara idégivare till den sk fyllekärnan, som ännu finnes att beskåda i Fornminnesföreningens samlingar i Forngården på västra stranden. Ernst Karlinder var en mycket stridbar man, som definitivt inte gillade konkurrenter vare sig tidnings- eller civiltryckerier, vilket framgår av Oskar Malmrots artikel här nedan. Artikeln finnes med i ett av de sju häften "Trollbättebygden", som Malmrot utgav i början av 1930-talet. Foto och kort biografi över Oskar Malmrot finns i "Stranna" 2 sidan 67.

Bäsk

av Oskar Malmrot

Före min turistresa till Amerika ägnades jag några vänliga ord av härvarande sk tidningsredaktörer. Sedan f smedhantlangaren Karl Frennberg angivit tonen, nystade den mera bildade och mera oborstade pensionerade skollärare Ernst Karlinder ur sig en herang, som väckte förvåning i samhället. Han krävde nämligen däri tacksamhet av oss för att han under kristiden sålt tidningspapper till oss. Men någon tacksamhet från vårt håll vore ej att vänta. Emellertid hade han redan då förutsett vår tidnings saliga ändalykt.

Varför hugga till med så blygsamt kort period. Spådomen uttalades av Bäsksens hejdukar redan vid starten av Trollhättans Annonsblad i butikerna jämte påpekande av onyttigheten av annonser i ett blad som kunde leva högst fjorton dagar!

I sina avskedsord använde Bäsk en liten stomme av sanning, kring vilken han kretsade med vanlig förmåga att brodera ut. Han har verkligen en gång sålt tidningspapper till oss.

Vi blevo en dag påringda i ungefär följande ordalag. "Sedan vi lagt om vår tidningsformat ha vi ingen användning för ett parti papper, som passar för ert tidningsformat. Vill ni köpa det efter så och så mycket per ris?"

Vi hade ju våra reguljära pappersleverantörer, som icke begärde någon tacksamhet, men som det fordrade priset låg under öppna marknadens köpte vi papperspartiet. Vi betalade kontant och icke med växlar. Vi voro visserligen förvånade över att hr Bäsk vände sig till oss med sitt utbud — ett stort tryckeri har alltid användning för papper — men inte förstodo vi att vi genom köpet skulle komma i tacksamhetsskuld. Tvärtom sade vi oss emellan å vårt tryckeri: Nu är det visst illa med honom.

Herr Bäsks intresse för oss har varit — platt intet! Ändock har tryckeribolagets springpojke varit ären igenom den tidigaste lösnummerköparen. Man har ej orkat invänta ankomsten av den abonnerade tidningen i vanlig ordning. Otåligheten att få sätta saxarne i gång har varit för stor. Någon tacksamhet för undfånget nyhetsmaterial har ej avhörts, mer än när någon vår uppgift behövt rättas. Endast då har Trollhättans Annonsblad angivits som källa för den felaktiga uppgiften.

Det obefintliga intresset för oss har i alltför många fall också kommit till synes när postverket sorterat brev felaktigt. Då har det alltid hetat "öppnat av misstag". Nuvarande postmästaren använde en gång ett betecknande uttryck om dessa "misstag". Endast brev med räkningar tyckas oss ha undgått öppnande.

Vi hade ursprungligen tänkt att redan i dessa månadshäften skriva Bäsksens Trollhättehistoria. Ämnet är emellertid icke av den art att vi vill inrymma det i detta värdigt tänkta arbete. Men "det kommer väl en vacker dag till slut" och då blir det precis icke legda skrivareord såsom vid 50- o 60-årsdagar inlutit i den egna tidningen.

Kanalen

av *Stina Svensson*

”Gå inte till kanalen”, sa mammorna till sina barn. ”Nej då”, man skulle inte gå till kanalen! Men var det nu så, att det kom en stor båt, då var man ju alldeles tvungen att gå ner och se på den.

Vi hörde om båten var stor eller liten, när den blåste för bron. De allra flesta kanalbåtarna kände vi igen tutningen på och visste vad båten hette, utan att vi behövde se den. Men ibland blåste en dov, grov signal, som vi inte kände igen. Då fick man bråttom ner till kanalen. Allra först kom Kalle, husvärden vår, om han var hemma. Han missade aldrig en stor båt. Han kom klivande med sina långa ben och efter honom kom hela ungeskaran. Och så stod man där och glodde och kikade och förundrade sig över hur otroligt stora båtar det kunde gå i kanalen. Det var allt annat än ”Capella” och alla de andra små dalslandsbåtarna, det. Ja, vi kunde inte nog förundra oss över vad vi såg.

De stora båtarna var spännande, men de hade ett fel. De gjorde inga vågor. De måste nämligen gå sakta genom kanalen. Vågor var något vi gillade. Vågor, rejäla svallvågor, gjorde ”stockholmarna” och Kanalverkets ”J. G. Schwahn” samt ”Necken” och ”Elfkungen”. Blåste någon av dessa båtar måste man ju också ner till kanalen och se hur sköljflotten reagerade. Det var inte nådigt att ligga kvar på flotten och skölja kläder eller skura mattor, när någon av dessa båtar gick förbi. Det gjorde man inte mer än en gång. Sen aktade man sig noga och förpassade både sig själv och kläderna jämte sköljbackar, klappträ och allt vad det kunde vara upp på det torra. Allt medan sköljflotten red ut stormen. Men oj vad den stegrade sig, flotten och ryckte och slet i förtöjningen. Vågorna skummade och slog ända upp på kanalbanken.

Stockholmsbåtarna var många och gick flitigt hela sommaren. Det var ”Juno” och ”Ceres” och ”Pallas” och allt vad de hette. ”Necken” och ”Elfkungen” samt ”Turisten” var Trollhättebåtarna. De var lustresebåtar på söndagarna med stor flaggning och musikkår och glada resenärer. På vardagarna var de lastbåtar och kom med fraktgods från Göteborg. ”Paddan” och ”Trollhättan” gjorde också bra svallvågor, fast de bara var motorbåtar. Stridsbergs ”Lumpelena” däremot stänkade mest och gjorde stort väsen av sig men kom inte nämnvärt ur fläcken. Och så var det fiskeskutorna med sina tuff-tuff-motorer, som just inte gjorde några vågor alls men som i mitt tycke spred en ljuvlig fotogendoft från rökringarna, som steg upp ur ett rör akterut. Varje år kom en fiskeskuta och lade till vid hamnen mitt emot ”Föreningen”. Där köpte trollhätteborna salt sill, kryddsill och saltlånga.

Kanalen trafikerades i övrigt av småbåtar såsom ekor, roddbåtar och mindre motorbåtar, som man hade för nöjes skull. Sveas pappa hade en sådan motorbåt i vilken han tog ut familjen. Att få åka motorbåt på kanalen var höjden av lycka. Vi stod på kanalkanten och kastade längtansfulla blickar när Sveas pappa styrde ut med båten uppåt älven. ”Tänk, om man hade fått vara med”. Varje höst togs båten upp, kördes

hem till gården och lades upp där. Den täcktes över där, för att sedan, när våren kom, skrapas, målas och för övrigt ses över väldigt noga. Sveas pappa var en mycket ordentlig man, som aldrig slarvade ifrån sig med något.

När mamma sköljde kläder, fick min syster och jag ibland följa med och stå på kanal-kanten bredvid och se på. Men vi fick inte gå ner på flotten. Men å, vad jag gärna hade velat ligga där nere och skölja tvätt. En gång hade jag emellertid tjatat mig till en plats vid insidan av flotten. Och jag sköljde och klappade av hjärtans lust. Men, ett, tu, tre tappade jag plötsligt dockan Britas finaste klänning i vattnet, där den försvann fortare än kvickt under flotten. Och så låg jag där snopen och besviken och sörjde över klänningen, som snart låg på kanalens botten. Den fina klänningen som min moster Augusta sytt på sin ateljé. Och så fick jag bannor på köpet. — Efter en tid när jag glömt, eller rättare sagt, kommit över den sorgliga händelsen med dockklänningen, ville jag ånyo ”hjälpa till”. Men mamma sade bestämt nej, och så var det inte mer med det. Men, tänkte jag, när jag blir stor, då ska jag minsann ligga på flotten och skölja kläder och skura mattor varenda dag. Så blev det nu inte, fastän jag nog också som vuxen längtade till sköljflotten många gånger. Då var vattnet ganska rent och utan förorening — åtminstone inte mycket. Nu är sköljflottarna i kanalen sedan länge ett minne blott.

Tekla, som var änka, och tog emot tvätt och strykning för att kunna försörja sig och



Ceres i kanalen med Elfhög i bakgrunden.

barnen, var en flitig gäst på sköljflotten. Både bittida och sent kom hon dragande nedför Andersons lid (Trollgatan) med sin skrinda, lastad med två hinkar, fulla med sköljkläder. Det var vad som fick plats i skrindan. Det kunde bli många turer på dagen. Innan hon skaffade vagnen, bar hon hinkarna i ett ok över axeln. I ur och skur låg hon på flotten och sköljde bättre lottades tvätt. Hon låg där när kanalen frös och isbitarna skramlade om händerna på henne, och när isen blev så tjock, att man måste säga en vak runt flotten. Med stela och blåfrusna händer och armar låg hon där och sköljde och klappade sin tvätt. En gång hade hon lindat ett resårband hårt, hårt om vardera handleden. Vi undrade varför hon gjorde så. Då svarade hon, att det var för att hon inte skulle frysa om händerna. Det hade någon lärt henne. Men det var liksom hon tvivlade en aning på receptet, för när hon sa det, skrattade hon gott åt sig själv. Humor och ett aldrig svikande gott humör hade hon, "Stryke-Tilda". Och det behövdes i sanning.

Ibland kom Emelia ner på flotten för att skura mattor. Då blev det genast livligt och ett fasligt resonering med de andra tanterna, som låg där nere. Vi barn tyckte det var roligt och spännande att stå på kanalkanten och lyssna på vad tanterna språkade. Allt vad de talade om, begrep vi inte, men ett och annat snappade vi upp och hade roligt åt. Men våra mammor tyckte inte om, att vi stod där nere och hängde. Det var så mycket onödigt, vi fick höra och vi fick lätt en skev uppfattning om saker och ting.

Fru Lundstedt skurade sängtäcken med en klädesborste och mycket såpa, så att löddret stod om henne. Hon var tyst som en mus på sköljflotten.

"Glada änkan" kom med buller och bång långt bortifrån "Ringarns" (Nyströms hörna ungefär) för att skura mattor och skölja tvätt. Hon gick i tungviktsklassen, då ville det till att hålla jämvikt på flotten.

Lillys mamma kom också ibland, hon talade mest om sin förspilda ungdom och diverse felsteg, som hon nu ångrade. Men även om sonen Torsten, som hade fått det så väldigt bra hos järnhandlarns. Två barn hade Lillys mamma haft att dra försorg om, men någon pappa sågs aldrig till.

Och så var det Katarina förstas med sina besök på sköljflotten, men det är ett annat kapitel.

Konstigt nog var det inte ofta någon av oss ungar dråsade i kanalen, med undantag för Holger. Han hade särskilt svårt att hålla sig från vattnet med sköljflotten. Tre gånger hade han ramlat i kanalen. Alla gånger kom han upp igen, bland annat av en påpasslig sköljgumma. Tredje gången höll han på att bli där, då kom räddningen i sista stund. Sedan växte han till i ålder och visdom och aktade sig för vattnet.

Oskar trillade också i, men hur han kom upp fick vi aldrig veta. Han vågade inte tala om hemma att han varit i kanalen, därför gick han upp i "Höga bergen" och lade sig. Där somnade han i sina våta kläder, ruggig och frusen. När han vaknade hade kläderna torkat någorlunda, men sen blev han förkyld. Mamman fick emellertid aldrig veta vad som hänt. Och tur var det, ty då hade det vankats stryk, mycken stryk till på köpet.

Oskar hade varit i kanalen en gång tidigare, men den gången var kanalen tom, det var under ombyggnaden. En söndagsförmiddag hade han tagit en säck med sig och gått för att leta skrot. Det var under första världskriget. Han hade gått neråt kyrkan, där man höll på med kanalbygget. Där hade han gått ut på några ställningar, tappat balansen och handlost fallit ned i schaktet. Säcken hade han fått under huvudet, den räddade troligen hans liv. Doktor Melén, som kom från kyrkan, klättrade ned till den svårt skadade, och pappa, som efterskickats, jämte några andra personer hjälptes åt att få pojken till sjukhus. Oskars far låg inkallad. Det var en mycket illa tilltygad liten patient, som doktor Lundblad på Vänersborgs lasarett fick försöka lappa ihop. Först trodde man inte att Oskar skulle få leva. Man vågade inte hoppas. Men allt gick bra, och när doktor Lundblad kunde skriva ut den lille efter nära ett års vistelse på lasarettet, var han både stolt och glad. Och det med rätta. Doktor Lundblad var känd som en mycket skicklig läkare. Inga men fick Oskar heller, endast ett ärr på underkäken vittnar om det vådliga äventyret.

Det fanns fisk i kanalen. Fisk, som man kunde äta, för det var innan vattnet blev förorenat av allehanda utsläpp. Pojkarna, och även de äldre, brukade ofta meta. Till bete hade man dagmask, som med fördel kunde plockas i Starkens potatisland. Masken förvarades sen i en burk eller låda med "köttfärs". Det var vår benämning på växten våtarv, som vi brukade hacka och ha som köttfärs, när vi lekte handelsbod. Ibland kunde det fastna en ordenlig abborre eller "panka" (brax) på kroken, men oftast blev det nog mört, som blev middagsmat åt katten.

På vintern frös kanalen och stängdes för trafik. Då åkte man skridskor där, ända bort till Brinkebergskulle kunde man åka. Men för det mesta blev det till järnvägsbron som längst. Strax ovanför klaffbron måste man emellertid se upp extra nog. Där



Sköljflotten i kanalen söder om Kanalverkets byggnad.

brukade man nämligen ta upp is, och där fanns många vakar. De var i regel utmärkta med gran- eller enruskor. Någon enstaka gång förekom dans till hornmusik, vanlig dans utan skridskor.

Kanalen fick också bli avslutning på vår härliga källbacke i Anderssons lid (Trollgatan). Vi började med våra källkar eller sparkar uppe vid ”Tor” och fick god fart nedför backen. När vi kom till hörnet av Österlånggatan, måste vi svänga till vänster, för att inte hamna i Förvaltningsbyggnadens trädgård. Det gick så att det slog gnistor om medarna. En liten bit på Österlånggatan och sedan bar det iväg rakt ner på kanalen. Vi hade byggt ett gupp av snö mellan kanalbanken och den frusna kanalen. Det kändes härligt när kälken gjorde skuttet ner på isen. — Ibland kom polisen. Då blev vi rädda, för vi skulle egentligen inte få åka kälke i backen. För det mesta hade vi emellertid någon som höll utkik efter eventuella poliser, med den påföljd att när polisen väl kom fram, fanns inte en unge i backen. När sen polisen väl försvunnit, var det full rulle igen. Besynnerligt nog hände det aldrig någon olycka vid källkåningen. Trots att vi inte tillämpade vare sig vänster- eller högersystem utan körde som det passade oss lite hur som helst.

Det gick emellertid inte alla vintrar att åka på kanalen. Det var när man satte det stora dämmet under Klaffbron, så att kanalen tömdes söder därom. Då hängde isflaken trasiga på kanalkanterna eller tornade upp sig i ett enda virrvarr nere på botten, och allt såg rörigt och ledsamt ut. En avloppsledning från Rickard Lundgrens slaktarbod i närheten, gjorde inte synen behagligare, när blodvattnet kom forsande. Det var sådant man just inte märktes när kanalen var fylld.

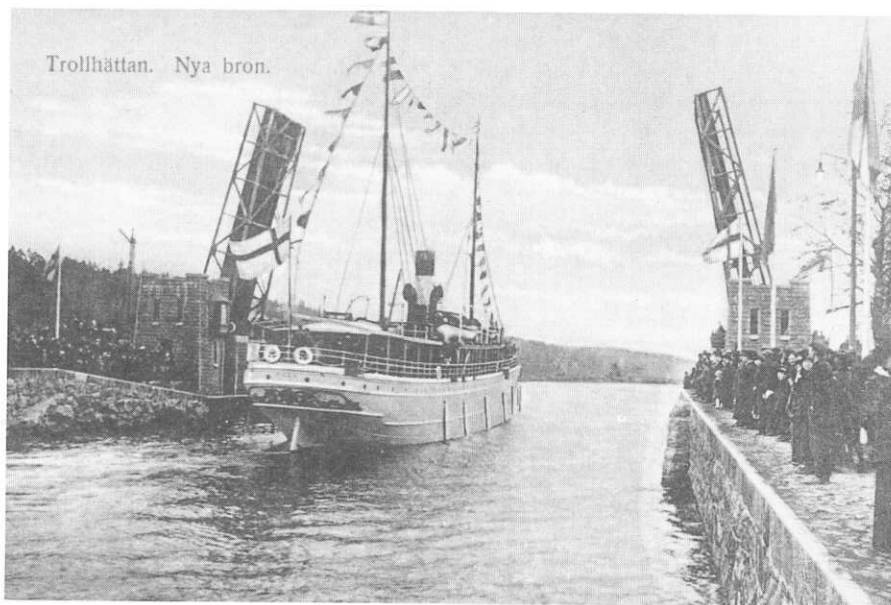
Mitt emot Hallins vid kanalen låg den stora sandhögen. Det var inte vilken sandhög som helst. Minst tio meter i diameter var den och höjden därefter. I den stora sandhögen kryllade det av barn från koltåldern och upp i tonåren. De små gjorde sandkåkor, grävde med sina små spadar och fyllde leksakhinkarna. De lite större barnen byggde hus och fästningar och anlade de finaste trädgårdar. De allra största barnen kom till sandhögen mest för att leva bus. Det var en samlingsplats för hela kvarterets ungar.

Men sandhögen låg där inte för barnens skull. Den hade en annan uppgift att fylla. Sanden skulle bli murningsmaterial vid utbyggnaden av kanalen samt till de nya slussarna. Mellan sandhögen och Hojums sandbankar gick dygnet runt ett litet elektriskt lok med en hel rad trallor eller sandvagnar efter sig. Det gick Österlånggatan en liten bit, svängde in på Torggatan, fortsatte snett över Drottningtorget, förbi Marie Alberts sjukhus och så till Hojum, här togs sanden. Spadarna grävde sig allt djupare i de höga bankarna, bautastenarna fick maka på sig, och de stora högarna krympte allt mer, medan den stora sandhögen på kanalbanken bara växte.

Utanför i kanalen hade man byggt en stor lastbrygga, där det ständigt låg pråmar, färdiga att ta emot sanden och forsla den till slussbygget. Det var livligt både på och vid kanalen, medan ombyggnaden pågick. Nu stod man inte så mycket nere vid vattnet och hängde, än så länge var det den stora sandhögen bredvid som lockade.



En vy från 1951 av husen vid "Andersons lid" d v s Trollgatan. I det andra huset nedifrån låg Carl Andersons speceriaffär, som givit backen sitt namn. Läs mera om detta i Stina Svenssons artikel "Min barndoms affär" i "Stranna" nr 3 sid 43. Fotot är taget av Allan Andersson.



"Rhea" passerar klaffbron den 25 oktober 1916 då kung Gustaf V invigde de nya slussarna.

Omsider blev då slussarna och den nya kanalen färdiga och invigdes högtidligen av kung Gustav V. Kungen kom med en båt som hette Rhea, hon var vit och grann med många gyllene slingor kring namnet. Prinsessan Ingeborg var i följe med kungen. Hon var nämligen hertiginna av Västergötland. Vi var vid hamnen och såg när kungen skulle bege sig hem efter förrättat värv. Min syster, som ännu ej fyllt fem år, fick sitta på pappas arm för att se bättre. Vi stod ganska nära båten mitt framför kungen. Men min syster höll bara på och frågade ideligen var kungen var någons. Hon trodde förstås att han skulle ha guldkrona på huvudet och vara klädd i sammet och siden istället för en rejäl kappa eller överrock. Till slut, när pappa hade förklarat riktigt noga, vem som var kungen, sträckte hon ut sin lilla arm och pekade rakt på honom och sade: "Är det kungen"? Pappa och mamma blev förlägna, för att hon pekade på en så högt uppsatt person, men min syster stal en vänlig nick och ett leende från kung Gustav.

Och så var kanalen och de nya slussarna klara att ta emot ännu större båtar. Båtar som blev så betittade och beundrade av oss alla, både stora och små. Kanalen hade också fått en ny fin bro. En klaffbro, som vi var mycket stolta över. Den gamla svängbron med årtalet 1872 hade tjänat ut. Den låg nu upplagd på andra sidan kanalen mitt för sköljflotten, och där låg den kvar i många år. Några meter norr om den bodde "Bengtsson ve' bron" i det lilla brovaktshuset, som ännu finns kvar, fastän något tillbyggt. Bengtsson trodde aldrig att kanaltrafiken skulle fungera den dag han inte var med.

Den stora sandhögen blev emellertid allt mindre och mindre för att snart helt försvinna. Istället kom ett kompressorhus, man hade nämligen börjat med den stora avloppstunneln under kanalen, och ett s k sänke gjordes på kanalbanken mellan sköljflotten och klaffbron. Kompressorn brummade både natt och dag. Verner hette en av kompressorskötarna, han var glad och skojfrisk och skämtade gärna med barnen, som kom ner till kanalen, även de något äldre barnen (flickorna). Och på så sätt blev det på nytt en samlingsplats där nere. Men en dag kom det en övermontör, som skulle göra sig viktig och fingrade på en grej så att kompressorn fattade eld och hela huset brann upp. Det lär ha varit en rejäl brasa, och det var med nöd och näppe man lyckades rädda brandchefens eget hus (Hallin), som låg mittemot i farozonen. Min syster och jag var för tillfället hos vår mormor på landet, så vi gick tyvärr miste om sensationen. Vi fick vid hemkomsten nöja oss med att beskåda askhögen efter kompressorhuset samt den knottriga oljefärgen på brandchefens hus.

Vi barn växte upp, och våra mammor behövde inte längre oroa sig för oss, vad det gällde kanalen. För nästa generations barn blev inte kanalen samma lockelse, som den varit för oss. Det kom så mycket annat man kunde intressera sig för, så mycket nytt. Hela samhället höll på att bli nytt. Men trots allt har kanalen än idag för mig, och säkerligen för flera, som växte upp vid den i seklets början, kvar något av sin tjusning.